

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa
im. prof. Kazimierza Bogdańskiego
Wydział Humanistyczny, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

Polskie Towarzystwo Nauk o Bezpieczeństwie

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA

Nr 6/2016

Siedlce 2016

Rada Naukowa:

Brunon Bartz (Niemcy), Waldemar Koczkodaj (Kanada), Jana Lasicova (Słowacja), Jacek Pawłowski (Polska), Wiktor Porada (Czechy), Janusz Sztumski (Polska), Eugeniusz Wilk (Polska), Ryszard Wróblewski – Przewodniczący (Polska)

Recenzenci:

Brunon Bartz (Niemcy), Agata Cudowska (Białystok), Stanisław Dworecki (Warszawa), Robert Gałązkowski (Warszawa), Ryszard Jakubczak (Szczytno), Jarosław Stanisław Kardas (Siedlce), Waldemar Kitler (Warszawa), Waldemar Koczkodaj (Kanada), Jerzy Konieczny (Poznań), Janusz Kostecki (Warszawa), Jana Lasicova (Słowacja), Marek Leszczyński (Kielce), Jan Maciejewski (Wrocław), Maciej Marszałek (Warszawa), Wiktor Porada (Czechy), Robert Ptaszek (Lublin), Stanisław Sirko (Warszawa), Grzegorz Sobolewski (Warszawa), Zenon Stachowiak (Warszawa), Jadwiga Stawnicka (Katowice), Mirosław Sułek (Warszawa), Tadeusz Szczurek (Warszawa), Stanisław Śladkowski (Gdynia), Jarosław Teska (Gdynia), Zenon Trejnis (Warszawa), Bernard Wiśniewski (Szczytno), Mariusz Zieliński (Gdynia)

Redaktorzy tematyczni:

Robert Białoskórski (*bezpieczeństwo militarne*), Włodzimierz Fehler (*bezpieczeństwo publiczne, bezpieczeństwo polityczne*), Stanisław Jarmoszko (*bezpieczeństwo społeczne*), Romuald Kalinowski (*obrona cywilna, zarządzanie kryzysowe*), Mariusz Kubiak (*bezpieczeństwo kulturowe*), Jerzy Kunikowski (*edukacja dla bezpieczeństwa*), Agata Marcysiak (*bezpieczeństwo ekonomiczne*), Ryszard Rosa (*filozofia bezpieczeństwa*), Andrzej W. Świderski (*bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo zdrowotne*), Konrad Walczuk (*bezpieczeństwo prawne*), Henryk Wyrębek (*bezpieczeństwo informacyjne*)

Redakcja:

Redaktor Naczelny: Marian Cieślarczyk (mcieslarczyk@poczta.onet.pl)
Zastępcy Redaktora Naczelnego: Agnieszka Filipek (afilipek@poczta.onet.pl),
Joanna Ważniewska (joanna.wazniewska@uph.edu.pl)
Sekretarz Redakcji: Daria Krzewniak (daria.krzewniak@wp.pl)
Redaktor statystyczny: Agata Marcysiak
Redaktorzy językowi: Joanna Kuć (język polski), Łukasz Ciołek (język angielski)
Redaktor techniczny: Łukasz Ciołek

Projekt okładki: Klaudia Jędrzejczyk

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie elektronicznej, mechanicznej, fotokopii, innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich.

© Copyright by Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2016

© Copyright by Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa im. prof. K. Bogdańskiego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach; Siedlce 2016

PL ISSN 2353-6608

Adres Redakcji: Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach; Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa; ul. Żytnia 39, pok. 2.30; 08-110 Siedlce; PL – Polska
e-mail: kulturabezpieczenstwa@onet.pl;
<http://www.bezpieczenstwo.uph.edu.pl/index.php?content=kulturabezpieczenstwa>

Wydawca: Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa im. Prof. K. Bogdańskiego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach; 08-110 Siedlce, ul. Konarskiego 2
e-mail: tcbbp@uph.edu.pl; www.bezpieczenstwo.uph.edu.pl

Ark. wyd. 11,3. Ark. druk. 17,3.

Druk i oprawa: volumina.pl Daniel Krzanowski

Spis treści

Marian Cieślarczyk Od Redakcji	5
Część I. ARTYKUŁY	
Marian Cieślarczyk Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju w naukach o bezpieczeństwie	9
Agnieszka Dawidziuk Bezpieczeństwo ekologiczne i kultura bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważony rozwój	31
Daria Krzewniak, Joanna Ważniewska Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego a zrównoważony rozwój	53
Agnieszka Filipek, Iwona Wąsowska-Wolkow Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego a zrównoważony rozwój	75
Stanisław Jarmoszko Kultura bezpieczeństwa społecznego a kwestia zrównoważonego rozwoju	97
Część II. RECENZJE	
Sławomir Mroczek <i>Morale. Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale</i> . Tom I, Marian Cieślarczyk, Aleksandra Skrabacz (red. nauk.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Warszawa 2016, ss. 262 oraz <i>Morale. Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym</i> . Tom II, Maryla Fałdowska, Agnieszka Filipek, Joanna Ważniewska (red. nauk.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne Centrum Badania Proble- mów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Warszawa 2016, ss. 370.....	129
Adrian Rosłon Izabela Bienkowska, Justyna Modrzejewska, <i>Wielorakie konteksty bezpieczeństwa dzieci i młodzieży</i> , Wydawnictwo «scriptum», Kraków 2016, ss. 189.	137
Część III. SPRAWOZDANIA	
Łukasz Ciołek Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt. <i>Sprawiedliwość ekologiczna w gospodarce, energetyce i administracji</i>	143

Table of contents

Marian Cieślarczyk From the Editors	5
Part I. ARTICLES	
Marian Cieślarczyk Theory and practice of sustainable development in safety	9
Agnieszka Dawidziuk Ecological security and ecological security culture and sustainable development.....	31
Daria Krzewniak, Joanna Ważniewska Health security culture and sustainable development	53
Agnieszka Filipek, Iwona Wąsowska-Wolkow Economic security culture and sustainable development	75
Stanisław Jarmoszko Social security culture and the issue of sustainable development	97
Part II. REVIEWS	
Sławomir Mroczek <i>Morale. Theoretical and methodological aspects of exploring the phenomenon of morale.</i> Volume I, Marian Cieślarczyk, Aleksandra Skrabacz (eds.) Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Warsaw 2016, pp. 262 and <i>Morale. Morale in the light of research results and the didactic process.</i> Volume II, Maryla Fałdowska, Agnieszka Filipek, Joanna Ważniewska (eds.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Warsaw 2016, pp. 370.....	129
Adrian Roslon Izabela Bienkowska, Justyna Modrzejewska, <i>Multiple contexts children's and youth's safety</i> , Publishing house «scriptum», Cracow 2016, pp. 189.	137
Part III. REPORTS	
Lukasz Ciolek A report from the international scientific conference titled <i>Environmental justice in economy, energy production and administration</i>	143

Od Redakcji

Szanowni Państwo,

Szósty numer *Kultury Bezpieczeństwa* poświęcony jest czterem wymiarom szeroko rozumianego bezpieczeństwa człowieka i grup społecznych, tzn. bezpieczeństwa *ekologicznego i zdrowotnego* oraz *ekonomicznego i społecznego*, analizowanych w kontekście zrównoważonego rozwoju. Jest to prawdopodobnie pierwsza w naszym kraju próba wykorzystania dotychczasowego dorobku nauk o bezpieczeństwie do poszerzania i pogłębienia wiedzy dotyczącej zjawiska *zrównoważonego rozwoju*. Zazwyczaj fenomen zrównoważonego rozwoju opisywany był w triadzie: a/ środowisko naturalne i związane z nim kwestie ekologiczne, b/ gospodarka i zagadnienia ekonomiczne, oraz c/ środowisko społeczne i zachodzące w nim procesy.

W naszych rozważaniach uwzględniliśmy także czwartą sferę życia i działalności człowieka, a także kolejny, ważny wymiar szeroko rozumianego bezpieczeństwa, jakim jest *bezpieczeństwo zdrowotne*. Kategoria bezpieczeństwa zdrowotnego funkcjonuje w naukach o bezpieczeństwie stosunkowo krótko¹. Budzi ona jednak coraz większe zainteresowanie naukowców i praktyków. Zdrowie człowieka jest bowiem jedną z podstawowych wartości, a bezpieczeństwo zdrowotne stanowi podstawę do zapewniania bezpieczeństwa w jego pozostałych obszarach przedmiotowych – ekonomicznym, politycznym, społecznym, publicznym, militarnym i innych. Ważnym czynnikiem sprzyjającym (lub nie) bezpieczeństwu zdrowotnemu człowieka i grup społecznych jest ich *kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*. W związku z tym przyjęliśmy założenie, że nie uwzględnianie tej wartości i związanej z nią sfery bezpieczeństwa w myśleniu o zrównoważonym rozwoju i w praktycznych działaniach służących zrównoważonemu rozwojowi, może nie sprzyjać jego osiągnięciu. Jest to hipoteza, którą warto – być może – falsyfikować w badaniach empirycznych.

Jak już wcześniej wspomniano przedstawiciele nauk o bezpieczeństwie nie zajmowali się dotychczas problematyką zrównoważonego rozwoju, chociaż kategoria *rozwój* ma duże znaczenie w szerokim i pozytywnym myśleniu o bezpieczeństwie. Spostrzeżenia te stanowiły inspirację do podjęcia próby

¹ Zob. M. Cieślarczyk, A. Filipek, A. W. Świdorski, J. Ważniewska, *Wybrane problemy bezpieczeństwa zdrowotnego w Polsce*, Monografie nr 128, Siedlce 2011.

wykorzystania dorobku nauk o bezpieczeństwie, a szczególnie przemysłów dotyczących *kultury bezpieczeństwa*, do lepszego rozumienia *fenomenu zrównoważonego rozwoju* i jego uwarunkowań. Trudno byłoby powiedzieć, że podjęta w tym zakresie próba spełnia oczekiwania autorów, a tym bardziej potencjalnych Czytelników. Nie mniej jednak jest to przysłowiowy „kamyczek wrzucony do ogródka” ludzi zajmujących się w teorii i w praktyce problematyką *zrównoważonego rozwoju*. Kamyczek ten może być „zadeptany” i zapomniany, albo „uwierając” świadomość potencjalnych Czytelników inspirować Ich do przemysłów i dyskusji na ten temat. Byłby to nasz wspólny sukces.

Pierwszy z artykułów autorstwa Mariana Cieślarczyka zatytułowano *Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju w naukach o bezpieczeństwie*. Osią przewodnią rozważań jest stwierdzenie, że nauki o bezpieczeństwie mogą okazać się przydatne dla teorii i praktyki zrównoważonego rozwoju. Autor przedstawia argumenty uzasadniające powyższą tezę. Także artykuły kolejnych autorów wpisują się w ten nurt myślenia. Agnieszka Dawidziuk podjęła próbę przybliżenia związku między *Bezpieczeństwem ekologicznym i kulturą bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważonym rozwojem*. Zaś Daria Krzewniak i Joanna Ważniewska poszukują w swoim artykule związków między *Kulturą bezpieczeństwa zdrowotnego a zrównoważonym rozwojem*. Z kolei Agnieszka Filipek i Iwona Wąsowska-Wołkow ukazują znaczenie *Kultury bezpieczeństwa ekonomicznego dla zrównoważonego rozwoju*. Swoistym zwieńczeniem powyższych rozważań jest artykuł Stanisława Jarmoszki nt. *Kultura bezpieczeństwa społecznego a kwestia zrównoważonego rozwoju*.

W drugiej części naszego czasopisma zamieszczono dwie recenzje. W pierwszej z nich Sławomir Mroczek przybliżył dwie „niszowe” publikacje dotyczące zapomnianej przez dziesięciolecia problematyki *morale*. Te dwie monografie są pokłosiem konferencji naukowej zorganizowanej w 2015 roku przez Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa im. Prof. K. Bogdańskiego w Siedlcach we współpracy z przedstawicielami kilku uczelni z Kraju i poza jego granicami. Zaś Adrian Rosłon ukazuje interesującą książkę I. Bienkowskiej i J. Modrzejewskiej zatytułowaną *Wielorakie konteksty bezpieczeństwa dzieci i młodzieży*.

W trzeciej części tego numeru *Kultury bezpieczeństwa* Łukasz Ciołek przedstawia sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej pt. *Sprawiedliwość ekologiczna w gospodarce, energetyce i administracji*.

Życzymy potencjalnym Czytelnikom owocnej lektury,

prof. dr hab. Marian Cieślarczyk

Część I. ARTYKUŁY

Part I. ARTICLES

Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju w naukach o bezpieczeństwie

Theory and practice of sustainable development in security sciences

Streszczenie

W artykule podjęto próbę wykorzystania dotychczasowego dorobku teorii bezpieczeństwa, a szczególnie kultury bezpieczeństwa, w odniesieniu do zjawiska zrównoważonego rozwoju. Autor formułuje tezę, że warunkiem zrównoważonego rozwoju w wymiarze strukturalnym jest odpowiedni poziom kultury bezpieczeństwa osób i grup społecznych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, kultura bezpieczeństwa, zrównoważony rozwój

Abstract

The paper is an attempt to use the current output of the theory of security, especially security culture, in relation to the phenomenon of sustainable development. The author formulates the thesis that the condition of sustainable development in the structural dimension is the appropriate level of security culture of individuals and social groups.

Keywords: security, security culture, sustainable development

Wprowadzenie

Badacze, dydaktycy i praktycy zajmujący się problematyką bezpieczeństwa – zresztą nie tylko w naszym kraju – dotychczas niezbyt często zajmowali się zagadnieniami *zrównoważonego rozwoju*. Czy może to wskazywać, że kategoria *zrównoważonego rozwoju* nie jest dostrzegana i doceniana w kontekście bezpieczeństwa osób, grup społecznych, instytucji i organizacji, a także państw i społeczeństw?

Idea *zrównoważonego rozwoju* co pewien czas wraca niczym przysłowiowy bumerang, absorbując uwagę polityków, mediów i opinii publicznej. Jednak efekty takich działań wydają się być dalekie od oczekiwań. Warto więc zastanowić się, dlaczego tak się dzieje, i co z tej sytuacji może wynikać

dla nauk o bezpieczeństwie? Albo inaczej – co nauki o bezpieczeństwie mogą wnieść do teorii i praktyki zrównoważonego rozwoju?

Spotykany nierzadko argument, że *doraźne potrzeby i interesy* różnych „podmiotów” fizycznych i prawnych biorą najczęściej górę nad strategicznym myśleniem i działaniem, może okazać się niewystarczający dla lepszego zrozumienia przyczyn dostrzeganych przez dziesięciolecia trudności z urzeczywistnianiem idei *zrównoważonego rozwoju*. Żeby lepiej radzić sobie z tym problemem, którego negatywne skutki dla Naszej Planety są coraz wyraźniej odczuwalne, warto – być może – poszukać także nieco innych „sposobów myślenia”¹ i związanych z nimi sposobów działania, które mogłyby w większym stopniu przyczyniać się do *doskonalenia postaw* osób i grup społecznych, oraz związanych z nimi sposobów *zachowań, działań i współdziałań* z myślą o zrównoważonym rozwoju. Mogą temu sprzyjać odpowiednio zaprojektowane i sprawnie obsługiwane systemy i struktury organizacyjne. Jest to możliwe tylko wtedy, kiedy tym działaniom towarzyszy co najmniej zadowalający poziom *kultury bezpieczeństwa*.

W kontekście podjętej w artykule problematyki nasuwa się pytanie: jaki może być wkład *nauk o bezpieczeństwie* na rzecz *zrównoważonego rozwoju*? Zdaniem autora *zrównoważony rozwój* warto rozpatrywać nie tylko w wymiarze strukturalnym, ale także w odniesieniu do pojedynczego człowieka i jego „zrównoważenia” wewnętrznego, oraz w relacjach między zrównoważeniem wewnętrznym człowieka a zrównoważonym rozwojem w jego klasycznym rozumieniu². Względna równowaga między zrównoważonym rozwojem osób, struktur organizacyjnych i różnych rodzajów środowisk prawdopodobnie jest jednym z podstawowych warunków ich bezpieczeństwa w długim wymiarze czasu. Innymi słowy – osiągnięcie zrównoważonego rozwoju w wymiarze strukturalnym i środowiskowym wymaga zrównoważonego rozwoju w wymiarze personalnym. Aby to mogło funkcjonować w sposób zbliżony do wyżej przedstawionego, konieczny jest odpowiedni poziom kultury bezpieczeństwa osób i grup społecznych, ale także

¹ M. Marody, *Technologie intelektu*, Warszawa 1987.

² *Na obecnym poziomie cywilizacyjnym możliwy jest rozwój zrównoważony, to jest taki, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie*, w: Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (1987, *The World Commission on Environment and Development*, WCED), zwanej Komisją G.H. Brundtland.

W prawodawstwie polskim zrównoważony rozwój „to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”, *Prawo ochrony środowiska*, Dz.U.2001.62.627, art. 3 ust. 50.

odpowiedni poziomu kultury bezpieczeństwa różnych instytucji i organizacji narodowych i międzynarodowych (rysunek 1).

Rysunek 1. Związek między *bezpieczeństwem* i *zrównoważonym rozwojem* w wymiarze personalnym i strukturalnym
Opracowanie własne.

W takim znaczeniu *zrównoważony rozwój* może być traktowany jako *cel autoteliczny*, znajdujący odpowiednie miejsce wśród innych *wartości* człowieka. Bez uwzględniania tak sformułowanego *celu* i *wartości* zarazem w „planach na życie” osób, grup społecznych i całych społeczeństw, wszystkie podejmowane przez te „podmioty” działania, mające na celu zapewnianie im bezpieczeństwa, mogą mieć charakter doraźny i nie muszą kończyć się powodzeniem. Szczególnie wtedy, kiedy w tzw. „dobrej wierze” podejmuje się nierzadko próby „ręcznego sterowania” ludźmi i instytucjami z myślą o „zrównoważonym rozwoju”. Odpowiedni poziom kultury bezpieczeństwa osób, instytucji i organizacji powinien sprzyjać osiągnięciu zrównoważonego rozwoju w wymiarze personalnym i strukturalnym.

Kategoria *zrównoważonego rozwoju* wśród innych czynników (zmiennych) wpływających na bezpieczeństwo człowieka i grup społecznych

Próbę uzasadnienia sformułowanych wyżej tez zaczniemy od przypomnienia podstawowych czynników/zmiennych – zależnych i niezależnych, wpływających na bezpieczeństwo podmiotów fizycznych i prawnych, rozpatrywane w długim przedziale czasu. Zbiór tych czynników czasami nazywany jest „abecadłem bezpieczeństwa” (rysunek 2). Doświadczenie wykazuje, że przy pomocy tych zmiennych można *opisywać* i *wyjaśniać* wiele (być mo-

że większość) procesów i zjawisk, także w sferze bezpieczeństwa ekologicznego i zdrowotnego, bezpieczeństwa ekonomicznego i społecznego, oraz relacji między nimi.

Rysunek 2. Kultura bezpieczeństwa i zrównoważony rozwój wśród innych czynników wpływających na bezpieczeństwo człowieka i grup społecznych

Opracowanie własne.

W niniejszym artykule zostanie podjęta próba wykorzystania tego modelu w odniesieniu do tak złożonego zjawiska, jakim jest *zrównoważony rozwój*. Innymi słowy – wśród „literek” tego „abecadła” spróbujemy odnaleźć rzadko dotychczas wykorzystywaną w naukach o bezpieczeństwie kategorię *zrównoważonego rozwoju*, ukazując jej związek z pozostałymi zmiennymi, prezentowanymi na rysunku 2. Są to takie elementy, jak: 1. *Podmiot* bezpieczeństwa; 2. *Środowiska* bezpieczeństwa, a w nich *przedmiot* bezpieczeństwa; 3. *Relacje* między podmiotem a różnymi rodzajami środowisk; 4. *Systemy* bezpieczeństwa; 5. Czynnik *czasu*; 6. Czynnik *przestrzeni*; 7. *Procesy i zjawiska*, w tym także *zjawisko zrównoważonego rozwoju*.

W tym miejscu nasuwa się pytanie: jaki jest związek tych zmiennych, charakteryzujących fenomen bezpieczeństwa z tak istotną wartością, jaką jest *zrównoważony rozwój* Człowieka i jego środowiska? Analizę tego zagadnienia zaczniemy od przybliżenia kategorii *podmiot bezpieczeństwa*.

Pod pojęciem **podmiot bezpieczeństwa** (kategoria 1 na rys. 2) rozumie się zazwyczaj: pojedynczego człowieka, grupy społeczne, np. rodziny, instytucje i organizacje, ale także państwa i społeczeństwa. Charakteryzując kategorię *podmiot* w naukach o bezpieczeństwie zwraca się najczęściej uwagę na jego: *potrzeby* (czynnik 1.1. na rys. 2) i *interesy* (czynnik 1.2.). We współczesnym świecie *potrzeby* i *interesy* podmiotów fizycznych i prawnych charakteryzują się tak dużą dynamiką, że nie sprzyja to osiągnięciu *zrównoważonego rozwoju*, w wymiarze osobowym i strukturalnym wtedy, kiedy podmioty charakteryzują się niskim poziomem *kultury bezpieczeństwa*. Tymczasem w literaturze dotyczącej *zrównoważonego rozwoju*, ale także w dokumentach formalnych³, nie przywiązuje się większego znaczenia do fenomenu *kultury bezpieczeństwa*⁴ (patrz: czynnik 1.3. na rysunku 2) i jego związku ze zrównoważonym rozwojem. Trudno więc dziwić się, że przez ponad trzy dekady po ukazaniu się wspomnianego już w przypisie nr 2 Raportu Komisji G.H. Brundtland z dużym trudem i z mało imponującymi efektami starano się wcielić w życie szlachetną ideę *zrównoważonego rozwoju*⁵.

³ W opracowaniu zatytułowanym *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, Katowice 2011, s. 7 napisano, że „*Strategia Zrównoważonego Rozwoju UE* powstała w 2001 r., a następnie została odnowiona w czerwcu 2006 r. Naczelnym celem odnowionej Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE jest „określenie i rozwój działań, dzięki którym UE będzie mogła zapewnić obecnym i przyszłym pokoleniom stały wzrost jakości życia poprzez tworzenie społeczności opartych na zasadach zrównoważonego rozwoju, tj. społeczności wydajnie gospodarujących zasobami i z nich korzystających, czerpiących z potencjału gospodarki w zakresie innowacji ekologicznych i społecznych, a przez to zapewniających dobrobyt, ochronę środowiska naturalnego i spójność społeczną”. Również w tym dokumencie zrównoważony rozwój oznacza, że potrzeby obecnego pokolenia należy zaspokajać bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń.

Do celów głównych Strategii Zrównoważonego Rozwoju UE zaliczono:

- ochronę środowiska naturalnego,
- sprawiedliwość i spójność społeczną,
- dobrobyt gospodarczy,
- realizację zobowiązań UE w skali międzynarodowej.

Jako podstawowe wyzwania strategii przyjęto:

- zmianę klimatu i czystą energię,
- zrównoważony transport,
- zrównoważoną konsumpcję i produkcję,
- ochronę zasobów naturalnych i gospodarowanie nimi,
- zdrowie publiczne,
- integrację społeczną, demografię i migracje,
- wyzwania w zakresie globalnego ubóstwa i trwałego rozwoju”.

⁴ W najprostszy sposób *kulturę bezpieczeństwa* można rozumieć jako: *charakterystyczny dla danego podmiotu sposób myślenia o bezpieczeństwie, sposób odczuwania bezpieczeństwa i sposób reagowania na jego brak*. W szerszym rozumieniu fenomen *kultury bezpieczeństwa* zostanie przedstawiony w dalszej części artykułu.

⁵ Wydaje się, że od kilkudziesięciu lat trwa swoisty wyścig z *czasem* (czynnik 5 na rysunku 2). Z jednej strony bowiem wiele środowisk bezpieczeństwa, w tym biosfera, traci zdolność do samoregulacji i rozwoju, do czego m.in. przyczynia się dynamicznie poszerzający się zakres „potrzeb” i interesów

W powyższym akapicie pojęcie *rozwój* podkreślono celowo, jako że w naukach o bezpieczeństwie zaczyna ono odgrywać coraz ważniejszą rolę wraz z upowszechnianiem się „szerszego i pozytywnego” rozumienia bezpieczeństwa. Niemniej jednak nierzadko zdarza się, że pojęcie to (*rozwój*) używane jest zamiennie z kategorią *wzrost*⁶, co nie ułatwia rozumienia wielu procesów i zjawisk, także *zrównoważonego rozwoju*. Do tego zagadnienia wrócimy jeszcze w dalszej części artykułu. W tym miejscu warto tylko wspomnieć, że jest to jeden z przykładów nie najwyższego poziomu kultury bezpieczeństwa osób, posługujących się zamiennie pojęciami *wzrost* i *rozwój*.

Kolejnym elementem „abecadła” bezpieczeństwa, oznaczonym na rysunku 2 symbolem 2, są różne rodzaje *środków bezpieczeństwa*. Wewnątrz tych środowisk i w relacjach między nimi jawią się przedmiotowe obszary bezpieczeństwa (ekologiczne, ekonomiczne, społeczne, itd.). Na rysunku 3 przedstawiono cztery podstawowe rodzaje środowisk bezpieczeństwa, tzn.: *biosferę*, *socjosferę* i *kulturosferę*, z której celowo wyodrębniono *infosferę*.

W naukach o bezpieczeństwie przywiązuje się dużą uwagę do badania *środków bezpieczeństwa*, jako że – jak już wspomniano – z nimi wiążą się przedmiotowe sfery (sektory) bezpieczeństwa, takie jak bezpieczeństwo ekologiczne i zdrowotne, ekonomiczne i polityczne, bezpieczeństwo informacyjne, społeczne, publiczne, militarne i wiele innych.

W II dekadzie XXI wieku, czyli w *cywilizacji informacyjnej*⁷, *infosfera* odgrywa już coraz ważniejszą rolę, a jej znaczenie w kolejnych dekadach będzie wzrastać. Wymaga to coraz wyższego poziomu kultury informacyjnej i kultury bezpieczeństwa informacyjnego obywateli. Trudno byłoby powiedzieć, że w tym zakresie niewiele mamy już do zrobienia w naszym kraju⁸. Tymczasem warto zauważyć, że w tej sferze życia i bezpieczeństwa człowie-

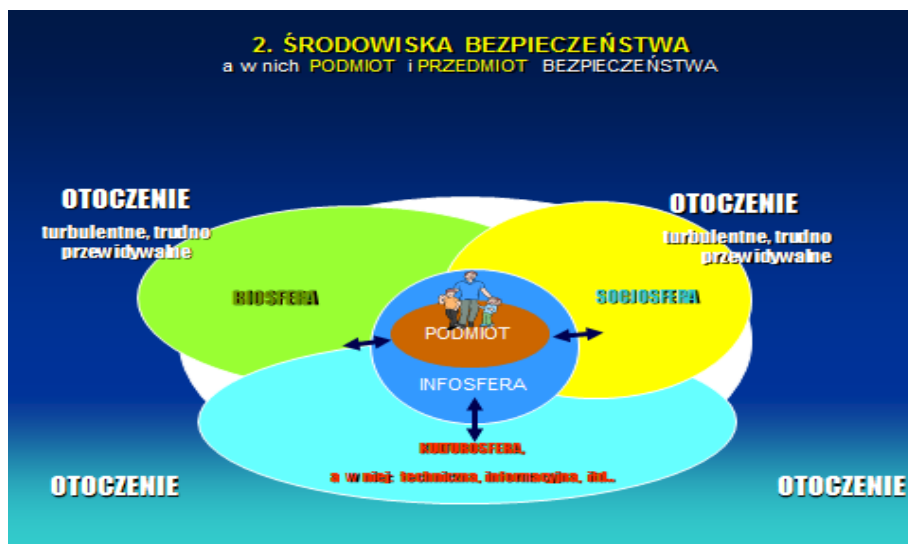
współczesnego człowieka. Powodują one, nierzadko, rabunkowe gospodarowanie dobrami przyrody, nie licząc się z „potrzebami” ekosystemów przyrodniczych i potrzebami przyszłych pokoleń, ale także nie biorąc pod uwagę wewnętrznego „ekosystemu” współczesnego człowieka, wymagającego zachowania przez niego względnej harmonii czasu i przestrzeni. Z drugiej strony zaś podejmowane są co najmniej trzy grupy działań: a/ mające przywrócić zakłóconą przez człowieka jego harmonię wewnętrzną do których zalicza się działania psychoterapeutyczne; b/ działania skierowane na odbudowywanie ekosystemów przyrodniczych; c/ działania, które mają na celu przywracanie i utrzymywanie względnej harmonii między prezentowanymi na rysunku 3 różnymi rodzajami środowisk bezpieczeństwa. Sygnalizowane w niniejszym artykule negatywne zjawiska w infosferze nie ułatwiają realizacji tych trzech grup zadań.

⁶ W naukach o bezpieczeństwie pojęcia *wzrost* i *rozwój* wykorzystywane są nierzadko w następującym rozumieniu: *kiedy coś (ktoś) rośnie, to staje się większe (większa/większy), kiedy coś (ktoś) się rozwija, to staje się doskonalsze (doskonalsza/doskonalszy)*. Patrz: M.Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa państwa*, Siedlce 2009 i kolejne.

⁷ A.H.Tofflerow, *Wojna i antywojna*, Warszawa 1997.

⁸ H.Batorowska (red.), *Kultura informacyjna w ujęciu interdyscyplinarnym – teoria i praktyka*, t. 1 i 2, UP im. KEN, Kraków 2015 i 2016.

ka, jaką jest *infosfera*, pojawia się coraz więcej nowych wyzwań i związanych z nimi szans, ale także wiele nowych (i starych) zagrożeń, oraz związanych z nimi ryzyk. Niestety kompetencje wielu osób niezbędne do skutecznego radzenia sobie z ryzykiem pozostawiają jeszcze wiele do życzenia.

Rysunek 3. Środowiska bezpieczeństwa w sytuacji względnie zrównoważonego rozwoju
Opracowanie własne.

Infosfera przenika przez wszystkie sfery najogólniej rozumianych środowisk bezpieczeństwa współczesnego człowieka, czyli *bio-, socjo- i technosfery*, ale także przez wszystkie w/w przedmiotowe sektory bezpieczeństwa (ekologicznego i zdrowotnego, ekonomicznego, społecznego, itd.). Obrazowo przedstawiono to na rysunku 4. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że związek jakości funkcjonowania *infosfery*⁹ ze zjawiskiem zrównoważonego rozwoju jest trudny do przecenienia.

Sytuacja ta stawia przed podmiotami fizycznymi i prawnymi nowe wymagania. Chodzi o przynajmniej zadowalający poziom *kultury bezpieczeństwa informacyjnego* obywateli, jako coraz bardziej znaczący element ich kultury bezpieczeństwa. Na wagę tego czynnika – także w kontekście zrównoważonego rozwoju – zwraca uwagę fakt prowadzonej coraz częściej przez różne podmioty – także państwowe – walki i „wojny” informacyjnej. *Kultura bezpieczeństwa informacyjnego* obywateli może więc być traktowana

⁹ Jakość *infosfery* w danym kraju zależy w dużym stopniu od poziomu *kultury bezpieczeństwa informacyjnego* obywateli, a szczególnie elit i administracji.

jako rodzaj „miękkiej siły” czy swoistej „szczepionki” przeciwko bardzo groźnemu „wirusowi” *post prawdy*, wykorzystywanemu we współczesnej walce i wojnie informacyjnej. Prawdopodobnie zjawisko to także utrudnia realizację tak ważnej dla przetrwania *homo sapiens* misji *zrównoważonego rozwoju*.

Rysunek 4. Piramida bezpieczeństwa – model idealny
– sprzyja zrównoważonemu rozwojowi
Opracowanie własne.

Kolejnym elementem „abcadła bezpieczeństwa” są **relacje** (element 3 na rys. 2), między podmiotem, a jego różnymi rodzajami środowisk. To właśnie w *relacjach* między podmiotem a jego otoczeniem i różnymi rodzajami środowisk bezpieczeństwa pojawiają się *wyzwania*¹⁰, *szanse*, *zagrożenia* i *ryzyka*. Korzystanie z tych pojęć poszerza *sposób myślenia* o bezpieczeństwie podmiotów fizycznych i prawnych, umożliwiając im wychodzenie z „ciemnego tunelu” wąskiego i negatywnego rozumienia bezpieczeństwa jako „braku zagrożeń”¹¹. Jednak w tzw. świadomości potocznej *bezpieczeństwo rozumiane jest najczęściej jako brak zagrożeń*. Jest to istotny rys kultury bez-

¹⁰ Kategoria *wyzwania* jest zakresowo najszersza. Zawiera ona w sobie *szanse* i *zagrożenia*. Wyzwanie można rozumieć jako nową sytuację lub informację o tej sytuacji. Wyzwanie staje się szansą wtedy, kiedy zostało właściwie rozpoznane i ocenione, a związane z tym działania zostały podjęte w odpowiednim czasie i we właściwy sposób. W przeciwnym razie wyzwanie może stać się zagrożeniem. Jako wyzwanie możemy rozumieć również zjawisko zrównoważonego rozwoju. Szerzej na ten temat w: M.Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2006, 2007, 2011, s. 118-119.

¹¹ Nie oznacza to niedoceniań kategorii *zagrożeń* w teorii bezpieczeństwa, w badaniach i w procesie dydaktycznym oraz w działaniach praktycznych służących poprawie poziomu bezpieczeństwa.

pieczeństwa współczesnego człowieka. Jego konsekwencją może być dysfunkcyjny dla zrównoważonego rozwoju pogląd, że „skoro nie ma zagrożeń, tzn. że jest bezpiecznie”. Ten rodzaj „pułapki myślowej” utrudnia osiągnięcie *zrównoważonego rozwoju* i zapewnianie bezpieczeństwa nie tylko dla przyszłych pokoleń, ale i współcześnie. Dysfunkcyjność tego sposobu myślenia o bezpieczeństwie jest najwyraźniej widoczna w odniesieniu do bezpieczeństwa zdrowotnego, co może przejawiać się deficytem działań profilaktycznych, ale także może niekorzystnie wpływać na zachowania kierowców w ruchu drogowym. Nakłada się na to spotykany nierzadko deficyt umiejętności radzenia sobie z ryzykiem, zresztą nie tylko przez tzw. zwykłych obywateli, ale także przez przedstawicieli administracji i służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo¹².

W celu minimalizacji ryzyka człowiek od wielu wieków projektuje, wykonuje i wykorzystuje różnego rodzaju **systemy** bezpieczeństwa. Element ten oznaczono na rysunku 2 symbolem 4. Problem polega jednak na tym, że efektywność funkcjonowania tych systemów zależy w dużym stopniu od kultury bezpieczeństwa człowieka, zaczynając od projektanta systemów¹³, przez osoby obsługujące te systemy¹⁴, a kończąc na tzw. zwykłych obywatelach, których wiedza o istocie i znaczeniu *infrastruktury krytycznej* pozostawia wiele do życzenia. Bez zadowalającego poziomu ich kultury bezpieczeństwa nawet najbardziej nowoczesne systemy mogą nie spełniać swojej roli, także w odniesieniu tak istotnej wartości, jaką jest *zrównoważony rozwój*.

Następnymi elementami „abecadła bezpieczeństwa” są czynniki **czasu i przestrzeni**. Na rysunku 2 oznaczono je symbolami 5 i 6. Znaczenie tych dwóch czynników najwyraźniej widać w odniesieniu do bezpieczeństwa ruchu drogowego¹⁵. Docenianie znaczenia czynników *czasu i przestrzeni* wydaje się niezbędne dla lepszego rozumienia zjawiska *zrównoważonego rozwoju*, oraz umiejętnego posługiwania się *nimi* w celu zapewnienia bezpieczeństwa nie tylko sobie, ale także innym podmiotom w bliższej i dalszej perspektywie czasowej. Ten rodzaj *kompetencji*, związany z empatią, jest trudny do przecenienia w **procesie** (patrz: czynnik 7 na rys. 2) zapewniania *zrównoważone-*

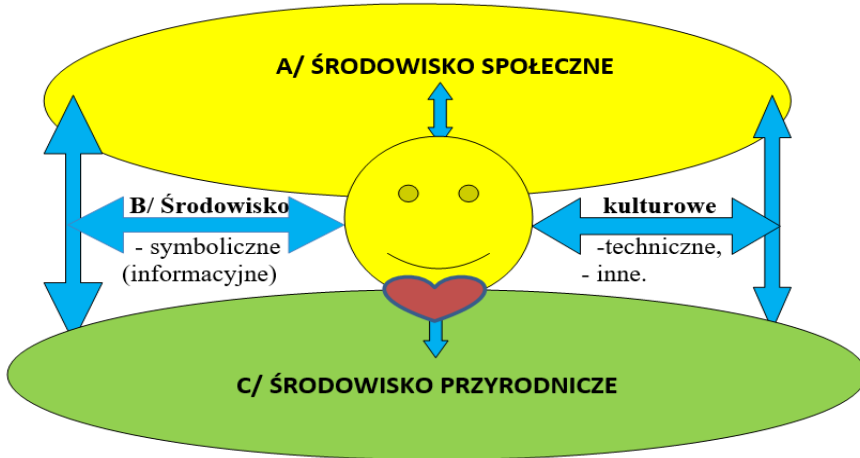
¹² A. Filipek (kier. zespołu), Raport z badań nt. *Kultura bezpieczeństwa podmiotów, jako element integrujący system bezpieczeństwa narodowego oraz regulujący jego funkcjonowanie i rozwój*. Podzadanie nr 1.5. w ramach Projektu *System Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2013, Kierownik projektu prof. dr hab. inż. Waldemar Kitler; A. Filipek, *Psychospołeczne i prakseologiczne aspekty jakości funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego*, Siedlce 2016; *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, nr 3-4/2016, UPH Siedlce, s. 98-174.

¹³ A. Tyburska (red.nauk.), *Ochrona infrastruktury krytycznej*, Szczytno 2010.

¹⁴ Zainteresowanie problematyką kultury bezpieczeństwa w Europie pojawiło się po tragicznej awarii reaktora atomowego w Czarnobyliu.

¹⁵ Większość wypadków drogowych powodowane jest nadmierną szybkością pojazdu, czyli zbyt szybkim pokonywaniem *przestrzeni* w jednostce *czasu*.

go rozwoju, czyli bezpieczeństwa postrzeganego w długim przedziale czasu. *Procesualny sposób myślenia* nie jest zjawiskiem powszechnym, co niewątpliwie nie sprzyja zachowaniom, działaniom i współdziałaniom podmiotów fizycznym i prawnym służącym zrównoważonemu rozwojowi.

Rysunek 5. Procesualny sposób myślenia o bezpieczeństwie i zrównoważonym rozwoju
Opracowanie własne.

Znacząca część ludzi, traktuje bowiem *bezpieczeństwo jako stan*, a nie jako proces, co skutkuje przeświadczeniem, że jeżeli aktualnie jest bezpiecznie, to tak będzie zawsze. Tym samym utrudnione jest podejmowanie wysiłków mających na celu *przewidywanie i zapobieganie* wielu negatywnym zjawiskom, oraz *przeciwdziałanie* im. Jak już wspomniano widać to najwyraźniej w odniesieniu do bezpieczeństwa zdrowotnego, ale także w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego i ekonomicznego. Do retorycznych możemy więc zaliczyć pytanie, czy sprzyja to dbałości o zrównoważony rozwój w wymiarze personalnym i strukturalnym.

Chociaż zainteresowanie *fenomenem kultury bezpieczeństwa* systematycznie wzrasta, to jednak trudno byłoby powiedzieć, że znajomość jego istoty i znaczenia w różnych sferach życia i bezpieczeństwa człowieka jest już wystarczająco rozumiana i doceniana. Tym bardziej osiągnięcie kompetencji w zakresie diagnozowania i doskonalenia kultury bezpieczeństwa podmiotów fizycznych i prawnych dla potrzeb zrównoważonego rozwoju wydaje się być „*pieśnią przyszłości*”. Jeśli tak, to być może w dalszej części artykułu warto dokładniej przybliżyć istotę kultury bezpieczeństwa oraz jej znaczenie dla człowieka i jego środowisk bezpieczeństwa, odgrywających ważną rolę nie tylko w życiu codziennym, ale także w dłuższej perspektywie czasowej. Zbliżyliśmy się tym samym do zagadnienia *zrównoważonego rozwoju*.

Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla zrównoważonego rozwoju

Niski poziom kultury bezpieczeństwa podmiotów fizycznych i prawnych przyczynia się nierzadko do tego, że wiele nowoczesnych **systemów** technicznych (patrz czynnik 4 na rysunku 2) zbyt często wykorzystywanych jest do „rabunkowej” eksploatacji dóbr przyrody, nie dbając o ekosystemy i możliwość ich odradzania się. Z drugiej strony zaś systemy techniczne mogą służyć do monitorowania i ochrony środowiska przyrodniczego z myślą o jego ochronie i zrównoważonym rozwoju. Aby to zaistniało w szerszym niż dotychczas zakresie **podmioty** fizyczne i prawne powinny charakteryzować się takimi cechami, jak: A/ co najmniej zadowalający poziom *wrażliwości*, koncentracji *uwagi* i jakości *percepcji*; B/ odpowiedni poziom: *a/wiedzy*, *b/wyobraźni* i *c/sposobów myślenia* o bezpieczeństwie; C/ *umiejętność korzystania z informacji i wiedzy*, oraz zdolność do podejmowania *mądrych decyzji*; D/ co najmniej zadowalający poziom *kompetencji emocjonalnych* i *sposobów odczuwania* bezpieczeństwa; oraz E/ - przestrzeganie *norm* i *wartości (zasad, regul)*, którymi kieruje się Człowiek, żeby zapewnić bezpieczeństwo sobie i innym podmiotom w bliższym i dalszym otoczeniu, nie tylko „tu i teraz”, ale także „gdzieś i kiedyś”.

Splot tych czynników wpływa na *zachowania i działania (współdziałania) indywidualne* oraz *zbiorowe*. Mogą one bądź to sprzyjać zrównoważonemu rozwojowi człowieka i jego środowisk bezpieczeństwa, albo utrudniać realizację tej misji. Niestety, zbyt często jeszcze drugi z tych wariantów, negatywny, zdaje się być dominujący. Dzieje się tak wtedy, kiedy doraźne i dynamicznie multiplikujące się potrzeby i interesy osobiste lub grupowe biorą górę nad myśleniem o bezpieczeństwie w *dłuższym wymiarze czasu* (patrz czynnik 5 na rys. 2), nie uwzględniając potrzeb innych podmiotów i przyszłych pokoleń. Taki *sposób myślenia* i związane z tym *zachowania* indywidualne i zbiorowe dają świadectwo niskiego poziomu kultury bezpieczeństwa osób i grup społecznych. Badania empiryczne wykazują stosunkowo niski poziom kultury bezpieczeństwa tzw. zwykłych obywateli, ale również administracji terenowej¹⁶. Bez podniesienia poziomu kultury bezpieczeństwa administracji trudno będzie tej grupie społeczno-zawodowej realizować stojące przed nią zadania, w tym także: a/ doskonalenie kultury bezpieczeństwa pozostałych obywateli i b/ - osiaganie zrównoważonego rozwoju w „małych ojczyznach”. Do tego potrzeba jednak nie tylko *wyobraźni* i *wiedzy*, ale także *zmian sposobów myślenia* o bezpieczeństwie i *zmian sposobów edukowania*

¹⁶ *Kultura bezpieczeństwa* nr 3-4/2015, Siedlce 2015, s. 98-174.

dzieci i młodzieży z myślą o bezpieczeństwie kolejnych pokoleń. Mogą być w tym przydatne modele przedstawione na rysunkach 6 i 9.

Rysunek 6. Holistyczny i transdyscyplinarny sposób myślenia o bezpieczeństwie i o zrównoważonym rozwoju
Opracowanie własne.

Z dotychczasowych badań wynika, że *kultura bezpieczeństwa* osób i grup społecznych spełnia funkcję „ukrytego programu”, czyli swoistego regulatora zachowań indywidualnych i zbiorowych, oraz działań i współdziałań między podmiotami fizycznymi i prawnymi zarówno w życiu codziennym, jak również – a może przede wszystkim – w sytuacjach trudnych, kryzysowych¹⁷. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że kultura bezpieczeństwa spełnia także ważną rolę – pozytywną lub negatywną – w odniesieniu do zjawiska zrównoważonego rozwoju, w zależności od poziomu i charakteru kultury bezpieczeństwa podmiotów fizycznych i prawnych. Badania wykazują, że poziom i charakter kultury bezpieczeństwa jest znacznie zróżnicowany nie tylko między poszczególnymi krajami i społeczeństwami¹⁸, ale także

¹⁷ Patrz: cyt. wyd.

¹⁸ Patrz: M.Perz, *Kultura bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego i szwajcarskiego*. Niepublikowana praca magisterska, Instytut Pedagogiki Wydziału Humanistycznego AP, Siedlce 2005.

między różnymi regionami i miejscowościami w tym samym kraju¹⁹. Zebrane przez ostatnie kilkadziesiąt lat doświadczenia różnych krajów wskazują, że ani tzw. „ręczne sterowanie” (rysunek 7), ani prawa rynku (rysunek 8) nie są w stanie poradzić sobie z problemem deficytu zrównoważonego rozwoju.

Także regulacje prawne dotychczas nie przynoszą w tym zakresie oczekiwanych rezultatów, szczególnie wtedy, kiedy poziom kultury prawnej i kultury bezpieczeństwa obywateli pozostawia jeszcze wiele do życzenia. Do retorycznych możemy więc zaliczyć pytanie, czy taka sytuacja sprzyja dbałości o zrównoważony rozwój, czy może raczej zniechęcać do podejmowania tej misji przez kolejne pokolenia i jej cierpliwiej realizacji? Czasami można mieć wrażenie, że w tym swoistym wyścigu z czasem człowiek nie radzi sobie wystarczająco dobrze. Chociaż cierpliwa praca edukacyjna w wielu krajach przynosi dobre efekty w zakresie doskonalenia kultury bezpieczeństwa i umacniania zrównoważonego rozwoju, to jednak w warunkach globalizacji nie jest to misja łatwa. Lepiej radzą sobie z tym problemem społeczeństwa o wyższym poziomie kultury bezpieczeństwa, do których niewątpliwie należy społeczeństwo szwajcarskie²⁰.

Model kultury bezpieczeństwa tego społeczeństwa zbliżony jest do tego, który przedstawiono na rysunku 9. Inaczej przedstawia się sytuacja w społeczeństwach, które nierzadko z przyczyn obiektywnych²¹ charakteryzują się niższym poziomem kultury bezpieczeństwa. Widać to bardziej wyraźnie wtedy, kiedy pojawia się kryzys gospodarczy, jak np. w pierwszej dekadzie XXI wieku²². Wiele osób i grup społecznych, a także państw i społeczeństw dokonywało wtedy przewartościowań w swoich planach, zamie-

¹⁹ Patrz: *Kultura bezpieczeństwa* nr 3-4/2015, Siedlce 2015.

²⁰ Patrz: M.Perz, cyt. wyd. Warto jednak w tym miejscu podkreślić, że Szwajcarzy przeznaczają na edukację około 20% PKB.

²¹ Można do nich zaliczyć uwarunkowania historyczne, w tym np. zabory, wojny, okupacje, ograniczona suwerenność i podmiotowość oraz ich wpływ na dominację w tych społeczeństwach „kultury strachu” nad poczuciem podmiotowości i odpowiedzialności. Towarzyszył temu nierzadko deficyt umiejętności radzenia sobie z ryzykiem oraz nierzadko heroiczne zrywy kosztem olbrzymich strat w ludziach i majątku trwałym. Przy przechodzeniu z niewoli i towarzyszącej jej „kultury strachu” do suwerenności i niepodległości pojawia się wzmożone poczucie „podmiotowości” i nierzadko fałszywe poczucie bezpieczeństwa („wszechmoc”), szczególnie wtedy, kiedy występują trudności z oceną ryzyka. Deficyt umiejętności radzenia sobie z ryzykiem może także przyczyniać się do dominacji emocjonalnych, behawioralnych zachowań, nad rozsądnymi działaniami i współdziałaniami.

Nakładają się na to trudności z realną oceną sytuacji w różnych sferach życia i bezpieczeństwa, co może skutkować podejmowaniem mało adekwatnych do sytuacji decyzji i zachowań w wymiarze indywidualnym i zbiorowym, szczególnie w warunkach wszechobecnej walki i wojny informacyjnej. Syndrom powyższych czynników przyczynia się do przyjmowania postawy zwanej „grzechem zaniechania”, oraz związaną z tym pułapką myślową - „**jakoś to będzie**”.

²² Patrz., M.Cieślarczyk, A.Filipek, A.W.Świdorski, J.Ważniewska (red.), *Pokonać kryzys, żyć bezpiecznie*, Siedlce 2010.

rzeniach i w budżetach, kierując znaczącą część środków przewidywanych wcześniej na inne cele, np. na ochronę środowiska, na „walkę” z kryzysem gospodarczym. Wpływ sytuacji kryzysowych na „słabą” kulturę bezpieczeństwa tych podmiotów starano się przedstawić na rysunku 10.

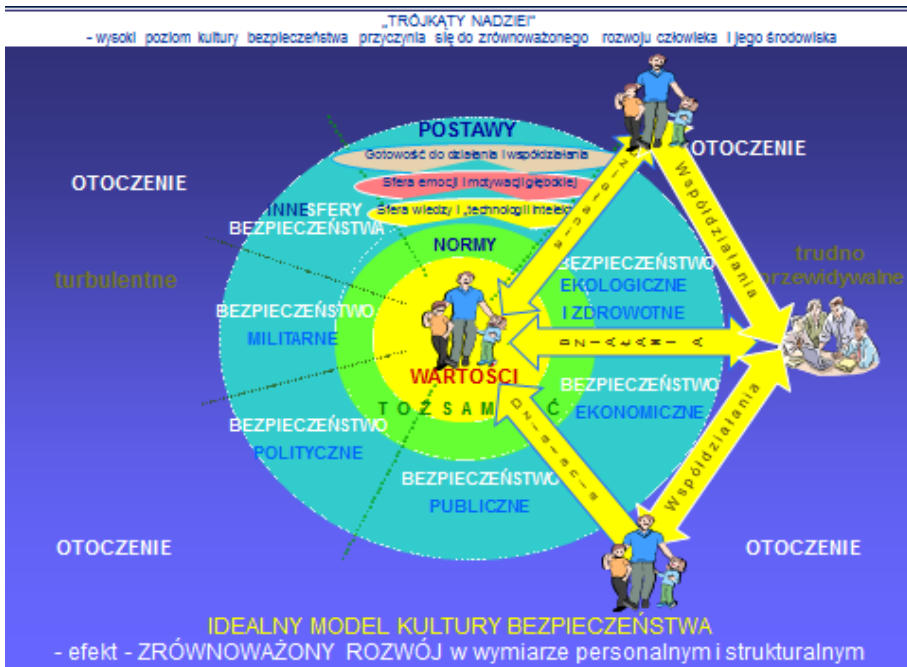
Rysunek 7. „Zrównoważony rozwój” w warunkach „ręcznego sterowania”
Opracowanie własne.

Rysunek 8. „Zrównoważony rozwój” w warunkach gospodarki rynkowej
Opracowanie własne.

Charakteryzuje on „podmioty” fizyczne i prawne o niższym poziomie kultury bezpieczeństwa. W społeczeństwach o „słabszej” kulturze bezpieczeństwa pojawienie się kryzysu ekonomicznego uruchomiło zjawisko „przeciągania krótkiej kody”, czyli kierowania strumienia środków finansowych na cele doraźne, nierzadko kosztem celów długofalowych, w tym także ochrony środowiska naturalnego. Nie pozostawało to bez wpływu na stan świadomości tych „podmiotów” fizycznych i prawnych, w której dokonywał

się wówczas proces „deformowania” ich słabo okrzepłej kultury bezpieczeństwa, przedstawiony na rysunku 10.

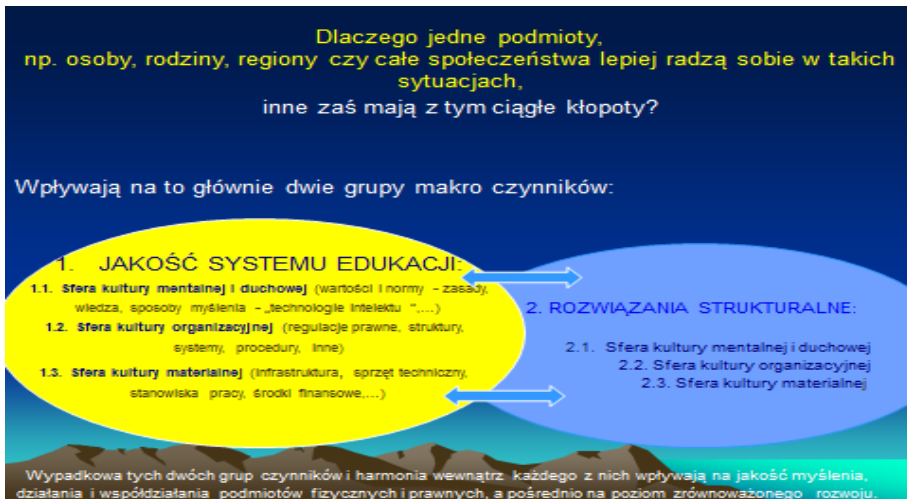

Rysunek 9. Relacje między kulturą bezpieczeństwa a zrównoważonym rozwojem – model idealny
Opracowanie własne.

Rysunek 10. Wpływ sytuacji kryzysowych na „słabą” kulturę bezpieczeństwa
Opracowanie własne.

Proces ten może być szczególnie niebezpieczny w sytuacji powracających kryzysów ekonomicznych, deformujących i osłabiających nie utrwaloną wcześniej kulturę bezpieczeństwa osób i instytucji, które tego doświadczają. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że fenomen kultury bezpieczeństwa – poza wspomnianą wcześniej funkcją regulacyjną – spełnia także rolę swoistego *układu odpornościowego* podmiotów fizycznych i prawnych, niezbędnego im do radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych. Nie trudno wyobrazić sobie skutki sytuacji, kiedy pojawiają się kolejne fale kryzysów, a „układ odpornościowy” danego podmiotu zupełnie sobie z nimi nie radzi. Przyjmując ten rodzaj zagrożenia jako realny, warto – być może – zastanowić się, dlaczego jedne podmioty fizyczne i prawne lepiej radzą sobie z tym problemem, inne zaś ciągle mają z nim znaczące kłopoty? Na rysunku 11 przedstawiono model, który może być traktowany jako swoista hipoteza, umożliwiająca poszukiwanie odpowiedzi na powyższe pytanie problemowe.

Rysunek 11. Katalizatory kultury bezpieczeństwa i zrównoważonego rozwoju
Opracowanie własne.

W jaki sposób model ten może być przydatny w dalszych analizach interesujących nas zagadnień? Aby się o tym przekonać spróbujemy połączyć efekty dotychczasowych rozważań, skumulowane w postaci modeli przedstawionych na rysunkach 9 i 10, z modelem prezentowanym na rysunku 11. Uzyskujemy wtedy model o charakterze holistycznym (rysunek 12), ukazujący związek między psychospołecznymi i strukturalnymi uwarunkowaniami zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa podmiotów w dłuższym wymiarze czasu.

Rysunek 12. Idealne „koło historii”, sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi podmiotów fizycznych i prawnych
 Opracowanie własne.

Podkreślenia wymaga fakt, że na rysunku 12 przedstawiono model idealny. Można przyjąć, że w większym stopniu charakteryzuje on wspomniane wcześniej społeczeństwo szwajcarskie niż wiele innych społeczeństw europejskich. Bowiem te społeczeństwa, które przez dziesięciolecia a czasami nawet przez wieki nie posiadały swojego państwa, a działania zaborców utrudniały kształtowanie ich tożsamości narodowej, państwowej i kulturowej, w tym także doskonalenia ich kultury bezpieczeństwa, można charakteryzować przy pomocy modeli przedstawionych na rysunkach 13 lub 14.

Analiza modeli przedstawionych na rysunkach 13 i 14 wykazuje istniejące między nimi podobieństwa i różnice. Podobieństwo między nimi polega na tym, że w każdym z nich słabym elementem jest czynnik B/, czyli *kultura organizacyjna*, która powinna spełniać rolę balansu („regulatora”) między elementem oznaczonym symbolem A/, czyli *sferą kultury mentalnej i duchowej* a elementem C/ czyli *sferą kultury materialnej*. Warto w tym miejscu przypomnieć, że *kultura organizacyjna* stanowi ważny element *kultury bezpieczeństwa* podmiotów fizycznych i prawnych.

Rysunek 13. Dysfunkcjonalne „koło historii” podmiotów fizycznych i prawnych – „perspektywa kraba”
Opracowanie własne.

Rysunek 14. Dysfunkcjonalne „koło historii” podmiotów fizycznych i prawnych – „perspektywa żaby”
Opracowanie własne.

Analizując różnice między tymi modelami nie trudno zauważyć, że polegają one na tym, iż na rysunku 13 czynnik C/, czyli element *kultury materialnej*, wyraźnie przeważa nad dwoma pozostałymi. Model ten nazwano „perspektywa kraba”. Natomiast na rysunku 14 przedstawiono sytuację, kiedy jakiś „podmiot” zwraca szczególną uwagę na sferę *kultury mentalnej i duchowej* (element A/), nie doceniając dwóch pozostałych elementów, czyli C/ – *kultury materialnej*, a także elementu B/, czyli *kultury organizacyjnej*, spełniającej rolę swoistego balansu między dwoma pozostałymi elementami. Ten model nazwano „perspektywa żaby”.

Modele przedstawione na rysunkach 13 i 14 charakteryzują sytuacje nie sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi podmiotów i ich środowisk. Analizując je procesualnie z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że prezentowane przy pomocy tych modeli problemy zaczynają się w sektorze A/, czyli w sferze *kultury mentalnej, świadomościowej i duchowej* jako ważnych elementach *kultury bezpieczeństwa*. W zależności od ich poziomu i charakteru mogą one wpływać pozytywnie lub negatywnie na dwa pozostałe elementy, czyli na: B/- sferę *kultury organizacyjnej* i C/- sferę *kultury materialnej*. Względna równowaga między tymi trzema elementami (patrz rysunek 12) sprzyja doskonaleniu *kultury bezpieczeństwa i zrównoważonemu rozwojowi*²³ podmiotu i jego środowisk. Ważną rolę spełnia wtedy *kultura informacyjna* (patrz rysunek 4) i *kultura bezpieczeństwa informacyjnego*, stanowiące swoisty rdzeń *kultury organizacyjnej*. W II dekadzie XXI wieku, w okresie nasilających się walk i „wojen” informacyjnych, *kultura bezpieczeństwa informacyjnego* podmiotów fizycznych i prawnych może mieć znaczący wpływ nie tylko na poziom ich bezpieczeństwa „tu i teraz”, ale także „gdzieś i kiedyś”, czyli bezpieczeństwa w dłuższym wymiarze czasu. Warunkiem tego jest *zrównoważony rozwój osób, struktur i środowisk*.

Konkluzje

Kategoria *zrównoważony rozwój* może okazać się wielce przydatna w naukach o bezpieczeństwie. Zaś szersze niż dotychczas wykorzystanie dobrodziejstwa tej dyscypliny naukowej może być użyteczne dla lepszego zrozumienia fenomenu zrównoważonego rozwoju i wykorzystania tej wiedzy w praktyce. Dotychczasowe doświadczenia niektórych krajów związane z próbami „ręcznego sterowania” w celu uzyskania efektu zrównoważonego rozwoju nie za-

²³ Chociaż kategorie *wzrost* i *rozwój* często używane są zamiennie, to jednak warto zauważyć, że jeśli coś/ktos wzrasta, to staje się większe/większy. Zaś wtedy, kiedy się *rozwija*, to staje się doskonalsze/doskonalszy. Stwierdzenie to można odnieść do człowieka, grup społecznych, instytucji i organizacji.

kończyły się powodzeniem, podobnie jak bezgraniczne zaufanie w praw rynku. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że w realizacji misji *zrównoważonego rozwoju* pomocny okaże się wyższy poziom *kultury bezpieczeństwa* podmiotów fizycznych i prawnych. Optymistyczne jest to, że *kulturę bezpieczeństwa* można diagnozować i doskonalić²⁴. Najlepiej zaczynać to w domu i w przedszkolu.

Bibliografia

- Aronson E., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997.
- Batorowska H. (red.), *Kultura informacyjna w ujęciu transdyscyplinarnym*, Kraków 2015.
- Beck U., *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2004.
- Borys T., *Wąskie i szerokie interpretacje zrównoważonego rozwoju oraz konsekwencje wyboru*, [w:] *Zrównoważony rozwój – od utopii do praw człowieka*, Papuziński A. (red.), Bydgoszcz 2005.
- Borys T., *Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania*, *Problemy ekorozwoju*, 2010, vol. 5, nr 1.
- Cieślarczyk M., Kuriata R., *Kryzysy i sposoby radzenia sobie z nimi*, Łódź 2005.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2006 i kolejne.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa państwa*, monografia, Siedlce 2009 i kolejne.
- Cieślarczyk M., Filipek A., *O potrzebie i możliwościach diagnozowania i doskonalenia kultury bezpieczeństwa w I połowie XXI wieku*, [w:] R. Rosa (red.), *Bezpieczeństwo i prawa człowieka*, Siedlce 2009.
- Cieślarczyk M., *Fenomen bezpieczeństwa i zjawisko kryzysów postrzegane w perspektywie kulturowej*, [w:] E. Reklajtis, R. Wiśniewski (red.), *Kultura vs kultury*, Warszawa 2010.
- Cieślarczyk M., *Innowacyjność w instytucjach i organizacjach publicznych*, [w:] W. Kieżun, A. Letkiewicz, J. Wołajsko (red.), *Kooperacje organizacji publicznych*, Szczytno 2011.
- Cieślarczyk M., Filipek A., *Między kreatywnością a poczuciem odpowiedzialności*, [w:] R. Rosa (red.), *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, Siedlce 2012.
- Koziński M., Kosznik-Biernacka S., Grubicka J., *Cyberprzestrzeń. Zagrożenia w sieci*, Słupsk 2017.
- Dołęga J.M., *Koncepcja socjologii systemowej*, Warszawa 2001.
- Filipek A. (kier. zespołu), *Raport z badań nt. Kultura bezpieczeństwa podmiotów, jako element integrujący system bezpieczeństwa narodowego oraz regulujący*

²⁴ Patrz: *Kultura bezpieczeństwa* nr 1-2/2014 oraz nr 3-4/2015, Siedlce 2015.

- cy jego funkcjonowanie i rozwój. Podzadanie nr 1.5. w ramach Projektu System Bezpieczeństwa Narodowego RP, Warszawa 2013.*
- Filipek A., *Psychospołeczne i prakseologiczne aspekty jakości funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego*, Siedlce 2016.
- Gawlikowska-Hueckel K., *Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja?*, Gdańsk 2002.
- Innowacyjna przedsiębiorczość w Polsce. Odkryty i ukryty potencjał polskiej innowacyjności*, Warszawa 2015.
- Kozłowski S., *W drodze do ekorozwoju*, Warszawa 1997.
- Kozielecki J., *Spoleczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*, Warszawa 2004.
- Kultura bezpieczeństwa nr 1-2/2014 i nr 3-4/2015*, Wyd. UPH Siedlce 2015.
- Marody M., *Technologie intelektu*, Warszawa 1987.
- Potoczek A., *Zarządzanie w systemie samorządu terytorialnego*, [w:] W. Kosiedowski (red.), *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym. Problemy teorii i praktyki*, Toruń 2001.
- Potencjał innowacyjny gospodarki: uwarunkowania, determinanty, perspektywy*, Warszawa 2016.
- Prawo ochrony środowiska*, Dz.U.2001.62.627.
- Stachowiak Z. (red.), *Przemiany społeczno-ekonomiczne a przedsiębiorczość i innowacyjność przedsiębiorstw w warunkach „nowej gospodarki”*, Siedlce 2008.
- Szymła Z., *Determinanty rozwoju regionalnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000.
- The World Commission on Environment and Development*, WCED, 1987.
- Tyburska A. (red.), *Ochrona infrastruktury krytycznej*, Szczytno 2010.
- Urbanek A. (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Aspekty społeczno-ideologiczne*, Słupsk 2013.
- Wskaźniki zrównoważonego rozwoju Polski*, GUS, Katowice 2011.

Prof. zw. dr hab. Marian Cieślarczyk – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach.

Bezpieczeństwo ekologiczne i kultura bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważony rozwój

Ecological security and ecological security culture and sustainable development

Streszczenie

Pośród wielu poważnych wyzwań dla ludzkości dostrzegać należy problemy ekologiczne. Są to zagrożenia o podłożu naturalnym lub cywilizacyjnym. Przyczyną ich występowania są zjawiska przyrodnicze lub postęp cywilizacyjny, nieodłącznie związany z rozwojem gospodarki i szeroko pojętą ewolucją człowieka. Za istotne przyjąć trzeba przedsięwzięcia zmierzające do ograniczenia występowania zagrożeń lub ich eliminacji. Wydaje się, że najskuteczniejszym sposobem pozostaje zrównoważony rozwój. Przyjmując jego podstawowe założenia człowiek jest w stanie zarówno likwidować zagrożenia, a na pewno zmniejszać zakres ich występowania. Przyjąć go zatem należy za jeden z podstawowych zakresów działań na rzecz umacniania bezpieczeństwa człowieka i społeczeństw. Zrównoważony rozwój jest bardzo istotnym determinantem chroniącym życie człowieka w postępie cywilizacyjnym. Jest niejako alternatywą dla rabunkowej eksploatacji środowiska, w którym żyje i funkcjonuje człowiek oraz zabezpieczeniem poczucia bezpieczeństwa w przyszłości. W artykule podjęto próbę wskazania na korelację pomiędzy pojęciami „bezpieczeństwo ekologiczne”, „kultura bezpieczeństwa ekologicznego” i „zrównoważony rozwój”. Z tych racji należało wskazać na istotę bezpieczeństwa ekologicznego, kultury bezpieczeństwa ekologicznego i zrównoważonego rozwoju, ich zakres przedmiotowy i podmiotowy. Konsekwencją tego staje się potrzeba kierowania myślenia człowieka i grup społecznych na ochronę środowiska przyrodniczego, by uwzględnić aktualne potrzeby i te, przed którymi staną przyszłe pokolenia.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekologiczne, kultura bezpieczeństwa ekologicznego zrównoważony rozwój

Abstract

Among many serious challenges for mankind one should notice ecological problems. They are threats which are motivated by nature and civilization. They stem from natural phenomena or the civilization progress which is integrally connected with the economic growth and the evolution of a human being in a broad sense. The initiatives aimed at limiting or eliminating threats should be treated seriously. It seems that sustainable development is most effective in this respect. The assumption of its basic idea allows people to reduce threats and certainly limit the range of their occurrence.

Thus, sustainable development should be regarded as the basic scope of action to strengthen human and social security. Sustainable development is an essential factor which protects human life against civilization progress. In some ways it is an alternative to wasteful exploitation of natural environment of a human being and it is also a guarantee of a sense of security in the future. The article attempts to point to the correlation between the ideas of “ecological security”, “ecological security culture” and “sustainable development”. That is why it was necessary to underline the nature of ecological security, ecological security culture and sustainable development, their subjective and objective scope. Their consequence is the need to focus human and social thought on environmental protection in order to take into consideration current needs as well as the needs which future generations will have to face.

Keywords: ecological security, ecological security culture, sustainable development

*Sami stworzyliśmy sobie nowy i pełen niebezpieczeństw świat.
Czas już najwyższy, abyśmy się w nim zachowywali, jakby gra szła o nasze życie...*

B. Conner

Wstęp

Człowiek jest integralną częścią środowiska naturalnego, a zasoby przyrodnicze warunkują jego egzystencję. Od początku swojego istnienia podejmuje wysiłki, by móc w nim funkcjonować. Nauczył się wykorzystywać zasoby do osiągania celów życiowych i rozwojowych. Poznawał otoczenie i dostosowywał je do swoich potrzeb. Tak rodziła się cywilizacja, która z biegiem lat przekształciła diametralnie środowisko przyrodnicze, doprowadzając je do dewastacji czy wręcz degradacji¹. Technika i technologia, stałe niezaspokojone apetyty konsumpcyjne ludności, stanowią dziś realne zagrożenie dla bezpieczeństwa współczesnego świata i przyszłych pokoleń. Grożą bowiem unicestwieniem środowiska, a przez to i życia na ziemi. Zbyt wielka ingerencja w naturalne procesy przyrodnicze, nadmierna eksploatacja zasobów, sięganie po modyfikacje genów roślin, zwierząt czy nawet samego człowieka wpływają na charakter i poziom jego egzystencji, ale też przyczyniają się do systematycznego niszczenia podstaw jego życia. Obserwując przeobrażenia ostatnich dziesięcioleci i tempo ich wzrostu, coraz częściej pojawiającym się zagadnieniem staje się problematyka bezpieczeństwa środowiska, w którym żyjemy. Skoro zatem zapewnienie bezpieczeństwa jest jedną z najbardziej podstawowych potrzeb, pragnieniem, dobrem, czy nawet

¹ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona środowiska. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 377.

wartością² dla każdego człowieka, które należy zachować i utrzymać także w przyszłości, to zapewnienie bezpieczeństwa i odpowiednio czystego środowiska, zależy nie tylko od postępowania indywidualnych osób, ale też od wielu obszarów działalności społecznej w wymiarze regionalnym, państwowym czy międzynarodowym. To bardzo złożony proces, osadzony w czasie i przestrzeni. Polityka, stanowienie prawa i decyzje rządów państw, działalność instytucji pozarządowych i organizacji społecznych, determinują rozwój cywilizacyjny i postęp, a przez to także stan środowiska przyrodniczego. Edukacja, wiedza i wola podejmowania wyzwań, warunkują wzrost świadomości społeczeństw w zakresie ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Wyjątkowa waga problematyki ochrony środowiska wymaga najogólniejszej choćby orientacji w podstawowych zagadnieniach z tego zakresu. W ostatnich dziesięcioleciach niepokojące zjawiska przyrodnicze czy katastrofy ekologiczne, zmuszają do sformułowania wielu odpowiedzi. Jaki będzie bieg życia w przyszłości, tej bliskiej, jak i tej dalszej? Jakie będzie życie przyszłych pokoleń? Czy pojawiające się zewsząd zagrożenia, w ogromnej mierze, również środowiskowe, cywilizacyjne, zagrożą istnieniu ludzkości? Czy uda się przetrwać, żyć i funkcjonować w zdrowiu? Jeśli tak, co należałoby zrobić, by życie było bardziej bezpieczne i bardziej wartościowe? W artykule podjęto próbę poszukania odpowiedzi na tak postawione pytania lub chociażby refleksji w kierunku możliwych do podjęcia działań dla ochrony przyrody a tym samym zdrowego i szczęśliwego życia ludzi aktualnie i w przyszłości. Świadomość skończoności przyrody rośnie, ale jeszcze zbyt wolno. Ponadto artykuł zwiiera syntetyczny opis definicji bezpieczeństwa ekologicznego, kultury ekologicznej i zrównoważonego rozwoju oraz wskazuje na zależności i powiązania pomiędzy tymi kategoriami. Obserwując wydarzenia ostatnich dziesięcioleci wydaje się iż poziom wiedzy społeczeństwa na temat zrównoważonego rozwoju jest znikomy a samo zjawisko zbyt mało wdrażane na poziomie lokalnych czy regionalnych społeczności. Zatem za podstawowe należy przyjąć wyjaśnienie i przybliżenie powyższych zjawisk.

Bezpieczeństwo ekologiczne

Potrzeba bezpieczeństwa, możliwość jego utraty, od zawsze były i pozostają bliskie człowiekowi, stanowiąc integralną część jego egzystencji. Zagrożenia nieodwołalnie są związane z brakiem poczucia bezpieczeństwa,

² W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa, 2011, s. 23.

albo z jego utratą. W literaturze przedmiotu występuje wiele jego definicji, gdyż z uwagi na swoją złożoność, a jednocześnie fundamentalne znaczenie egzystencjalne, jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka³. A. Maslow, amerykański psycholog, autor teorii hierarchii potrzeb, przedstawił piramidę potrzeb w której usytuował bezpieczeństwo człowieka jako drugą, co do istoty ważności, wartością, ponad potrzebami fizjologicznymi. Bezpieczeństwo to brak zagrożeń, poczucie i pewność ludzi, że nic złego nie zagraża, a dobry poziom życia zostanie zachowany⁴. Definiowanie i pojmowanie bezpieczeństwa budziło od zawsze szereg dyskusji na temat samej jego istoty, a także jego podziału. Znanicy przedmiotu, podejmujący problem bezpieczeństwa z pozycji *securitologii*, w centrum uwagi stawiają człowieka, jego potrzeby i wyznawane przez niego wartości⁵. Na tym gruncie można więc mówić o bezpieczeństwie psychologicznym, społecznym, militarnym, ekonomicznym czy ekologicznym, na poziomie międzynarodowym, państwa lub jednostki⁶. Wszystkie wskazane obszary składają się na całościowe, interdyscyplinarne⁷ ujmowanie bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo jest przyjmowane za stan, ale i proces, zarówno w jego wąskim rozumieniu, jak również w ujęciu szerokim, pozytywnym⁸. Za najbardziej oczywiste definiowanie bezpieczeństwa przyjmuje się je jako wolność od zagrożeń⁹. Przyjmowane jest również jako „zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami. Określenie miernikiem przetrwania szans istnienia, przetrwania, rozwoju państwa, społeczeństwa oraz jego obywateli”¹⁰. Można również postrzegać je jako sytuację odznaczającą się brakiem utraty czegoś, co jest szczególnie cenne przez człowieka: zdrowie, praca, uczucia, dobra materialne¹¹. Współcześnie często definiujemy bezpieczeństwo jako stan niezagrożenia, pewności, spokoju i ochrony przed potencjalnym niebezpieczeństwem¹². J. Stańczyk zauważa, że „poczucie bezpieczeństwa określa-

³ A.H. Maslow, *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1990, s. 77.

⁴ K.M. Książkowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009, s. 173-192.

⁵ Tamże.

⁶ M. Brzeziński, *Bezpieczeństwo społeczne jako rodzaj bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, A. Skrabacz, S. Sulowski (red.), Warszawa 2012, s. 12.

⁷ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, AP Siedlce 2009, s. 40.

⁸ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 17.

⁹ J. Supińska, *Dylematy polityki społecznej*, Warszawa 1991, s. 81.

¹⁰ J. Kunikowski, *Słownik podstawowych terminów wiedzy i edukacji do bezpieczeństwa*, Siedlce 2005, s. 12.

¹¹ J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2009, s. 13.

¹² J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 15.

ne jest zarówno przez czynniki obiektywne i wymierne, jak i czynniki subiektywne, trudno wymierne i nie zawsze racjonalne¹³. Subiektywnie pojmowane bezpieczeństwo to również stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym¹⁴. Bezpieczeństwo interpretuje się również jako proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają dynamicznym zmianom stosownie do naturalnych zmian uwarunkowań bezpieczeństwa. Można stwierdzić, że nie istnieje więc bezpieczeństwo jako raz ustanowione, trwałe i dane na zawsze, raz zorganizowane. W ostatnich dziesięcioleciach pojęcie bezpieczeństwa ewoluowało, zyskało nowe znaczenia. W obliczu zmian środowiska międzynarodowego, na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX, wraz ze zmianą myślenia o bezpieczeństwie i pojawieniem się nowych zagrożeń, dotychczas niespotykanych, coraz większego znaczenia upatruje się w bezpieczeństwie pozamilitarnym¹⁵. Wyodrębniły się więc różne segmenty bezpieczeństwa, nie mające bezpośredniego związku z jego militarną odmianą. Zauważalnie wzrasta rola czynników kulturowych i ekologicznych. W ostatnim czasie nastąpiło zatem poszerzenie treści pojęcia bezpieczeństwa¹⁶. Powinno się ono opierać na kompleksowym zrównoważeniu interesów militarnych i niemilitarnych. Stąd pojęcie bezpieczeństwa rozumiane tradycyjnie, w kategoriach politycznych i militarnych zagrożeń suwerenności państwowej, musi zostać tak pogłębione, aby objęło również wyzwania stwarzane przez postępującą dewastację, czy nawet degradację środowiska naturalnego.

Bezpieczeństwo ekologiczne lub inaczej środowiskowe, jest definiowane na wiele sposobów. Można jednak tu wyodrębnić kilka zasadniczych nurtów. Wskazują one głównie na bezpośrednie relacje pomiędzy człowiekiem a środowiskiem naturalnym, traktując to ostatnie jako system podtrzymujący życie. Tym samym główną wartością chronioną jest środowisko naturalne, a poprzez nie – systemy społeczne. W tym kontekście bezpieczeństwo ekologiczne zdefiniowane jest jako bezpieczeństwo środowiska naturalnego, a właściwie jego ochrona przed zniszczeniem, aby w efekcie nie zagrażało istnieniu ludzi i społeczeństw. Podobnie rozumiał to pojęcie W. Michajłow, który kładł nacisk na ochronę życia i zdrowia ludzi w wyniku zmian ekologicznych, i wskazywał, że przez bezpieczeństwo ekologiczne rozumieć nale-

¹³ Tamże.

¹⁴ *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaj, Warszawa 1996.

¹⁵ M. Kopczewski, J.M. Krawczyk, *Wybrane elementy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa na podstawie założeń „Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”*, Doctrina. Studia społeczno-polityczne, 8, Siedlce 2011.

¹⁶ M. Cieślarczyk, *Spoleczeństwa i społeczności na przełomie wieków – od bezpieczeństwa kultury do kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, Warszawa 2001, s. 32.

ży likwidację lub zmniejszenie do minimum zagrożeń¹⁷. Bezpieczeństwo ekologiczne stanowi przedmiot wielu dyscyplin naukowych. Zajmuje się nim również ekologia, z uwagi na fakt występujących zagrożeń ekologicznych. Szybki rozwój cywilizacyjny, z groźbą użycia broni atomowej, zwrócił uwagę na istotę i skalę pojawiającego się problemu. Głównym zadaniem ekologii stało się więc przywracanie równowagi, niwelowanie zniszczeń w środowisku, w tym po katastrofach ekologicznych. W tym celu wykorzystuje się struktury, układy organizmów przyrodniczych na różnych poziomach ich funkcjonowania. Wszystko jest powiązane ze zjawiskami biologicznymi, fizycznymi i chemicznymi, a zależności zachodzą na różnych poziomach organizacji.

Bezpieczeństwo ekologiczne przedstawiane jest również jako nowy znaczący wymiar bezpieczeństwa międzynarodowego i wewnętrznego. Jest wartością motywującą działania na forum stosunków wewnętrznych i zewnętrznych państwa, a także dynamicznym procesem podlegającym ewolucji. Jest to istotne tym bardziej, że wraz z coraz większym zdynamizowaniem stosunków społecznych zmienia się treść pojęcia bezpieczeństwa, jego zakres przestrzenny i przedmiotowy, charakter zagrożeń, a także koncepcja i działalność podejmowana dla jego zapewnienia¹⁸. Bezpieczeństwo ekologiczne jest również definiowane jako taki stan stosunków społecznych, w tym treści, formy i sposoby organizacji stosunków międzynarodowych, poprzez które nie tylko ogranicza się i eliminuje zagrożenia ekologiczne, lecz promuje pozytywne działania, umożliwiając realizację wartości istotnych dla istnienia i rozwoju narodów, państw¹⁹. W jeszcze innym ujęciu przyjmuje się je za trwały i ciągły proces, zmierzający do osiągnięcia pożądanego stanu ekologicznego. Ma on zabezpieczyć spokojną i zdrową egzystencję wszystkich elementów ekosystemu, przy użyciu różnych środków, w tym zgodnych z zasadami współżycia wewnętrznego państwa i społeczności międzynarodowych²⁰. Pojmowanie bezpieczeństwa ekologicznego na przestrzeni ostatnich 40 lat ewoluowało.

Pierwsze definicje nawiązywały do potrzeby działań na rzecz likwidacji lub zmniejszenia do minimum zagrożeń spowodowanych przez skażenia i dewastację środowiska. Głównie miało na celu zapobieganie zjawiskom mającym nagły charakter. Pierwsze definicje nie nawiązywały do

¹⁷ W. Michajłow, *Sozologia i problemy życia człowieka*, Wrocław 1975, s. 15.

¹⁸ S. Śladkowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 2004, s. 3.

¹⁹ M. Pietraś, *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, UMCS Lublin 2000, s. 85.

²⁰ J. Haber, *Bezpieczeństwo jako determinanta stosunków międzynarodowych*, [w:] *Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej*, Warszawa 1981, s. 13.

działań mających na celu zabezpieczenie funkcjonowania przyrody i środowiska, w jakim żyje człowiek. Lata obserwacji i badań środowiska naturalnego wykazały, że nie można jednak traktować bezpieczeństwa ekologicznego przez pryzmat tylko bezpieczeństwa człowieka. Okazało się, że istnieje ścisły związek pomiędzy tym, co dzieje się w przyrodzie, a tym czym zajmuje się człowiek. Obecnie zauważa się dwa nurty dotyczące bezpieczeństwa ekologicznego. Jeden z nich, tzw. nurt negatywny, upatruje źródła zagrożeń i wskazuje na sposoby ich unikania. Według przedstawicieli tego nurtu, bezpieczeństwo ekologiczne sprowadza się do likwidacji lub zmniejszenia do minimum zagrożeń zdrowia i życia człowieka, których przyczyną jest środowisko naturalne²¹. W tym przypadku działania ratownicze ujawniają się dopiero po zaistnieniu skutków. Drugi nurt, określany kreatywnym, przedstawiciele którego wskazują, iż bezpieczne warunki dla przetrwania ludzkości zależą od woli i działań społeczności na szczeblu międzynarodowym i krajowym, poprzez kształtowanie pożądanego stanu środowiska²².

Kultura bezpieczeństwa ekologicznego

Zapewnienie bezpieczeństwa rozwoju w naturalnym środowisku jest obowiązkiem państwa, ale też i obowiązkiem każdego człowieka. Prawidłowy rozwój i wzrost społeczeństw może i powinien być zagwarantowany właściwymi decyzjami instytucji państwowych, ale i właściwymi postawami i postępowaniem ludzi. Jest to szczególnie ważne i istotne w odniesieniu do bezpieczeństwa ekologicznego człowieka i grup społecznych w wymiarze regionalnym, lokalnym, krajowym czy międzynarodowym.

Kultura jest nieodłącznym elementem codzienności, funkcjonowania i oddziaływania człowieka na otoczenie, dalsze i bliższe. Stwierdzenie Roberta Scrutona "kultura jest ważna"²³ przybiera obecnie na znaczeniu, ponieważ to w jakim punkcie rozwoju i wzrostu jest ludzkość i będzie w przyszłości, zależne jest od wartości, norm, zachowań, podejmowanych wyzwań dzisiaj. Kultura w znacznym stopniu wpływa również na poziom bezpieczeństwa. Szeroką definicję kultury bezpieczeństwa wskazał profesor Marian Cieślarczyk, jako „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i(lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związanych z tym sposób zachowania i działania(współdziałania)

²¹ S. Śładkowski, *Bezpieczeństwo..., dz. cyt.*, s. 13.

²² Tamże, s. 14.

²³ R. Scruton, *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Poznań 2010, s. 105-106.

podmiotów, w różny sposób przez te podmioty „wyuczonych” i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerszej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”²⁴. Kulturę bezpieczeństwa można przedstawić w trzech płaszczyznach:

- mentalnej,
- organizacyjnej,
- materialnej, zwane również jako „filary kultury bezpieczeństwa”²⁵.

Sfera kultury mentalnej odnosi się do poziomu wiedzy, sposobu myślenia o bezpieczeństwie ekologicznym w różnych jego wymiarach. Obejmuje wartości, postawy, emocje oraz umiejętności nabyte w czasie kształcenia formalnego tj. w placówkach edukacyjnych i nieformalnego, tj. uczenia się przez całe życie²⁶. Sfera kultury organizacyjnej obejmuje uregulowania prawne, organizacyjne i zasady funkcjonowania organów władzy na szczeblu krajowym i samorządowym oraz instytucji rządowych i pozarządowych w obszarze bezpieczeństwa ekologicznego. Do najważniejszych choć nie jedynych, zasad w omawianym zakresie należą min.: zasada zrównoważonego rozwoju czy zasada kompleksowej ochrony środowiska²⁷. Sfera kultury materialnej związana jest ściśle z potrzebami energetycznymi państwa, które z kolei wynikają z uwarunkowań ekonomicznych gospodarki państwa. Sfera ta obejmuje również : technikę i współczesne technologie, infrastrukturę oraz niezbędny, wykorzystywany sprzęt w wydobywaniu kopaliny, produkcji energii oraz redukcji zanieczyszczeń²⁸.

W odniesieniu do bezpieczeństwa ekologicznego, kulturę należy postrzegać w zestawieniu z innymi przedmiotowymi obszarami bezpieczeństwa, jak: ekonomiczne, społeczne, prawne czy polityczne. Najbardziej jednak adekwatnym ujęciem wydaje się być zrównoważenie rozwoju.

W kształtowaniu bezpieczeństwa ekologicznego ważnym elementem jest również kultura ekologiczna, zwana inaczej środowiskową. Danuta Cichy

²⁴ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*. Siedlce 2011, s. 217.

²⁵ Tamże, s. 202.

²⁶ J.W. Wiśniewski, D.J. Gwiazdowicz, *Ochrona przyrody*, Poznań 2009, s. 355.

²⁷ M. Górski (red.), *Prawo ochrony środowiska*, Warszawa 2009, s. 56-57.

²⁸ Ł. Ciołek, *Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa ekologicznego Polski - zarys problematyki*, [w:] A. Filipek (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa, t. II., Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce*, Siedlce 2014, s. 273.

przedstawia ją jako „szczególny przejaw zachowań w środowisku, opartych na systemie wiedzy, przekonaniach i uznawanych wartości, zgodnych z zasadami szacunku dla wszelkiego życia i przyrody”²⁹. Sumując powyższe rozważania i definicje za kulturę bezpieczeństwa ekologicznego przyjąć możemy charakterystyczny dla większości mieszkańców danego kraju, regionu, miejscowości poziom wiedzy oraz sposób myślenia o bezpieczeństwie ekologicznym i postrzegania zagrożeń ekologicznych; funkcjonujące formalne i nieformalne normy postępowania w sytuacji zagrożenia, rozwiązania (dokonania) organizacyjne i techniczne, które mają wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa ekologicznego w danej zbiorowości. Stąd uwzględniać należy: sposób (kulturę) zarządzania społecznościami lokalnymi, planowanie zadań w tym zakresie, nadzorowanie i realizację przyjętych rozwiązań prawnych, omawianie, przyjmowanie, wyjaśnianie podejmowanych przedsięwzięć i wszczętych procesów w zakresie ekologii. Przy definiowaniu kultury bezpieczeństwa ekologicznego wskazywać również należy na zakres społecznych, organizacyjnych i psychologicznych czynników uruchamiających działania chroniące zdrowie i życie człowieka w środowisku przyrodniczym.

Istota zrównoważonego rozwoju

Od kilku lat koncepcją, spotykaną we wszelkiego rodzaju opracowaniach naukowych, a także planach miejscowych i projektach budowlanych, jest zrównoważony rozwój. Znaczenie instytucji zrównoważonego rozwoju w ostatnich latach nasiliło się z uwagi na coraz częstsze występowanie katastrof ekologicznych, pojawiających się z powodów naturalnych ale i cywilizacyjnych. Zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy jest jednym z najważniejszych wyzwań współczesnego świata. Pojęcie to w sposób najbardziej przejrzysty i powszechnie stosowany zostało zdefiniowane przez powstałą w 1983 r. Światową Komisję G. Brundtland do spraw Środowiska i Rozwoju. Za zrównoważony rozwój przyjmuje ona taki, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokajane bez pozbawiania możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Rozwój ten odnosi się do aspektów środowiskowych, gospodarczych i społecznych. Wspomniana Komisja przyczyniła się do zwołania w 1992 r. w Rio de Janeiro drugiego Szczytu Ziemi, który był najistotniejszym wydarzeniem dla wdrażania idei zrównoważonego rozwoju. Na tej Konferencji uchwalono 5 kluczowych dokumentów, tj.: Agendę 21, Deklarację z Rio w sprawie Środowiska i Rozwoju (zawiera-

²⁹ D. Cichy, *Kultura w edukacji środowiskowej*, [w:] *Podstawy kultury ekologicznej*, J.M. Dołęga (red.), Warszawa 2002, s.13.

jąca 27 zasad i będącą rodzajem kodeksu postępowania człowieka wobec środowiska naturalnego), Ramową Konwencję w sprawie Zmian Klimatu, Konwencję o Bioróżnorodności i Deklarację o Lasach. Drugim wydarzeniem, które nieodłącznie wiąże się z zrównoważonym rozwojem i propagowaniem go na świecie jest Deklaracja Milenijna przyjęta przez przywódców 189 państw na szczycie Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2000 r. Przyjęta wizja Ośmiu Milenijnych Celów Rozwoju to dążenie do osiągnięcia następujących rezultatów: wyeliminowanie skrajnego ubóstwa i głodu, zapewnienie powszechnego nauczania na poziomie podstawowym, promocja równości płci i awansu społecznego kobiet, ograniczanie umieralności dzieci, poprawa opieki zdrowotnej nad matkami, ograniczenie rozprzestrzeniania się HIV/AIDS, malarii i innych chorób zakaźnych, zapewnienie ochrony środowiska naturalnego, stworzenie globalnego partnerskiego porozumienia na rzecz rozwoju.

Zrównoważony rozwój przyjmowany jest jako zespół mechanizmów umożliwiających taką organizację świata ludzkiego, aby mógł on harmonijnie żyć i funkcjonować w środowisku przyrodniczym lub ekologicznym, kulturowym i ekonomicznym³⁰. Pojęcie zrównoważonego rozwoju często jednak jest używane bez rozumienia jego istoty, podyktowane potrzebą chwili lub poprawnością polityczną. Zatem celem wyjaśnienia nieścisłości należałoby rozpocząć od definicji czym on jest. Pierwotnie pojęcie zrównoważonego rozwoju pochodzi z dziedziny leśnictwa. Oznaczało ono sposób gospodarowania lasem, polegający na tym, że wycinano tylko tyle drzew, ile mogło w to miejsce urosnąć, tak by las nie został nigdy zlikwidowany, by mógł zawsze się odbudować³¹. Jest to wąska definicja i nie łatwo jest odnieść ją do innych sytuacji, m. in. budownictwa i gospodarki przestrzennej, dlatego polscy naukowcy wprowadzili nowe pojęcie: trwały i zrównoważony rozwój³². Zatem jest to rozwój oparty na racjonalnym gospodarowaniu zasobami kulturowymi i przyrodniczymi w skali lokalnej i globalnej, które są wyczerpywane i nieodnawialne lub mają ograniczoną zdolność samoodtwarzania i odbudowywania się³³.

Należy również rozumieć główną istotę zrównoważonego rozwoju, że nie jest to rozwój substytucyjny tj. poprawy jakości jednej części środowiska kosztem drugiej, w zamian za zniszczenie jego innej części. Niezbędny jest rozwój wszystkich części gospodarki w sposób nie zagrażający dobrom środowiska. Rabunkowa działalność człowieka i jego chciwość, bez ograniczeń, doprowadziła do zakłócenia równowagi w przyrodzie. Rozwój zrów-

³⁰ S. Kozłowski, *Przyszłość ekorozwoju*, KUL Lublin, 2005, s. 49.

³¹ https://urbnews.pl/Pojęcie_zrównoważonego_rozwoju (dostęp 2017.08.31).

³² S. Kozłowski, *Przyszłość...*, dz.cyt., s. 49.

³³ Tamże.

noważony ma zapewnić przyrodnicze podstawy egzystencji człowieka, oraz wprowadzić gospodarczy ład w jego środowisku życia. Priorytetowe znaczenie ma więc jakość życia i zapewnienie bezpieczeństwa, które są warunkami zrównoważonego rozwoju. W centrum zainteresowania rozwoju są ludzie. Każdy człowiek ma prawo do zdrowego, produktywnego życia w zgodzie z naturą. Prawo do zrównoważonego rozwoju musi być respektowane, tak by dążyć do zaspokojenia potrzeb społeczeństw przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego. Rozwój gospodarczy nieuchronnie musi iść w parze z ochroną środowiska.

Relacje pomiędzy bezpieczeństwem ekologicznym a zrównoważonym rozwojem

Człowiek jest zarówno **podmiotem** bezpieczeństwa ekologicznego, jak i zrównoważonego rozwoju. Istotnym elementem egzystencji człowieka jest jego bezpieczeństwo, a inaczej ujmując, zaspokojenie jego potrzeby oraz poczucie braku zagrożeń lub ich szybkiej eliminacji w przypadku wystąpienia. Eliminacji takiej, która nie naruszy dóbr jednostki czy społeczeństwa, jego warunków życia. Bezpieczeństwo należy postrzegać w wymiarze antropologicznym, jako potrzebę egzystencjalną człowieka³⁴. Człowieka należy zatem postrzegać jako jego podmiot. M. Cieślarczyk wskazuje, iż pod „pojęciem podmiot należy rozumieć kogoś, kogo bezpieczeństwo dotyczy. Może to być pojedynczy człowiek, grupa społeczna, społeczność lokalna czy społeczeństwo jako całość”³⁵. Bezpieczeństwo ekologiczne prowadzi do zestawienia dwóch pojęć: bezpieczeństwa i ekologii³⁶. Nawiązując do wymiaru podmiotowego bezpieczeństwa ekologicznego nasuwa się stwierdzenie, że człowiek jest również podmiotem ekologii, nauki, która w szczególnie sposób zajmuje się funkcjonowaniem ekosystemów i relacjami między żywymi organizmami, a ich środowiskiem życia³⁷. Człowiek jest częścią tego środowiska i jego stałym użytkownikiem. Organizmy żyją w środowisku, wzajemnie powiązane zależnościami i wzajemnymi relacjami. Tworzą swoistego rodzaju układ przyrodniczy – ekosystem³⁸. Człowiek jest częścią i nieodłącznym elementem tego ekosystemu³⁹. Stanowi funkcjonalną całość, w której nieprzerwanie odbywa się krążenie materii i przepływ energii. Oznacza to, że wszystkie

³⁴ A.H. Maslow, *Motywacja...*, dz. cyt., s. 12.

³⁵ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, AP Siedlce 2009, s. 40.

³⁶ W. Księżopolski, *Bezpieczeństwo ekologiczne...*, dz. cyt., s. 183.

³⁷ J. Skrzyczyńska, *Wybrane zagadnienia z ekologii*, AP Siedlce 2009, s. 15.

³⁸ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona...*, dz. cyt., s. 9.

³⁹ Tamże, s. 10.

organizmy żywe, rośliny, zwierzęta, a także, lub przede wszystkim – człowiek, zasiedlają określony obszar, łącznie ze środowiskiem fizycznym i chemicznym, pozostają we wzajemnych relacjach⁴⁰. Organizmy poprzez swoją aktywność biologiczną określają procesy przemiany materii i energii na całej ziemi. Jest to istotne z punktu postrzegania zmian zachodzących w środowisku oraz wpływu na jakość tegoż środowiska. W szerszym rozumieniu jest to także działalność grup politycznych i ruchów społecznych, stawiających sobie za cel ochronę środowiska, propagowanie idei zrównoważonego rozwoju i dbałość o bezpieczeństwo. Zestawienie bezpieczeństwa z ekologią ukierunkowało spojrzenie na potrzebę zachowania środowiska w możliwie najbardziej naturalnym stanie. Ekologia obejmuje również zewnętrzne warunki, które nas otaczają, czyli wszelkie organizmy żywe oraz przyroda nieożywiona tj. składniki fizyczne i chemiczne życia. Sprowadza się nie tylko do wiedzy o ekosystemach, negatywnych skutkach działalności człowieka w przyrodzie, skali i rozmiarach zanieczyszczeń środowiska. W jej zakres wpisuje się też odpowiedzialność i umiar w działaniu oraz normy działań, jakie powinien respektować i realizować człowiek, szukający więzi z przyrodą. Dotyczy to zarówno naszego zdrowia, życia osobistego, życia zawodowego, jak i określania naszych potrzeb. Pojęcie ekologiczne stosowane jest często w sposób potoczny, co oznacza także człowieka, który w swoim postępowaniu pozostaje przyjazny środowisku⁴¹. Środowisko jest miejscem, przestrzenią trwania i rozwoju różnych form życia oraz działalność samych organizmów⁴².

Rozwój zrównoważony nie może dokonywać się bez udziału i obecności człowieka. Istniejący porządek świata jest również wynikiem działalności człowieka. Człowiek jako podmiot działań powinien rozwijać się i czerpać z zasobów przyrodniczych w sposób zrównoważony. W historii życia na ziemi koncepcja zrównoważonego rozwoju jest pierwszą, świadomie określoną, próbą uniknięcia samozagłady. Ludzkość zdaje sobie sprawę z zagrożeń ekologicznych i próbuje podjąć działania na rzecz zrównoważonego rozwoju. Celem jej jest zapobiegać katastrofom, które w wielu wymiarach stają się niezamierzonym skutkiem działania ludzi. Z. Sadowski twierdzi, że źródła trwałego rozwoju tkwią w pragnieniu nadania takiego kształtu procesom światowego rozwoju gospodarczego i społecznego, stworzenia takiego układu instytucjonalnego, które byłyby zdolne do eliminacji zagrożeń podważają-

⁴⁰ R. Borkowski, *Cywilizacja, technika, ekologia. Wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, AGH, Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001, s. 7.

⁴¹ Tamże.

⁴² J. Skrzyczyńska, *Wybrane...*, dz.cyt., s. 11.

cych perspektywy rozwojowe⁴³. Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest przejawem świadomego, a więc podmiotowego kształtowania procesów globalnego rozwoju społeczno-gospodarczego w taki sposób, aby były zdolne do eliminacji zagrożeń podważających dalszy rozwój. Zdolność przywracania równowagi w ekosystemach jest podyktowana zdolnościami regeneracyjnymi elementów ekosystemów, za pośrednictwem mechanizmów biologicznych. Rozwój zrównoważony środowiska życia człowieka może być osiągnięty tylko przy udziale celowego ludzkiego działania i dlatego człowiek jest świadomym podmiotem zrównoważonego rozwoju.

Bezpieczeństwo ekologiczne i zrównoważony rozwój znalazły **równoległe usankcjonowanie** w przepisach prawnych Polski, Unii Europejskiej, a także organizacji o zasięgu światowym. Wskazuje to na istotę, spójność i wzajemną zależność tychże problemów. Przyjmują one zasięg i charakter globalny. Dotyczą egzystencji człowieka na całym świecie. Konferencje Organizacji Narodów Zjednoczonych⁴⁴, a także Porozumienia klimatyczne⁴⁵ mobilizują państwa do podejmowania działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, wdrażania jego zasad do porządku prawnego. Najistotniejszym dokumentem, o zasięgu międzynarodowym, jest Agenda 21⁴⁶, będąca programem działań, jakie należy podejmować w perspektywie XXI wieku, w zakresie środowiska i jego rozwoju. Dokument ten zwraca szczególną uwagę na konieczność ochrony zasobów naturalnych i racjonalnego gospodarowania nimi, w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju.

Agenda 21 składa się z czterech części. W pierwszej omówione zostały zagadnienia społeczne i ekonomiczne. W drugiej przedstawiono problemy ochrony środowiska i gospodarowania zasobami naturalnymi. Część trzecia odnosi się do roli, jakie w realizacji Agendy 21 powinny pełnić grupy społeczne. Czwarta część dotyczy możliwości realizacji poszczególnych zaleceń. W odniesieniu do Polski momentem przełomowym, we wprowadzaniu koncepcji zrównoważonego rozwoju do prawodawstwa krajowego, było uznanie w 1997 r. koncepcji zrównoważonego rozwoju za zasadę konstytucyjną. Sejm RP przyjął dokument *Polityka Ekologiczna Państwa*⁴⁷, który nakreśla

⁴³ Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: konsekwencje filozoficzno-społeczne*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, pod red. A. Papuzińskiego, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2005, s. 18.

⁴⁴ Konferencja krajów ONZ „Środowisko i Rozwój”, potocznie zwana „Szczytem Ziemi”, 3-14 czerwiec 1992 r. Rio de Janeiro, Brazylia.

⁴⁵ Szczyt klimatyczny, 30.11.-12.12. 2015, Paryż. Porozumienie klimatyczne.

⁴⁶ Agenda 21, „Globalny Program Działań”. Dokument przyjęty na konferencji ONZ w 1992 r. w Rio de Janeiro, Brazylia.

⁴⁷ *Polityka Ekologiczna Państwa na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016* (M.P. Nr 34, poz. 501).

cele i kierunki działania na rzecz poprawy stanu środowiska. Powstanie tego dokumentu zbliżyło Polskę do państw, które za podstawę dalszego rozwoju społecznego i gospodarczego przyjęły ideę trwałego i zrównoważonego rozwoju. Zrównoważony rozwój kraju, uznany za zasadę konstytucyjną Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸ został także zdefiniowany w Ustawie Prawo Ochrony Środowiska i wielu innych ustawach i dokumentach⁴⁹. Rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych. Ma to na celu zagwarantowanie możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności, obywateli, zarówno współczesnego pokolenia, jak i przysłych. Konstytucja RP określa w art. 5: „Rzeczpospolita strzeże niepodległości i nienaruszalności swego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Natomiast w art. 74 Konstytucji RP występuje nawiązanie do koncepcji zrównoważonego rozwoju w kontekście bezpieczeństwa ekologicznego oraz zasady sprawiedliwości pokoleniowej i ochrony środowiska.

Kultura bezpieczeństwa ekologicznego a zrównoważony rozwój

W aktualnych uwarunkowaniach nie można uciekać od problemów bezpieczeństwa, ekologii, kultury bezpieczeństwa ekologicznego i zrównoważonego rozwoju. Żyjemy obecnie w „wieku ekologii”⁵⁰, a zrozumienie otaczającego świata, wraz ze wszystkimi jego współczesnymi zależnościami, staje się dla wszystkich ludzi coraz bardziej potrzebne. Postępujący rozwój w wielu dziedzinach, przynoszący znaczne korzyści ludności, z czasem stał się źródłem różnorodnych zagrożeń. Ze względu na to, że obejmują one cały świat, określane są mianem zagrożeń cywilizacyjnych lub inaczej – ekologicznych⁵¹. Powstały one na skutek nieodpowiedzialnej i daleko posuniętej ingerencji człowieka. Są niebezpieczne nie tylko dla środowiska, ale i człowieka. Należy zauważyć, że problemy ekologiczne nie istniałyby, gdyby możliwości odtwórcze przyrody były nieskończone. Z problemami ekologicznymi mamy do czynienia wówczas, gdy społeczności uznają skutki po-

⁴⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia, 1997 roku, (Dz.U. 1997 nr 78, poz.483, art. 5).

⁴⁹ Ustawy: *Prawo ochrony środowiska* z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz.U. 2008, Nr 25, poz.150 z późn. zm.) *Prawo budowlane* (Dz.U. z 2017 r, poz. 1332; Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U. 2003, Nr 80, poz.717). *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.

⁵⁰ Z. Wnuk, *Ekologia...*, dz.cyt., s. 334.

⁵¹ S. Śladkowski, *Bezpieczeństwo ekologiczne...* dz. cyt., s. 28.

dejmowanych działań za negatywne dla środowiska. Jest to rozdźwięk pomiędzy faktami, a wartościami. Jest to zatem sytuacja sprzeczności pomiędzy tym, co jest, a tym, co powinno być. Naukowcy z wielu państw⁵² potwierdzili istnienie związku pomiędzy gospodarczą działalnością człowieka, a coraz częściej występującymi klęskami żywiołowymi, takimi jak: ekstremalne susze, powodzie, huragany. Następuje degradacja gleb, ubywa ozonu, a funkcjonowanie ekosystemów staje się zagrożone. Największe, pozamilitarne niebezpieczeństwa dla ludzkości w XXI wieku, to zagrożenia wynikające ze zmiany klimatu, niedoboru wody, zamierania lasów, zanieczyszczeniami wody i powietrza. Są to zagrożenia ekologiczne, a powodują je takie czynniki jak: rabunkowa gospodarka niszcząca środowisko naturalne człowieka, nadmierna eksploatacja i wyczerpywanie się zasobów naturalnych, zmniejszanie się terenów leśnych. Szczególnie groźne dla człowieka jest zatrucie środowiska poprzez emisję trujących gazów i pyłów do atmosfery.

Dodatkowym problemem są powtarzające się katastrofy ekologiczne: wycieki ropy, mazutu czy oleju napędowego i zanieczyszczenie wód mórz i oceanów, awarie reaktorów jądrowych czy wycieki trującego gazu. Zanieczyszczenie środowiska doprowadziło do powstania dziury ozonowej czy efektu cieplarnianego, co w niedługiej przyszłości może objawić się w postaci kataklizmów. Nadmierna industrializacja i urbanizacja powoduje również dodatkowe problemy z funkcjonowaniem człowieka we współczesnym świecie. Pojawiają się coraz większe kłopoty z dostępem do wody nadającej się do picia, głód setek tysięcy ludzi na całym świecie, nieznośny hałas, towarzyszący rozwojowi cywilizacyjnemu, bezpowrotne niszczenie skarbów przyrody, poprzez wyginięcie setek gatunków różnych istot. Na świecie występują ogromne dysproporcje w podziale żywności. Kraje bogate borykają się z nadprodukcją żywności, zaś w krajach słabo rozwiniętych miliony ludzi cierpią i giną z głodu⁵³. Pomimo szeroko zakrojonej pomocy humanitarnej, problem głodu pozostaje nierozwiązany. Pomimo szeroko pojętego postępu wiele milionów ludzi wciąż cierpi głód i nie ma pracy, także poziom analfabetyzmu pozostaje wysoki, zwłaszcza w krajach afrykańskich⁵⁴. Wyżej wymienione zagrożenia są pośrednią przyczyną chorób cywilizacyjnych⁵⁵. Podczas, gdy kraje biedne nękane są wciąż przez epidemie chorób, na które opracowano już szczepionki, państwa rozwinięte ogarnięte są chorobami cywilizacyjnymi, jak nerwice, nowotwory, uzależnienia, alergie. Społeczeństwa

⁵² H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Przekład J. Gilcewicz, Zysk i S-ka, Poznań 2010, s. 258.

⁵³ O. św. Franciszek, *Encyklika Laudato Si. W trosce o wspólny dom*, M. Wydawnictwo, Kraków, s. 30.

⁵⁴ Tamże, s. 31-35.

⁵⁵ Z. Wnuk, *Ekologia...*, dz.cyt., s. 116.

na całym świecie podlegają przemianom cywilizacyjnym. Współczesny świat ogarnięty jest globalizacją, która tworzy sieć zależności i integracji społeczeństw. Pogłębia się przepaść pomiędzy bogatymi a biednymi prowadzi do zaniku tożsamości narodowych, eliminuje odmiennosć kulturową regionów. Powoduje gromadzenie zysków w krajach najbogatszych, obniżając jednocześnie konkurencyjność światowej gospodarki. Szybki wzrost demograficzny w krajach najsłabiej rozwiniętych spowodował masowe migracje do krajów rozwiniętych, w poszukiwaniu pracy i lepszego życia. Natomiast społeczeństwa krajów wysoko rozwiniętych starzeją się. Wydłużenie długości życia w zdrowiu i spadek dzietności kobiet wywołuje problemy m. in. wydolności struktur opieki społecznej. W obszarze ekonomicznym pojawiają się również zagrożenia⁵⁶. Stopniowe wyczerpywanie się surowców nieodnawialnych jak: ropa naftowa czy gaz, powoduje nie tylko wzrost ich cen, ale prowadzi także do konfliktów na tym tle. Dochodzi do sporów o obszary, na których występują złoża cennych surowców. Przeobrażenia cywilizacyjne znacząco wpływają również na sytuację polityczną świata. Wciąż aktualnym pozostaje pojęcie tzw. krajów Trzeciego Świata, w których ponad połowa mieszkańców całego globu żyje na granicy głodu lub głodu. Taka sytuacja wynika z nierównomiernego rozłożenia efektów wzrostu gospodarczego, bogacą się tylko wysoko rozwinięte państwa Północy.

Powyższe zagrożenia w sferze politycznej, społecznej i ekonomicznej są ze sobą ściśle powiązane i uzależnione. Na podstawie wskazanych problemów, dotyczących różnych społeczeństw, można stwierdzić, że zagrożenia cywilizacyjne mogą zaburzyć spójne funkcjonowanie struktur współczesnego świata. Mogą doprowadzić do zburzenia ładu i bezpieczeństwa światowego, a także spowodować katastrofy ekologiczne, zachwiać porządek społeczny. By temu zapobiec, należałoby dokonać gruntownych zmian, choćby w tak kluczowych dziedzinach jak: gospodarka, energetyka, bezpieczeństwo, ekologia. Zagrożenia ekologiczne, które się pojawiły, coraz częściej zakłócać będą nasze wyobrażenia i poczucie bezpieczeństwa. Konieczna staje się edukacja we wskazanym zakresie. Należy temu przeciwdziałać poprzez zmianę sposobu myślenia i kierunków działań. Odpowiedzią na te wyzwania jest zrównoważony rozwój. Wpływ świadomości człowieka na całość jego sytuacji życiowej jest ważnym elementem holistycznym⁵⁷, wpływającym na definiowanie kategorii bezpieczeństwa. Obejmuje ono środowisko, także naturalne, pozostające ekosystemem, w którym żyje człowiek⁵⁸.

⁵⁶ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego...*, dz. cyt., s. 37.

⁵⁷ L. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*. Difin, Warszawa 2012, s. 100.

⁵⁸ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona...*, dz. cyt., s. 15.

Przez stulecia ugruntowało się przekonanie, że człowiek ma uprzywilejowaną pozycję w przyrodzie, co doprowadziło do rabunkowej eksploatacji jej dóbr, połączonej z ekspansją terytorialną człowieka. Ludzie dokonali destrukcji przyrody, utwierdzając się w przekonaniu, że jako istoty rozumne, zdolne do przewidywania skutków własnego działania, obdarzone wolną wolą i odpowiedzialnością są panami przyrody i nie obowiązują ich przyrodnicze ograniczenia. Człowiek w swoim dążeniu do panowania nad światem popełnił wiele błędów teoretycznych i praktycznych. Sukcesy związane z rozwojem cywilizacyjnym, technicznym utwierdziły człowieka w przekonaniu, że wzrost gospodarczy może trwać wiecznie, niestety, tak nie jest. Ludzkość musi uświadomić sobie fakt skończoności przyrody. Jednakże myśl, iż mogą występować granice wzrostu czy granice wydolności systemu świadczeń socjalnych, dla wielu pozostaje nie do przyjęcia. Zagrożenia ekologiczne, które się pojawiły, zakłóciły nasze wyobrażenia o poczuciu bezpieczeństwa. Zrozumienie otaczającego świata, wraz ze wszystkimi jego współczesnymi uwarunkowaniami, staje się dla wszystkich ludzi coraz bardziej potrzebne. Wyjątkowa znaczenie problematyki ochrony środowiska wymaga najogólniejszej choćby orientacji w podstawowych zagadnieniach z tego zakresu. Bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze. To od człowieka zależy, czy z tym coś zrobi, czy unicestwi się na zawsze, podcinając korzenie swojej egzystencji.

Obserwacja postępującego niszczenia przyrody i warunków życia człowieka oraz zwiększanie się obszaru jej degradacji, zmuszają do zastanowienia się i wskazania, że współczesne relacje człowieka z przyrodą nie budują jedności z naturą, lecz są jej zaprzeczeniem. Należy więc zastanowić się, dlaczego tak się dzieje i co może mieć na to wpływ? Elementem o istotnym znaczeniu, każdej społeczności, jest świadomość społeczna, czyli „zespół idei, wartości, postaw, poglądów, przekonań i opinii, wspólnych dla całych grup społecznych, określających sposób myślenia danego społeczeństwa, zinstytucjonalizowanych i utrwalonych w historycznie ukształtowanych formach życia zbiorowego”⁵⁹. Częścią świadomości społecznej, jest m. in. świadomość ekologiczna społeczeństwa, czyli stan wiedzy o środowisku, występujących zagrożeniach, będących elementem każdej rozwijającej się cywilizacji, o zanieczyszczeniach i stopniu dewastacji i degradacji przyrody⁶⁰. Odpowiednio wysoki poziom wiedzy i świadomości ekologicznej gwarantuje właściwe podejmowanie decyzji w zakresie ochrony środowiska⁶¹. Zasadnym wydaje

⁵⁹ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska – Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Warszawa 1998, s. 30.

⁶⁰ Tamże, s. 31.

⁶¹ D. Kielczewski, *Ekologia społeczna*, Białystok 2001, s. 163.

się, aby proekologiczne postawy w życiu codziennym były widoczne w działaniach partii politycznych⁶², organach kontrolnych, w postawach całych społeczności. Jeszcze innym, równie ważnym elementem, budującym właściwe postawy w zakresie ochrony środowiska, są przepisy prawna krajowego. Ważna jest też ich egzekucja. Wiedza i poglądy na temat środowiska, sterowanie życiem przy pomocy prawa, pomagają budować więź między ludźmi a otaczającą ich przyrodą. Na uwagę zasługują również elementy kultury danej społeczności, gdyż w postawach i działaniach ujawniają się preferowane przez daną zbiorowość wartości⁶³. Sposób zachowania ukazuje, co przyjmowane jest za istotne. Świadomy, odpowiedzialny sposób myślenia o ekologii, ochronie środowiska nosi nazwę ekofilozofii⁶⁴. Jest on skierowany na życie zgodne z naturą, ze środowiskiem naturalnym. Nasze codzienne postępowanie powinno jak najmniej obciążać środowisko. Natomiast nauką zajmująca się zagadnieniami ochrony środowiska naturalnego, analizą przyczyn zmian środowiskowych, badaniem wpływu na działalność człowieka, zapobieganiem i łagodzeniem wpływu rozwoju cywilizacyjnego ludzkości na środowisko naturalne jest sozologia⁶⁵. Wskazuje ona na potrzebę czynnej ochrony środowiska. Niezbędne są praktyczne metody działania, zmierzające do zapobiegania lub łagodzenia skutków niekorzystnych zmian środowiska. We współczesnej myśli swoją obecność zaznacza ekologia głęboka⁶⁶ – nurt filozoficzny, wskazujący na konieczność poznawanie przyrody, bycie z nią tu i teraz, utożsamianie się z jej wpływem na życie człowieka, darzenie szacunkiem wszelkich istot żywych.

Zasady zrównoważonego rozwoju wskazują, aby ludzie tworząc, rozwijając świat, uwzględniali w swoich działaniach czynniki społeczno-gospodarcze, sprzyjające zachowaniu równowagi przyrodniczej. Postulat zrównoważonego rozwoju domaga się, aby działania społeczno-gospodarcze były projektowane i realizowane w ten sposób, by nie stwarzały zagrożeń ekologicznych⁶⁷. Wymaga to zmiany dotychczasowych hierarchii wartości, zmiany ludzkich potrzeb, organizacji publicznej przestrzeni ludzkiego świata. W takim ujęciu gatunek ludzki jest podmiotem w dziejach historii, ludzkości życia na ziemi, który ma dokonywać świadomych wyborów i celowych adaptacji kulturowych, z myślą o aktualnych i przyszłych pokoleniach⁶⁸.

⁶² Tamże, s. 164.

⁶³ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP Siedlce, s. 210.

⁶⁴ J. Jaroń, *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna*, Warszawa 1997, s. 114.

⁶⁵ Z. Wnuk, *Ekologia i ochrona środowiska. Wybrane zagadnienia*, Rzeszów 2010, s. 9.

⁶⁶ A. Rubacha, *Ekologia głęboka po 38 latach*, [w:] *Dzikie życie*, nr 9/195, wrzesień 2010, s. 1.

⁶⁷ Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot...*, dz. cyt., s. 15.

⁶⁸ D. Birnbacher, *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*, tłum. B. Andrzejewski, P. Jackowski, E. Nowakowska-Solatan (red.), Warszawa, 1999, s. 161.

Na skutek niewłaściwej gospodarki prowadzonej przez człowieka, może dojść do wymierania gatunków. W stale rozwijającym się świecie, w zmieniającym się środowisku, jeżeli dojdzie do braku możliwości adaptacyjnych organizmów, to one wymierają. I choć wymieranie gatunków i podleganie ewolucji, w wyniku której powstają nowe gatunki, to naturalne zjawisko życia na ziemi, to gwałtowne ingerencje człowieka prowadzą do zachwiania równowagi biologicznej. Jeżeli ludzkość chce przetrwać, to musi dostosować wzrost gospodarczy do wydolności środowiska, a świadczenia socjalne do wydolności budżetu i musi dokonać tego za pośrednictwem tych samych mechanizmów, które przyczyniły się do rozkwitu cywilizacji technicznej. Za sprawą rozumnego działania epoka alienacji człowieka ze świata przyrody musi ustąpić epoce równowagi, ze wszystkimi ograniczeniami, podyktowanymi koniecznością realizacji trwałego rozwoju⁶⁹. Perspektywy rozwojowe ludzkiego świata są otwarte, a to, czy ten rozwój będzie zmierzał w kierunku trwałego zrównoważonego rozwoju, czy kierunku katastrofy, będzie zależało od ludzkich decyzji, od tego, w jaki sposób będą się organizować i działać. Intensywność procesu wdrażania strategii rozwoju zrównoważonego uzależniona jest głównie od stanu technologicznego, organizacji życia społecznego, bogactw naturalnych, czy możliwości biosfery. Na całym świecie ludzie domagają się pracy, żywności, edukacji, energii, opieki zdrowotnej, wody, systemów sanitarnych. Odpowiadając na te potrzeby społeczność międzynarodowa musi dołożyć wszelkich starań, by nie została naruszona społeczna różnorodność oraz by wszyscy członkowie społeczeństw mieli instrumenty pozwalające na kształtowanie swojej przyszłości. Dla zachowania naszego środowiskowego, dziedzictwa i naturalnych zasobów dla przyszłych pokoleń, niezbędne jest powstrzymanie skażenia środowiska i ocalanie naturalnych ekosystemów ziemi przed postępującą degradacją, opracowanie racjonalnych ekonomicznie rozwiązań, które ograniczą zużycie zasobów. W planowaniu dla dalszego rozwoju człowieka i jego właściwej egzystencji należy uwzględnić wszystkie fazy zrównoważonego rozwoju, tj. dobrobyt gospodarczy, równowagę społeczną i zdrowe środowisko życia.

Wnioski

W ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci obserwuje się stałe pogarszanie stanu środowiska, czystości powietrza, wód i gleby. Coraz częściej występują też anomalie pogodowe jak długotrwałe susze, pożary lasów czy nagłe zmiany temperatur. Przyczynia się to do zachwiania poczucia bezpieczeń-

⁶⁹ Z. Piątek, *Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju...*, dz. cyt., s. 18.

stwa ludności zamieszkującej dany obszar. Natomiast odpowiedni stan środowiska jest gwarancją bezpiecznego funkcjonowania człowieka i jego rozwoju w wymiarach; społecznym, politycznym, ekonomicznym czy kulturowym. Wzrost jakości życia, dobrobytu oraz zapewnienie bezpieczeństwa pozostają naturalnymi konsekwencjami wdrażania trwałego zrównoważonego rozwoju na poziomie państw i regionów. Zjawiska bezpieczeństwa ekologicznego, kultury bezpieczeństwa i zrównoważonego rozwoju pozostają ze sobą w ścisłym związku, wzajemnie na siebie oddziałują i uzupełniają. Aby skutecznie chronić środowisko życia i zapewnić poczucie bezpieczeństwa ludności, należy właściwie ukierunkować edukację społeczeństwa i podejmować odpowiednie kroki w realizacji polityki państwa. Działania zmierzające do zwiększenia poziomu bezpieczeństwa wymagają połączenia i ukierunkowania wysiłków społeczeństwa, budowania właściwych relacji międzyludzkich mających na względzie dobro drugiego człowieka oraz szacunek dla środowiska, w którym żyje i się rozwija.

Bibliografia

- Birnbacher D., *Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia*, tłum. B. Andrzejewski, P. Jackowski, E. Nowakowska-Solatanv (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
- Borkowski R., *Cywilizacja, technika, ekologia. Wybrane problemy rozwoju cywilizacyjnego u progu XXI wieku*, AGH, Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne, Kraków 2001.
- Brzeziński M., *Bezpieczeństwo społeczne jako rodzaj bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, A Skrabacz, S. Sulowski (red.), ELIPSA, Warszawa 2012.
- Cichy D., *Kultura w edukacji środowiskowej*, [w:] *Podstawy kultury ekologicznej*, J.M. Dołęga (red.), UKSW, Warszawa 2002.
- Cieślarczyk M., *Spoleczeństwa i społeczności na przełomie wieków – od bezpieczeństwa kultury do kultury bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo w perspektywie socjologicznej*, Wyd. Wojskowe Biuro Badań Socjologicznych, Warszawa 2001.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, AP Siedlce 2009.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP Siedlce 2006.
- Ciołek Ł., *Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa ekologicznego Polski - zarys problematyki*, [w:] A. Filipek (red.), *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa, t. II, Bezpieczeństwo i kultura bezpieczeństwa w teorii, w badaniach naukowych i w praktyce*, UPH Siedlce 2014.

- Dunaj B. (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawskie Koło Leksykograficzne, Warszawa 1996.
- Górka K, Poskrobko B., Radecki W., *Ochrona środowiska – Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1998.
- Górski M. (red.), *Prawo ochrony środowiska*, oficyna Wolters Kluwer Business, Warszawa 2009.
- Haber J., *Bezpieczeństwo jako determinanta stosunków międzynarodowych*, [w:] *Determinanty polityki zagranicznej i międzynarodowej*, AON, Warszawa 1981.
- Jaroń J., *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia proekologiczna. Przegląd zagadnień*, HEIODOR, Warszawa 1997.
- Kaczmarek J., Łepkowski, W., Zdrodowski B. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2007.
- Kiełczewski D., *Ekologia społeczna*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko Białystok 2001.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011.
- Kopczewski M., Krawczyk J.M., *Wybrane elementy bezpieczeństwa wewnętrznego państwa na podstawie założeń „Strategii bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej”*, [w:] *Doctrina. Studia społeczno-polityczne*, 8, Siedlce 2011.
- Korzeniowski L., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie. Zarządzanie bezpieczeństwem*, Difin, Warszawa 2012.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia, 1997 roku (Dz.U.1997 nr 78 poz. 483).
- Kozłowski S., *Przyszłość ekorozwoju*, KUL Lublin, 2005.
- Księżopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekologiczne*, [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, pod red. K.A. Wojtaszczyk K.A., Materska-Sosnowska A., Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Kunikowski J., *Słownik podstawowych terminów wiedzy i edukacji do bezpieczeństwa*. AP, Siedlce 2005
- Masłow A.H., *Motywacja i osobowość*, PAX, Warszawa 1990
- Michajłow W., *Sozologia i problemy środowiska życia człowieka*, PAN, Wrocław 1975
- O. św. Franciszek, *Encyklika Laudato Si. W trosce o wspólny dom*, M Wydawnictwo Kraków, 2015.
- Piątek Z. *„Człowiek jako podmiot zrównoważonego rozwoju: konsekwencje filozoficzno-społeczne*, [w:] *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, A. Papuziński (red.), Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2005.
- Pietraś M., *Bezpieczeństwo ekologiczne w Europie. Studium politologiczne*, UMCS, Lublin 2000.

- Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, przekład J. Gilcewicz, Zysk i S-ka, Poznań 2010.
- Rubacha A, *Ekologia głęboka po 38 latach. Dzikie życie*, nr 9/195, wrzesień 2010.
- Scruton R., *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, Zysk i S-ka, Poznań 2010.
- Skrzyczyńska J., *Wybrane zagadnienia z ekologii*, AP, Siedlce 2009.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2014.
- Supińska J., *Dylematy polityki społecznej*, IPS, Warszawa 1991.
- Śladkowski S., *Bezpieczeństwo ekologiczne Rzeczypospolitej Polskiej*, AON, Warszawa 2004.
- Ustawa: *Prawo ochrony środowiska* z dnia 27 kwietnia 2001 (Dz.U. z 2008 r., Nr 25, poz.150 z późn. zm.).
- Ustawa: *Prawo budowlane* (Dz.U. z 2017 r., poz.1332).
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz.U. z 2003, Nr 80, poz. 717).
- Wiśniewski J.W., Gwiazdowicz D.J., *Ochrona przyrody*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Poznań 2009.
- Wnuk Z., *Ekologia i ochrona środowiska. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.

mgr Agnieszka Dawidziuk – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego a zrównoważony rozwój

Health security culture and sustainable development

Streszczenie

Zdrowie jest wartością, o którą należy zabiegać w ciągu całego życia. Prawo do tej wartości wpisuje się w katalog praw przysługujących każdemu człowiekowi. Szczególnym wyrazem troski o zdrowie jest przejawianie wysokiego poziomu kultury bezpieczeństwa zdrowotnego. Wiąże się ona z rozpoznawaniem potrzeb zdrowotnych oraz przygotowaniem środków i narzędzi niezbędnych do podejmowania działań na rzecz zdrowia człowieka. Zdaniem wielu badaczy, utrzymanie i poprawa stanu zdrowia powinny odbywać się z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, czyli takim zaspokajaniem bieżących potrzeb, które nie zagraża możliwościom zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń. Autorki artykułu analizują zatem treści związane ze zdrowiem i bezpieczeństwem zdrowotnym oraz ich uwarunkowaniami. Podejmują także problematykę kultury bezpieczeństwa zdrowotnego oraz jej znaczenia dla zapewnienia zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: kultura bezpieczeństwa, kultura bezpieczeństwa zdrowotnego, zrównoważony rozwój

Abstract

The paper addresses the issues of health, health security and health security culture in the context of sustainable development. Health is a value that one should care for throughout the entire life. A particular expression of concern for health is the manifestation of a high level of health security and health security culture. It is connected with recognizing health needs and preparing the means and tools necessary to take actions for human health. Modern researchers agree that maintaining and improving health should be carried out in accordance with the principles of sustainable development. It means that satisfying current needs must not threaten the possibilities of satisfying the needs of future generations. The authors of the paper analyze the content related to health, health security and their determinants as well as address the issues of health security culture and indicate its importance for ensuring sustainable development.

Keywords: security culture, health security culture, sustainable development

Wprowadzenie

Zdrowie, obok bezpieczeństwa, stanowi podstawową wartość, o którą należy zabiegać w ciągu całego życia. Prawo do jego ochrony wpisuje się w katalog praw przysługujących każdemu człowiekowi, „których respektowanie w stopniu gwarantującym bezpieczeństwo zdrowotne powinno być wspierane skuteczną [polityką międzynarodową oraz – D.K., J.W.] polityką państwa”¹. W prawodawstwie międzynarodowym kwestie związane z zapewnieniem zdrowia jednostkom i społeczeństwom ujęto niemal we wszystkich najważniejszych dokumentach regulujących funkcjonowanie społeczności międzynarodowej, w tym m.in. w Karcie Narodów Zjednoczonych (1945), Konstytucji Światowej Organizacji Zdrowia (WHO, 1946), Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (1948), Europejskiej Karcie Społecznej (1961), Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (1966), Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (1966), Rezolucji „Zdrowie dla wszystkich” (1977), Deklaracji z Alma-Ata (1978), Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (1979), Konwencji o prawach dziecka (1989) oraz Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej (2000). Na gruncie polskim natomiast prawo do ochrony zdrowia gwarantowane jest przede wszystkim przez art. 68 Konstytucji. W pkt. 1 wskazuje się, że prawo to przynależy każdemu obywatelowi Rzeczypospolitej Polskiej².

Mimo że nikogo współcześnie nie trzeba przekonywać o roli i znaczeniu wartości zdrowia w życiu człowieka, to jednak troska o zachowanie czy utrzymanie jego odpowiedniego poziomu najczęściej pojawia się dopiero wówczas, gdy widoczne są pewne deficyty w sferze funkcjonowania fizycznego, psychicznego bądź społecznego. Wśród wielu czynników oddziałujących na poziom zdrowia i bezpieczeństwa zdrowotnego ludzi szczególną rolę, chociaż wydaje się, że nadal niedocenianą, odgrywa kultura bezpieczeństwa zdrowotnego. Jej poziom i charakter decyduje w znacznej mierze o dobrostanie biopsychospołecznym, czyli swego rodzaju zrównoważeniu w wymiarze personalnym, stanowiącym przecież podstawę zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako „rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania

¹ B. Bober, *Bezpieczeństwo zdrowotne jako istotny komponent bezpieczeństwa państwa*, „Studia nad Bezpieczeństwem” nr 1/2016, s. 35.

² Art. 68 pkt. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., Nr 78, poz. 483).

podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”³. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie kultury bezpieczeństwa zdrowotnego w kontekście zrównoważonego rozwoju.

Uwarunkowania zdrowia i bezpieczeństwa zdrowotnego

Zgodnie ze stanowiskiem wypracowanym na gruncie Światowej Organizacji Zdrowia (ang. *WHO*), zdrowie to nie tylko przeciwieństwo choroby czy niepełnosprawności, lecz pełnia fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu, ale także zdolność do pełnienia społecznie przydzielonych ról, umiejętność dostosowania się do zmian zachodzących w bliższym i dalszym otoczeniu oraz do radzenia sobie z trudnościami pojawiającymi się w ich toku⁴. Tym samym koncepcja zdrowia zaproponowana przez *WHO* jest koncepcją holistyczną, ukazującą związki i zależności pomiędzy wymienionymi obszarami funkcjonowania człowieka, wskazujące na ich synergię.

Zdrowie człowieka, możliwości jego utrzymania i doskonalenia zależą od wielu czynników. Wyniki raportu opublikowanego blisko pół wieku temu przez ówczesnego kanadyjskiego ministra zdrowia M. Lalonde’a wskazywały, że w kształtowaniu zdrowia człowieka największy udział ma styl życia (53%). Zdecydowanie mniejszą rolę odgrywa środowisko fizyczne (21%), czynniki genetyczne (16%) oraz system opieki zdrowotnej (10%)⁵. Obecnie prowadzone w tym obszarze badania zdają się potwierdzać tę koncepcję.

Koncepcja „pól zdrowia” M. Lalonde’a silnie zaznaczyła się w procesie zmiany polityki zdrowotnej, stwarzając podwaliny do rozwoju promocji zdrowia. Uświadomiła ona ludziom, że w decydującej mierze odpowiedzialność za zdrowie człowieka spoczywa na nim samym. Zdrowie można utrzymać i polepszać poprzez wybór właściwego stylu życia ukierunkowanego na aktywność fizyczną, dbałość o zbilansowaną dietę, powstrzymanie się od korzystania z używek czy wygospodarowanie czasu na wypoczynek i relaks.

W toku badań nad zdrowiem okazało się jednak, że o ile model zaproponowany przez M. Lalonde’a jest funkcjonalny w odniesieniu do pojedynczego człowieka, to równocześnie jest zbyt uproszczony w odniesieniu do całych społeczeństw. Dostrzeżono bowiem oddziaływanie na styl życia wielu

³ Art. 30 ust. 50 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 2001r., Nr 62, poz. 627).

⁴ B. Dziadczyk, *Modele opieki zdrowotnej*, [w:] M. Pierchalska (red.), *Procesy globalizacyjne a myśl ekonomiczna Kościoła katolickiego*, Wydawnictwo WSB. Radom 2006, s. 204.

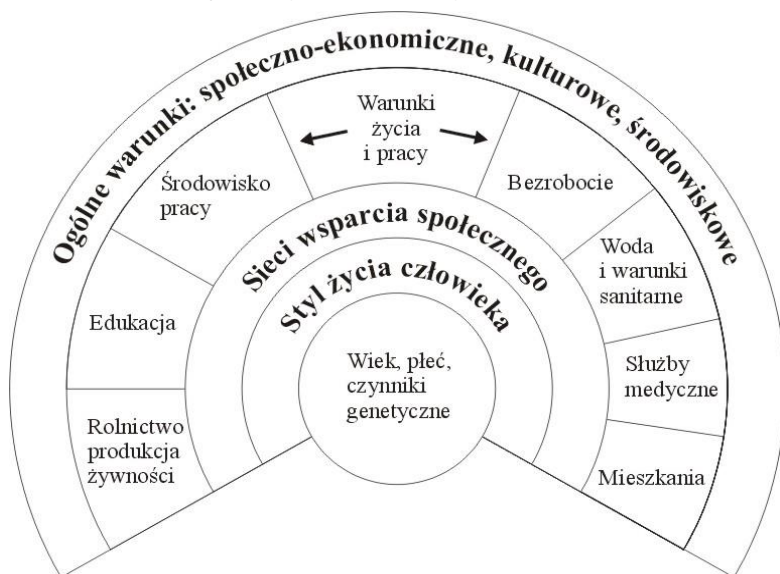
⁵ M. Lalonde, *A New Perspective on the Health of Canadians*, www.phac-aspc.gc.ca, 1981 [data dostępu: 12.11.2016].

czynników o charakterze społecznym i ekonomicznym, pozostających poza kontrolą człowieka. Zgodnie ze stanowiskiem ekspertów WHO, do najważniejszych uwarunkowań zdrowia zaliczyć można zatem następujące zmienne:

- dochody i status społeczny – wyższe dochody i wyższy status społeczny pozytywnie korelują z lepszym stanem zdrowia; im większa różnica pomiędzy dochodami ludzi, tym większe różnice w stanie ich zdrowia;
- edukacja – niski poziom wykształcenia pozostaje w związku ze słabym zdrowiem, częstszym doświadczaniem stresu oraz niższą pewnością siebie;
- środowisko fizyczne – czysta woda i czyste powietrze, odpowiednie warunki w domu, bezpieczne miejsce pracy, dobry stan dróg sprzyjają zdrowiu;
- zatrudnienie i warunki pracy – ludzie pracujący cieszą się większym zdrowiem, szczególnie ci, którzy mają możliwość kontrolowania swoich warunków pracy;
- sieć wsparcia społecznego – osoby posiadające szerszą sieć wsparcia ze strony rodziny, przyjaciół oraz społeczności, w której funkcjonują, mają lepszą kondycję biopsychospołeczną;
- kultura – tradycje, zwyczaje, wierzenia wpływają na poziom zdrowia człowieka;
- czynniki genetyczne – dziedziczenie pozwala określić długość życia, poziom zdrowia oraz podatność na niektóre choroby;
- indywidualne zachowania i umiejętności radzenia sobie ze stresem – zbilansowana dieta, utrzymywanie aktywności fizycznej, stosowanie używek, radzenie sobie ze stresem warunkują poziom zdrowia;
- służba zdrowia – dostępność i korzystanie z usług profilaktycznych, leczniczych i rehabilitacyjnych wpływają na zdrowie;
- płeć – kobiety i mężczyźni cierpią na różne rodzaje chorób;
- wiek – podatność na różne schorzenia zróżnicowana jest wiekiem człowieka⁶.

Jedną z ilustracji uwarunkowań zdrowia jest model zaproponowany przez G. Dahlgren'a oraz M. Whitehead, określane jako „tęcza czynników (polityki) zdrowia”.

⁶ WHO, *The determinants of health*, <http://www.who.int/hia/evidence/doh/en/> [data dostępu: 15.11.2016].

Rysunek 1. „Tęcza czynników (polityki) zdrowia”

Źródło: G. Dahlgren, M. Whitehead, *European strategies for tackling social inequities in health: Levelling up Part 2. Studies on social and economic determinants of population health*, No. 3, WHO, Copenhagen 2006, s. 20.

W środku tego modelu umieszczono niezależne od człowieka czynniki biologiczne (płeć, wiek, zaplecze genetyczne), które wpływają na jego zdrowie. Kolejne warstwy (łuki tęczy) stanowią wpływy modyfikowane przez politykę zdrowotną państwa. Pierwszą jest styl życia, czyli motywacje, potrzeby, wartości i codzienne zachowania jednostki manifestujące ich stosunek do zdrowia. Drugą – sieć wsparcia społecznego. Autorzy opisywanego modelu zakładają bowiem, że ilość i jakość relacji z innymi ludźmi jest czynnikiem warunkującym stan zdrowia. Zdolność utrzymania zdrowia zgodnie z trzecią warstwą uzależniona jest od warunków pracy człowieka, zaopatrzenia w żywność oraz dostępu do podstawowych towarów i usług, a w dalszej kolejności od szeroko pojętych czynników społeczno-ekonomicznych, kulturowych i środowiskowych⁷. Model ten wskazuje na interakcje zachodzące pomiędzy wymienionymi warstwami. Indywidualny styl życia człowieka osadzony jest w sieci wsparcia społecznego oraz warunkach życia i pracy,

⁷ G. Dahlgren, M. Whitehead, *European strategies for tackling social inequities in health: Levelling up Part 2. Studies on social and economic determinants of population health*, No. 3, WHO, Copenhagen 2006, s. 21.

z kolei które powiązane są z szerszym otoczeniem. Każdy z wymienionych elementów stanowić może czynnik ryzyka bądź czynnik chroniący.

Czynniki ryzyka to te właściwości, które nasilają prawdopodobieństwo rozwoju negatywnych stanów (choroby, niepełnosprawności, zaburzeń rozwoju), choć same w sobie nie są bezpośrednią przyczyną ich wystąpienia. Prawdopodobieństwo pojawienia się choroby zwiększa się w sytuacji współistnienia wielu czynników ryzyka lub szczególnego ich układu⁸. Czynniki ryzyka mogą być związane m. in. z zagrożeniami środowiska bądź takimi elementami stylu życia, jak palenie tytoniu, nadużywanie alkoholu, nadmierne spożywanie tłuszczu zwierzęcego, dieta uboga w owoce i warzywa, brak aktywności fizycznej.

Czynniki chroniące z kolei to takie zmienne, które zwiększają ogólny potencjał zdrowotny człowieka i jego odporność na działanie czynników negatywnych⁹. Za czynniki chroniące zdrowie uznaje się m.in. wsparcie społeczne, poczucie sensu życia czy prawidłową dietę. W świetle obecnie prowadzonych badań (m.in. M. Cieślarczyk, A. Filipek, D. Krzewniak, Sz. Maciołek) istotnym czynnikiem chroniącym wydaje się być także wysoki poziom kultury bezpieczeństwa zdrowotnego.

Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego jako czynnik chroniący

Kulturę bezpieczeństwa zdrowotnego określić można jako „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakteryzujących dany podmiot (człowieka, grupę społeczną itd.) względem zdrowia oraz sposoby postrzegania przez ten podmiot kwestii zdrowotnych, jego wiedza i sposoby myślenia o bezpieczeństwie zdrowotnym oraz sposoby odczuwania tego bezpieczeństwa, jednak przede wszystkim zachowania i działania/współdziałania podmiotu na płaszczyźnie zdrowotnej w relacjach z innymi podmiotami w „małej” i „dużej” ojczyźnie oraz w wymiarze międzynarodowym w różny sposób wyuczone w naturalnych procesach życiowych, także w procesie edukacyjnym, służące rozpoznawaniu wyzwań zdrowotnych, wykorzystywaniu szans i przeciwdziałaniu zagrożeniom w obszarze zdrowia”¹⁰.

⁸ K. Ostaszewski, *Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w zachowaniach ryzykownych dzieci i młodzieży*, [w:] J. Mazur i wsp. (red.), *Czynniki chroniące młodzież 15-letnią przed podejmowaniem zachowań ryzykownych*, Instytut Matki i Dziecka, Zakład Ochrony i Promocji Zdrowia Dzieci i Młodzieży, Warszawa 2008.

⁹ Tamże.

¹⁰ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, „Kultura Bezpieczeństwa” nr 5/2016, s. 55; za: M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006, s. 210.

Określoną kulturę bezpieczeństwa zdrowotnego człowieka, wyrażającą jego stosunek do kwestii związanych ze zdrowiem, rozpatrywać zatem należy w wymiarze:

- intelektualnym – jako stan wiedzy na temat zdrowia i jego uwarunkowań, poszukiwanie informacji w tym zakresie, zainteresowanie światem i innymi ludźmi, prowadzące do poprawy jakości życia, zaangażowanie zasobów intelektualnych w proces stymulowania różnych aktywności na rzecz utrzymania i doskonalenia zdrowia własnego i innych;
- emocjonalnym – jako świadomość własnych emocji, akceptacja i kontrola stanów afektywnych, stosunek do własnego życia, swoich silnych i słabych stron, zdolność radzenia sobie z pojawiającymi się trudnościami, konstruktywne podejście do nich;
- fizycznym – jako aktywność skierowana na utrzymanie sprawności fizycznej, zachowanie zdrowia, zapobieganie i wczesne rozpoznawanie chorób, unikanie sytuacji ryzykownych, efektywne spędzanie czasu wolnego;
- społecznym – jako jakość relacji z otoczeniem, poczucie odpowiedzialności za innych, dążenie do zapewnienia bezpiecznych warunków życia sobie i innym;
- duchowym – jako zdolność budowania systemu wartości sprzyjającego utrzymaniu i doskonaleniu zdrowia, poszerzanie przestrzeni życiowej, wytyczenie celów życiowych, tworzenie filozofii prozdrowotnej życia, świadomość oddziaływania przyrody na ludzką egzystencję¹¹.

Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego obejmuje zarówno tę sferę funkcjonowania człowieka, którą można obserwować jedynie pośrednio, w tym przede wszystkim światopogląd, system wartości, cele, potrzeby i aspiracje jednostki, jak też bezpośrednio wyrażającą się w postaci postaw, zachowań i działań, czyli sferę behawioralną oraz sferę artefaktów, wytworów kultury materialnej człowieka wraz z bliższym i dalszym jego otoczeniem.

Kultura bezpieczeństwa na rzecz utrzymania i poprawy zdrowia wiąże się z rozpoznawaniem potrzeb zdrowotnych oraz przygotowaniem środków i narzędzi niezbędnych do podejmowania działań na rzecz zdrowia ludności, w tym związanych z kształtowaniem właściwych postaw i systemu wartości, przekazywaniem wiedzy, kształtowaniem umiejętności sprzyjających podejmowaniu właściwych decyzji i prozdrowotnemu stylowi życia, wdrażaniem do podejmowania działań i współdziałania na rzecz poprawy stanu zdrowia własnego i innych. Zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego

¹¹ Zob.: *W stronę zdrowia społeczności – socjologiczny kontekst nowej polityki zdrowotnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, rok. LXVI, zeszyt 1 – 2004, s. 164-165.

społeczeństwu jest o tyle istotne, że zdrowi ludzie mają większe szanse na realizację własnego potencjału, rozwijania talentów i uzdolnień, osiągnięcie wewnętrznej spójności, satysfakcjonujące wypełnianie przypisanych ról społecznych oraz dobre przystosowanie do zmian zachodzących w otoczeniu. Zdrowe społeczeństwo ma większe możliwości tworzenia dóbr materialnych i świadczenia zróżnicowanych usług oraz zagwarantowania społecznie pożądanego poziomu rozwoju gospodarczego i społecznego.

By zbudować silne i zdrowe społeczeństwo, w pierwszej kolejności należy diagnozować i doskonalić kulturę bezpieczeństwa zdrowotnego, zarówno obywateli, jak i przedstawicieli różnych środowisk odpowiedzialnych za ochronę zdrowia, zwłaszcza zaś personelu medycznego. Tymczasem zaobserwowany poziom kultury bezpieczeństwa środowisk medycznych budzić może wątpliwości. Znane są liczne przypadki zaniedbań, braku troski i cierpliwości wobec pacjenta, przybierające często bardzo skrajne postaci, jak głodzenie podopiecznych, agresja werbalna i niewerbalna, odmawianie opieki¹².

Na poziom i charakter kultury bezpieczeństwa podmiotów odpowiedzialnych za ochronę i utrzymanie zdrowia ogółu obywateli wskazują także wyniki Europejskiego Konsumenckiego Indeksu Zdrowia 2016. Ujawniają one, że polski system opieki zdrowotnej źle wypada na tle innych krajów europejskich – na 35 państw Polska zajęła 31. miejsce (wykres 1). Stan taki utrzymuje się mimo „dobrej i bogatej edukacji medycznej oraz długiej tradycji publicznej opieki zdrowotnej finansowanej przez solidarność”¹³.

Z raportu „Health at a Glance: Europe 2016” przygotowanego przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (ang. *OECD*) wynika, że w większości zestawień Polska lokuje się wśród niżej notowanych krajów. W dużej mierze jest to efekt niskiej kultury bezpieczeństwa zdrowotnego polskich decydentów. Jej przejawem są chociażby jedne z najniższych w Europie wydatki na służbę zdrowia. Z przywołanego dokumentu wynika bowiem, że w 2016 roku Polska pod względem nakładów na ochronę i utrzymanie zdrowia zajęła 8. miejsce od końca, przed Bułgarią, Serbią, Rumunią, Litwą, Czarnogórą, Republiką Macedonii oraz Albanią. Największe wydatki w tym zakresie odnotowano natomiast w Luksemburgu, Szwajcarii i Norwegii¹⁴ (wykres 2).

¹² I.A. Trzpil, *Uwarunkowania bezpieczeństwa zdrowotnego*, [w:] M. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska, *Wybrane problemy bezpieczeństwa zdrowotnego obywateli w Polsce*, Monografie nr 128, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011.

¹³ A. Björnberg, Europejski Konsumencki Indeks Zdrowia 2016. Wyniki leczenia w rankingu EHCI 2016, s. 18, http://www.polisynazdrowie.pl/files/Europejski_konsumencki_indeks%20_zdrowia_2016.pdf [data dostępu: 24.12.2016].

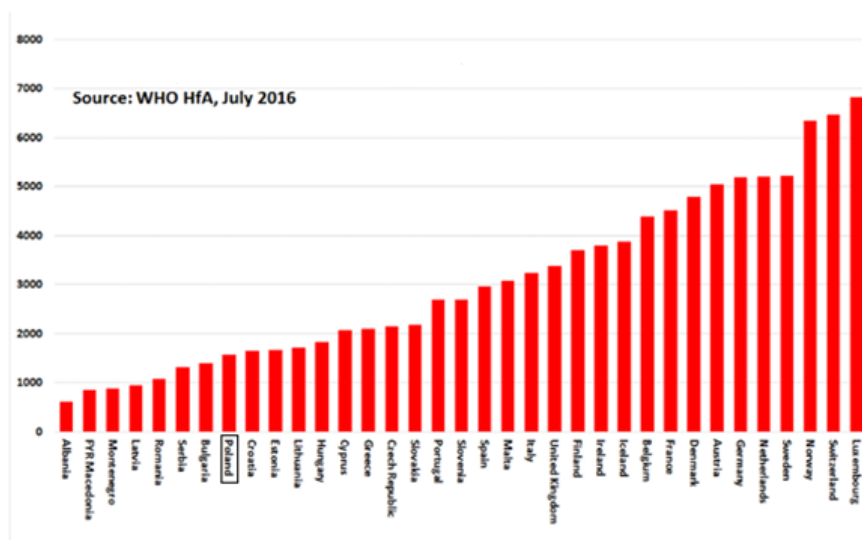
¹⁴ Tamże, s. 33-101.

Podkategoria	Holandia	Szwajcaria	Norwegia	Belgia	Islandia	Luksemburg	Węgry	Finlandia	Austria	Francja	Szwecja	Czechy	Portugalia	Wielka Brytania	Słowenia	Estonia	Hiszpania	Chorwacja	Republika Macedonii	Irlandia	Włochy	Słowacja	Serbia	Malta	Litwa	Grecja	Łotwa	Węgry	Polska	Albania	Bułgaria	Cypr	Rumunia		
1. Prawa pacjenta i informacje przeznaczone dla pacjenta	122	111	125	104	115	101	104	108	111	108	90	104	108	104	108	87	108	118	80	100	138	163	188	111	80	73	97	63	87	73	66	73	66	63	80
2. Dostępność (czas oczekiwania na leczenie)	200	225	138	225	163	200	188	150	200	188	100	213	150	100	125	163	113	175	225	100	138	163	188	188	125	175	125	113	125	100	163	150	113	150	
3. Wyniki leczenia	288	288	288	250	288	263	288	288	275	238	263	275	238	250	263	238	238	188	138	250	225	175	163	188	213	163	213	188	163	188	175	150	175	125	
4. Zakres i zasięg świadczeń	125	94	115	109	115	104	83	115	115	99	94	125	104	78	109	89	94	104	68	78	78	89	57	94	68	68	52	73	73	63	42	47	57	52	
5. Profilaktyka	107	101	119	95	113	107	101	101	95	101	95	101	77	101	113	83	65	107	71	89	101	83	89	95	83	65	83	77	89	95	65	65	77	48	
6. Środki farmaceutyczne	86	86	81	76	62	76	86	81	81	81	86	81	62	79	81	76	62	71	54	62	86	57	71	62	48	62	52	52	52	33	48	33	43		
Wynik końcowy	927	904	865	860	854	851	849	842	827	826	815	786	780	763	761	740	729	709	703	699	689	682	678	670	666	623	620	593	589	575	564	551	526	518	497
Miejsce	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35

Wykres 1. Kategorie oceny systemów opieki zdrowotnej państw europejskich

Źródło: A. Björnberg, Europejski Konsumencki Indeks Zdrowia 2016.

Wyniki leczenia w rankingu EHCI 2016, s. 31, http://www.polisynazdrowie.pl/files/Europejski_konsumencki_indeks%20_zdrowia_2016.pdf [data dostępu: 24.12.2016].

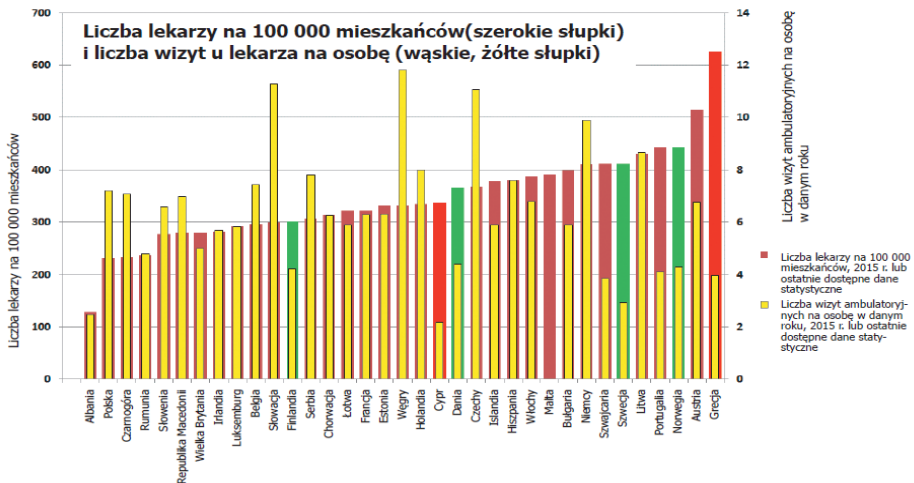

Wykres 2. Wydatki na opiekę zdrowotną na jednego mieszkańca w 2014 roku (w USD)

Źródło: A. Björnberg, Europejski Konsumencki Indeks Zdrowia 2016. Wyniki leczenia w rankingu EHCI 2016, s. 33, http://www.polisynazdrowie.pl/files/Europejski_konsumencki_indeks%20_zdrowia_2016.pdf [data dostępu: 24.12.2016].

OECD zalicza Polskę do grona państw, które w najmniejszym stopniu realizują potrzeby zdrowotne swoich obywateli. Potwierdzeniem tego stanu rzeczy są m. in. niskie wydatki publiczne na profilaktykę czy refunda-

cję leków (9. miejsce od końca, przed Bułgarią, Łotwą, Litwą, Rumunią, Republiką Macedonii, Albanią, Cyprzem oraz Maltą). Skutkiem tego jest m. in. zbyt duża liczba przedwczesnych zgonów, w tym pacjentów cierpiących na nowotwory (wskaźnik przeżywalności na poziomie ok. 40%). Sytuacja ta z pewnością uzależniona jest w pewnej mierze od czasu oczekiwania na diagnostykę, poszerzone badania lekarskie oraz leczenie (z raportu OECD wynika, że czas oczekiwania na tomografię komputerową w stanach nieostrych dłuższy jest tylko w Czarnogórze, Luksemburgu oraz na Chorwacji, natomiast dłuższy czas oczekiwania na izbę przyjęć odnotowano tylko w Irlandii), to zaś od zależy m. in. od dostępności lekarzy. Pod tym względem Polska także nie wypada najlepiej – na 1000 mieszkańców naszego kraju przypada zaledwie 2,3 lekarza, podczas gdy średnia w Unii Europejskiej to 3,5 (wykres 3).

Wykres 3. Liczba lekarzy na 100 000 mieszkańców i liczba wizyt u lekarza na jedną osobę

Źródło: A. Björnberg, Europejski Konsumencki Indeks Zdrowia 2016. Wyniki leczenia w rankingu EHCI 2016, s. 68, http://www.polisynazdrowie.pl/files/Europejski_konsumencki_indeks%20_zdrowia_2016.pdf [data dostępu: 24.12.2016].

Ponadto, z „Europejskiego Konsumenckiego Indeksu Zdrowia 2016” można wnioskować, że pacjenci w wielu jeszcze przypadkach mają utrudniony dostęp do internetowych systemów umawiania wizyt, rejestru lekarzy posiadających uprawnienia do wykonywania zawodu oraz elektronicznej wersji recept (tzw. e-recept). Z drugiej jednak strony, wskazuje się na pozytywne trendy w systemie utrzymania i ochrony zdrowia w Polsce. Dla przykładu, wzrasta możliwość bezpośredniego dostępu do specjalisty bez skierowania od lekarza pierwszego kontaktu. Wzrasta także świadomość pacjentów na temat dostępności opinii drugiego lekarza. Odsetek zaszczepionych dzieci pozostaje

na poziomie ok. 95%, zaś liczba godzin wychowania fizycznego w ramach edukacji obowiązkowej zalicza się do jednych z najwyższych w Europie.

Być może te pozytywne trendy wpływają na fakt, iż Polacy w dużej mierze zadowoleni są z własnego zdrowia, co wynika z badań przeprowadzonych przez CBOS¹⁵. Ponad połowa respondentów (55%) deklaruje co najmniej dobry jego stan, zaś co ósmy badany (13%) jest bardzo zadowolony ze swojej kondycji zdrowotnej. Z kolei 9% ankietowanych negatywnie ocenia poziom swojego dobrostanu biopsychospołecznego, a pozostałe 36% wskazuje na przeciętny jego poziom.

Ocenę stanu zdrowia różnicuje wiek respondentów – zaledwie 25% osób w wieku powyżej 65 lat pozytywnie ocenia swoją kondycję zdrowotną, niemal jedna piąta tej grupy (18%) wyraża niezadowolenie w tym względzie, zaś ponad połowa ankietowanych (57%) twierdzi, że ich zdrowie plasuje się na umiarkowanym poziomie. Najmłodszy uczestnicy badań w wieku od 18 do 34 lat w przeważającej części (80% - 85%) zapewniają o pozytywnej ocenie własnego stanu zdrowia. Przedstawiciele tej grupy w zasadzie nie oceniają własnej kondycji zdrowotnej w najniższych kategoriach (zły bądź bardzo zły stan zdrowia). Największe niezadowolenie z posiadanego stanu zdrowia deklarują renciści (33% badanej grupy), osoby o niskim statusie socjoekonomicznym (20%) i niskim wykształceniu (19%) oraz emeryci (16%).

Istota zrównoważonego rozwoju

Idea zrównoważonego rozwoju po raz pierwszy została zaprezentowana w tzw. raporcie *Brundtland*¹⁶ Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ pt. *Nasza wspólna przyszłość*, który został opublikowany w 1987 roku. W szerszym ujęciu idea ta została przedstawiona społeczności globalnej podczas II Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku¹⁷.

K. Kafel wskazuje, że w literaturze przedmiotu dotyczącej ekonomii środowiska doliczono się 60 definicji zrównoważonego rozwoju¹⁸. Zgodnie z przyjętą definicją zrównoważony rozwój (ang. *sustainable development*) „to taki rozwój społeczno-gospodarczy, który jest zgodny z wymaganiami

¹⁵ CBOS, *Zdrowie i zachowania prozdrowotne Polaków*. Komunikat z badań nr 138/2016, Warszawa 2016, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_138_16.PDF [data dostępu: 26.11.2016].

¹⁶ Zob.: K. Kafel, *W gąszczu definicji zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Wybrane zagadnienia z ekologii i ochrony środowiska. Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju. Wybór wykładów z lat 2004-2007*, A. Kalinowska, W. Lenart (red.), Uniwersytet Warszawski, Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa 2007, s.13.

¹⁷ E. Jastrzębska, *Wprowadzenie do koncepcji CSR i zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Jak uczyć o społecznej odpowiedzialności i zrównoważonym rozwoju. Przewodnik dla nauczycieli*, s. 11.

¹⁸ K. Kafel, *W gąszczu definicji zrównoważonego rozwoju*, dz. cyt.

ochrony środowiska przyrodniczego i pozwala zaspokajać potrzeby obecne, nie pozbawiając przyszłych pokoleń możliwości zaspokajania ich potrzeb”¹⁹.

Początkowo zrównoważony rozwój interpretowano w kategoriach ekorozwoju, czyli poszanowania środowiska przyrodniczego, jednak od dawna podkreśla się, że nie można chronić środowiska, jeżeli równocześnie nie dba się o respektowanie praw społeczności lokalnych, zasad demokracji i uczestnictwa w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego, nie dąży się do eliminacji głodu i ubóstwa czy rozwoju przedsiębiorczości. W ramach tej koncepcji zakłada się równowagę pomiędzy aspektami ekonomicznymi, społecznymi, ekologicznymi, która stanowi warunek zachowania wysokiej jakości życia²⁰. Za jeden z fundamentów społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw przyjęto koncepcję *potrójnej linii wyników*, która wynika z paradygmatu zrównoważonego rozwoju i opiera się na poszukiwaniu równowagi pomiędzy trzema wymiarami – ekonomią, ekologią i etyką²¹.

Pierwsza polska oryginalna definicja zrównoważonego rozwoju została opublikowana w 1992 roku w raporcie pt. *Ekorozwój w Polsce*, gdzie czytamy, że: „Zrównoważony rozwój, zwany także ekorozwojem (...) jest tam, gdzie ludzie przewidują ograniczenia związane ze skończonością Planety i niezależnym od człowieka rytmem przyrody (...). Jest to strategia osiągnięcia godnego życia w ramach tego, co jest fizycznie i biologicznie możliwe. Gwarantuje ona zaspokajanie podstawowych potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń zachowując jednocześnie trwałość funkcjonowania środowiska przyrodniczego oraz naturalną różnorodność, zarówno gatunków jak i ekosystemów”²².

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku w swoich uregulowaniach prawnych odwołuje się do zasady zrównoważonego rozwoju, gdzie w artykule 5 czytamy, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”²³.

W obowiązującej w Polsce od 2001 roku ustawie o prawie ochrony środowiska przez zrównoważony rozwój rozumie się „taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz

¹⁹ Cyt. za: E. Jastrzębska, *Wprowadzenie do koncepcji CSR i zrównoważonego rozwoju*, dz. cyt.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Cyt. za: K. Kafel, *W gąszczu definicji zrównoważonego rozwoju*, dz. cyt., s.16.

²³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., nr 78, poz. 483), s. 2415.

trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”²⁴.

W obszarze problematyki zrównoważonego rozwoju istotnym uregulowaniem prawnym jest przyjęty w Sztokholmie, w dniu 25 stycznia 2002 roku przez ministrów edukacji państw nadbałtyckich, dokument *Agenda 21 dla Edukacji w Regionie Morza Bałtyckiego – Bałtyk 21 E*, zgodnie z którym wszystkie kraje nadbałtyckie zobowiązały się do wprowadzania problematyki zrównoważonego rozwoju do swoich systemów oświatowych, w tym do szkolnictwa wyższego oraz będą wspierać nieformalny sektor edukacji w tym zakresie, czyli media oraz organizacje pozarządowe²⁵. Zgodnie z tym dokumentem zrównoważony rozwój regionu oznacza bezpieczne i zdrowe życie obecnych i przyszłych pokoleń; oparcie współpracy na zasadach demokracji, otwartości i aktywnego uczestnictwa na poziomie lokalnym i regionalnym; zachowanie i podtrzymywanie różnorodności krajobrazowej i biologicznej; nie przekraczanie dawek zanieczyszczeń dostających się do atmosfery, gleby i wód stanowiących zagrożenie dla przyrody; użytkowanie i racjonalne zarządzanie zasobami odnawialnymi z jednoczesnym dostosowaniem do tempa ich regeneracji; przepływ fizyczny zasobów nieodnawialnych, który powinien być efektywny i cykliczny (recykling), a substytuty odnawialne tworzone i promowane; dążenie do podnoszenia poziomu świadomości celów i procesów prowadzących do zrównoważonego rozwoju całego społeczeństwa²⁶.

Proces kształtowania rozwoju charakteryzuje się wielowymiarowością oraz dynamiką i zachodzi w obiektywnie występujących uwarunkowaniach zewnętrznych i wewnętrznych²⁷. Trwały i zrównoważony rozwój powinien być ukierunkowany na kształtowanie się rozwoju społecznego zarówno społeczności lokalnych, jak i społeczności w wymiarze globalnym. Zapewnienie równoważenia i trwałości rozwoju odbywa się na wielu płaszczyznach, gdzie jedną z istotnych płaszczyzn jest wzrastająca jakość życia człowieka w każdym pokoleniu. Oznacza to, że równoważenie musi odnosić się do zwiększania jakości i poprawy zdrowia każdego członka lokalnej populacji, w tym również jakości determinowanej przez czynniki środowiskowe dotyczące chemicznej i fizycznej jakości środowiska oraz odpowiedniego ładu społecznego, gospodarczego, przestrzennego i instytucjonalno-politycznego²⁸.

²⁴ Cyt. za: K. Kafel, *W gąszczu definicji zrównoważonego rozwoju*, dz. cyt., s. 17.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże, s. 17-18.

²⁷ R. Janikowski, *Wymiary zrównoważonego rozwoju. Rozwój lokalny, gospodarka przestrzenna, zdrowie środowiskowe, innowacyjność*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Wrocław-Poznań 2010, s. 11.

²⁸ Tamże, s. 11-12.

Istota zrównoważonego rozwoju powinna być wielowymiarowa i wielopłaszczyznowa, ponieważ obejmuje wszystkie elementy otaczającej nas rzeczywistości jednocześnie wpisując się głęboko w kulturę, która jest fundamentem wszelkiego rozwoju²⁹.

Podstawowym uwarunkowaniem jest środowisko stanowiące źródło wszystkich usług i rzeczy, które pozwalają na trwanie wszystkich żywych istot i ludzi na globie ziemskim. Potrzeby człowieka mogą być zaspokojone przez korzystanie z biotycznych i abiotycznych zasobów środowiskowych, lecz istotnym jest to, aby korzystać z zasobów środowiska w sposób świadomy i celowy³⁰. Przy implementacji zasad zrównoważonego rozwoju oraz wdrażaniu zmian w tym zakresie pomocna jest edukacja, która powinna cechować się kompleksowością, transdyscyplinarnością, holizmem, kształtowaniem wartości, norm, reguł, przekonań i postaw ukierunkowanych na twórcze rozwiązywanie problemów oraz aktywne uczestnictwo i kreatywne reagowanie na pojawiające się lokalne wyzwania i zagrożenia³¹. Właściwa i skuteczna edukacja dla zrównoważonego rozwoju powinna również uwzględniać edukację w zakresie bezpieczeństwa zdrowotnego i propagowania zdrowego stylu życia. Prowadzić to ma do kształtowania w przestrzeni społecznej wysokiego poziomu kultury bezpieczeństwa zdrowotnego.

Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego w kontekście zrównoważonego rozwoju

Pojęcie zrównoważonego rozwoju odmiennie jest rozumiane w poszczególnych dziedzinach nauk. Przytaczane już wcześniej angielskie określenie *sustainable development* w polskiej literaturze przedmiotu funkcjonuje pod zwrotami, takimi jak: zrównoważony rozwój, trwały rozwój, rozwój samopodtrzymujący się, ekorozwój³². Dwa ostatnie określenia wskazują, że zrównoważony rozwój powiązany jest z ekologią, biologią i chemią, a zatem ze środowiskiem naturalnym, w którym wyróżnia się różnorodne ekosystemy umożliwiające prawidłowe funkcjonowanie poszczególnych gatunków roślin i zwierząt, w tym również człowieka.

Analizując problematykę kultury bezpieczeństwa zdrowotnego w kontekście zrównoważonego rozwoju należy podkreślić rolę czynników

²⁹ Tamże, s.19.

³⁰ Tamże.

³¹ Por.: M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, dz. cyt., s. 210-211; R. Janikowski, *Wymiary zrównoważonego rozwoju...*, dz. cyt., s. 21.

³² M. Różycka, C. Habryka, A. Nurzyńska, *Zrównoważony rozwój w naukach biologicznych i technicznych*, Wydawnictwo Naukowe Sophia, Katowice 2016, s. 10.

o charakterze społecznym i środowiskowym, gdzie środowiskowy kontekst zdrowia i bezpieczeństwa zdrowotnego wskazuje, że stanowi ono sprawę nie tylko jednostki, ale ogółu społeczności. Środowisko jest czynnikiem, który pozytywnie oddziałuje na zdrowie, motywując do zmiany zachowań niesłużących dobrostanowi, jak również jest czynnikiem negatywnie oddziałującym wzmacniając negatywne zachowania lub blokując podejmowanie działań ukierunkowanych na zmianę istniejącego, niekorzystnego dla zdrowia stanu rzeczy³³. Zróżnicowanie społeczeństwa pod względem statusu społecznego i ekonomicznego powoduje, że poszczególne jednostki nie mają równego dostępu do systemu opieki zdrowotnej³⁴, pomimo, że w Konstytucji RP z 1997 roku, w artykule 32 zagwarantowane jest prawo do równości³⁵ oraz w artykule 68 prawo do ochrony zdrowia należące do grupy uprawnień ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych³⁶. Istotnym jest również, iż w rozdziale I Konstytucji RP zapisana jest zasada konstytucyjnego zagwarantowania podstawowych praw i wolności człowieka i obywatela jako jedna z podstawowych zasad konstytucyjnych³⁷. Stan zdrowia jednostki jest istotnym czynnikiem ekskluzji społecznej, a człowiek podlegać może wykluczeniu z grupy ze względu na słabą kondycję zdrowotną uniemożliwiającą mu wypełnianie przypisanych przez społeczeństwo ról i funkcji społecznych oraz nawiązywanie i podtrzymywanie relacji interpersonalnych³⁸. Według Światowej Organizacji Zdrowia, zdrowie jest środkiem wiodącym wprost do wyższej jakości życia rozumianej jako efektywne, produktywne i satysfakcjonujące funkcjonowanie do późnej starości³⁹.

Konieczność podejmowania działań na rzecz utrzymania zdrowia i zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego, z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju, dostrzega coraz szersze grono decydentów. Organizacja Narodów Zjednoczonych, wpisując się w ten sposób myślenia i działania, sformułowała globalny program na rzecz zrównoważonego rozwoju, określanego jako *Agenda 2030*. Jego założenia wykraczają poza realizowane dotychczas *Milenijne Cele Rozwoju*, przyjęte przez ONZ w 2000 roku. W toku trwających niemal trzy lata negocjacji wielostronnych, zdefiniowano 17 Celów

³³ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, dz. cyt., s. 59-60.

³⁴ Tamże, s. 60.

³⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., Nr 78, poz. 483), s. 2419.

³⁶ Tamże, s. 2427.

³⁷ Art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., Nr 78, poz. 483), s. 2415.

³⁸ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, dz. cyt.

³⁹ Por.: Tamże, s. 62, WHO, Światowa Deklaracja Zdrowia. Zdrowie 21. *Zdrowie dla wszystkich w XXI wieku. Podstawowe założenia polityki zdrowia dla wszystkich w Regionie Europejskim WHO*, Kopenhaga 1998.

Zrównoważonego Rozwoju oraz ściśle powiązanych z nimi 169 zadań, których zakres przedmiotowy sprowadza się do trzech wymiarów zrównoważonego rozwoju – gospodarczego, społecznego i środowiskowego. Cele i zadania wyodrębnione w *Agendzie 2030* stanowią integralną, współzależną całość, zapewniającą równowagę między wymienionymi aspektami tego rozwoju. Zapisy weszły w życie 1 stycznia 2016 roku i wytyczają kierunek działań na najbliższe 15 lat.

Analiza zapisów zawartych w dokumencie *Agenda 2030* pozwala stwierdzić, że jednym z ważnych punktów planu rozwoju świata jest bezpieczeństwo zdrowotne, rozumiane przede wszystkim jako zapewnienie godziwych warunków życia wszystkim mieszkańcom globu. Zgodnie z wizją ONZ podejmowane działania w tym zakresie ukierunkowane są na budowanie „świata ze sprawiedliwym i powszechnym dostępem (...) do opieki zdrowotnej i zabezpieczenia społecznego, w którym zapanuje dobrobyt fizyczny, psychiczny i społeczny. Świata, w którym potwierdzamy nasze zobowiązania dotyczące prawa każdego człowieka do dostępu do bezpiecznej wody pitnej i urządzeń sanitarnych, w których higiena jest na wyższym poziomie, i w którym wszyscy ludzie mają dostęp do wystarczającej ilości bezpiecznej, pożywej i przystępnej cenowo żywności”⁴⁰. Szczególnie silnie ze wskazaną wizją świata korespondują następujące cele:

- Cel 2. Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo;
- Cel 3. Zapewnić wszystkim ludziom w każdym wieku zdrowe życie oraz promować dobrobyt;
- Cel 6. Zapewnić wszystkim ludziom dostęp do wody i warunków sanitarnych poprzez zrównoważoną gospodarkę zasobami wodnymi⁴¹.

M. Cieślarczyk dowodzi, że poziom zdrowotności społeczeństwa jest wartością autoteliczną, a dla społeczeństw najwyżej rozwiniętych zdrowie obywateli stanowi jedną z podstawowych wartości⁴². Metaforę znaczenia bezpieczeństwa zdrowotnego pojedynczego człowieka oraz grup społecznych stanowi piramida bezpieczeństwa przedstawiająca poszczególne wymiary bezpieczeństwa, której fundament stanowi bezpieczeństwo zdrowotne i ekologiczne⁴³. Wnioskując należy stwierdzić, że stabilność piramidy bezpieczeństwa uzależniona jest od poziomu kultury bezpieczeństwa zdrowotnego i eko-

⁴⁰ Pkt. 7 Rezolucji przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. Przekształcamy nasz świat: *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, s. 4.

⁴¹ Tamże, s. 16.

⁴² M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, dz. cyt., s. 145.

⁴³ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2009, s. 151.

logicznego, co oznacza, że obniżenie poziomu tego rodzaju bezpieczeństwa prowadzi do zachwiania całej piramidy, a zatem wszystkimi pozostałymi przedmiotowymi wymiarami bezpieczeństwa, w tym bezpieczeństwem ekonomicznym i gospodarczym, politycznym, militarnym, publicznym, społecznym oraz innymi⁴⁴. Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego odnosi się do wzoru podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli, postaw, zachowań, przekonań, działania i współdziałania charakterystycznych dla danego podmiotu względem zdrowia⁴⁵. Odnosi się również do sposobów postrzegania przez dany podmiot kwestii zdrowotnych, jego wiedzy i sposobów myślenia o bezpieczeństwie zdrowotnym oraz sposobów odczuwania bezpieczeństwa, jednak przede wszystkim zachowania, działania i współdziałania podmiotu na płaszczyźnie zdrowotnej w relacjach z innymi ludźmi wyuczonych w naturalnych procesach życiowych, w tym także w procesie edukacyjnym, które mają służyć rozpoznawaniu wyzwań zdrowotnych, wykorzystywaniu szans i przeciwdziałaniu zagrożeniom występującym w przestrzeni bezpieczeństwa zdrowotnego⁴⁶.

Zakończenie

Człowiek już od najdawniejszych czasów był istotą społeczną, żył w mniejszych lub większych grupach, a swoimi obserwacjami, spostrzeżeniami i doświadczeniami dzielił się z innymi przekazując je swoim następcom⁴⁷. „W ten sposób powstawała skarbnica zbiorowej wiedzy empirycznej danego plemienia, utrwalana i powiększana z pokolenia na pokolenie. Do najdawniejszych spostrzeżeń empirycznych ludów pierwotnych należało odkrycie, że w otaczającej człowieka przyrodzie znajdują się rośliny i produkty zwierzęce, które mogą służyć człowiekowi jako pożywienie. Nie wszystkie jednak nadają się do tego celu”⁴⁸. Człowiek zauważył, że istnieją również rośliny i produkty trujące posiadające różne, specyficzne działanie, takie jak: przeciwbólowe, przyspieszające gojenie się ran, usypiające, podniecające itp. Zauważono również, że nie wszystko nadaje się do spożycia w stanie suro-

⁴⁴ Zob.: M. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska, *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, „Kultura Bezpieczeństwa” Nr 1-2/2014, s. 51; D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, dz. cyt., s. 53.

⁴⁵ D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, dz. cyt., s. 55.

⁴⁶ Zob.: M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, dz. cyt., s. 210; D. Krzewniak, *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, dz. cyt.

⁴⁷ B. Bujalowska, *Spontaniczny rozwój medycyny od empirii do medycyny kapłańskiej. Medycyna jako przedmiot kultu*, [w:] *Historia medycyny*, T. Brzeziński (red.), Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1988, s. 24.

⁴⁸ Tamże.

wym. Niektóre produkty spożywcze trzeba moczyć, rozcierać, ubijać lub gotować. Istotne to było szczególnie wtedy, gdy chodziło o pożywienie dla osób chorych, starszych i małych dzieci. Hipokrates (460-377 p.n.e.), lekarz grecki, uznawany powszechnie za ojca medycyny, w traktacie zatytułowanym *O dawnej medycynie*, uznał to odkrycie za największe osiągnięcie człowieka pierwotnego twierdząc, że właśnie to odkrycie zapoczątkowało medycynę⁴⁹.

Filozoficzne rozważania Platona (427-347 p.n.e.) wprowadziły do rozmyślań o życiu człowieka koncepcje idealistyczne dotyczące świata materialnego. Według Platona cały świat materialny jest odbiciem czystej idei, a człowiek jest istotą dualistyczną łączącą w sobie świat zmysłowy, czyli ciało i świat idealny, czyli duszę. Dusza nie jest jednolita i dzieli się na duszę rozumną z siedzibą w mózgu, duszę impulsywną z siedzibą w sercu i duszę pożądlivą z siedzibą w podbrzuszu⁵⁰. W odniesieniu do zagadnień anatomicznych i fizjologicznych Platon i jego uczniowie nie wyszli poza koncepcje hipokratyków, jednak ich filozofia odegrała znaczący wpływ na rozwój nauki o człowieku, a platońską koncepcję celowości w przyrodzie, teleologię, kontynuował w swoich rozważaniach Arystoteles⁵¹.

Reasumując, podkreślić należy, iż kulturę bezpieczeństwa można diagnozować i doskonalić w permanentnym procesie edukacji. Edukacja ta, na co wskazuje Julian Aleksandrowicz, powinna mieć charakter zdemokratyzowany, polegający na współodkrywaniu i współrefleksji uczniów i nauczycieli⁵². Nauczyciele i uczniowie powinni stać się współtwórcami nie tylko banków informacji, ale również hierarchii wartości powstałych w toku nowych odkryć⁵³. Wymaga to zamiany obecnego systemu nauczania z typu inwestycyjnego na heurystyczny, a więc takiego, który będzie sprzyjał rozwijaniu świadomości biologiczno-społecznej oraz utwierdzał w przekonaniu, że pojedynczy człowiek, choć jest przedmiotem historycznych procesów, jest także podmiotem, który może świadomie kształtować swój los przez los innych ludzi i los biosfery⁵⁴. Istotnym jest, aby w dobie znaczącego i dynamicznego postępu cywilizacyjnego, który przyjął formy rewolucji naukowo-technicznej i informacyjnej, człowiek troszcząc się o fizyczny i psychiczny

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ T. Brzeziński, *Wiedza o budowie i czynnościach organizmu ludzkiego*, [w:] *Historia medycyny*, T. Brzeziński (red.), Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1988, s. 101.

⁵¹ Tamże.

⁵² J. Aleksandrowicz, *Sumienie ekologiczne*, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1979, s. 30.

⁵³ Tamże, s. 31.

⁵⁴ Tamże.

dobrostan uwzględniał założenie, że „za zdrowie wszystkich odpowiedzialni jesteśmy wszyscy”⁵⁵.

Działania edukacyjne w tym zakresie powinny być podejmowane już od najmłodszych lat życia człowieka zaczynając od środowiska rodzinnego, następnie w przedszkolu, szkole oraz w dalszym życiu na poszczególnych jego etapach, ponieważ wzrost poziomu kultury bezpieczeństwa poszczególnych podmiotów wzmacnia i umożliwia realizację założeń zrównoważonego rozwoju poprzez dążenie do zintegrowania ładu w przestrzeni politycznej, gospodarczej, społecznej i środowiskowej człowieka.

Bibliografia

Opracowania zwarte

- Aleksandrowicz J., *Sumienie ekologiczne*, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1979.
- Brzeziński T., *Wiedza o budowie i czynnościach organizmu ludzkiego*, [w:] *Historia medycyny*, T. Brzeziński (red.), Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1988.
- Bujałowska B., *Spontaniczny rozwój medycyny od empirii do medycyny kapłańskiej. Medycyna jako przedmiot kultu*, [w:] *Historia medycyny*, T. Brzeziński (red.), Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1988.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2009.
- Dahlgren G., Whitehead M., *European strategies for tackling social inequities in health: Levelling up Part 2. Studies on social and economic determinants of population health, No. 3*, WHO, Copenhagen 2006.
- Dziadczyk B., *Modele opieki zdrowotnej*, [w:] M. Pierzchalska (red.), *Procesy globalizacyjne a myśl ekonomiczna Kościoła katolickiego*, Wydawnictwo WSB. Radom 2006.
- Janikowski R., *Wymiary zrównoważonego rozwoju. Rozwój lokalny, gospodarka przestrzenna, zdrowie środowiskowe, innowacyjność*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Wrocław-Poznań 2010.
- Jastrzębska E., *Wprowadzenie do koncepcji CSR i zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Jak uczyć o społecznej odpowiedzialności i zrównoważonym rozwoju. Przewodnik dla nauczycieli*.

⁵⁵ Tamże, s. 99.

- Kafel K., *W gąszczu definicji zrównoważonego rozwoju*, [w:] A. Kalinowska, W. Lenart (red.), *Wybrane zagadnienia z ekologii i ochrony środowiska. Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju. Wybór wykładów z lat 2004-2007*, Uniwersytet Warszawski, Uniwersyteckie Centrum Badań nad Środowiskiem Przyrodniczym, Warszawa 2007.
- Ostaszewski K., *Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w zachowaniach ryzykownych dzieci i młodzieży*, [w:] J. Mazur i wsp. (red.) *Czynniki chroniące młodzież 15-letnią przed podejmowaniem zachowań ryzykownych*, Instytut Matki i Dziecka, Zakład Ochrony i Promocji Zdrowia Dzieci i Młodzieży, Warszawa 2008.
- Różycka M., Habryka C., Nurzyńska A., *Zrównoważony rozwój w naukach biologicznych i technicznych*, Wydawnictwo Naukowe Sophia, Katowice 2016.
- Trzpił I.A., *Uwarunkowania bezpieczeństwa zdrowotnego*, [w:] M. Cieślarczyk, A. Filipek, A.W. Świdorski, J. Ważniewska (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa zdrowotnego obywateli w Polsce*, Monografie nr 128, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011.

Czasopisma

- Bober B., *Bezpieczeństwo zdrowotne jako istotny komponent bezpieczeństwa państwa*, „Studia nad Bezpieczeństwem” nr 1/2016.
- Cieślarczyk M., Filipek A., Świdorski A. W., Ważniewska J., *Istota kultury bezpieczeństwa i jej znaczenie dla człowieka i grup społecznych*, „Kultura Bezpieczeństwa” Nr 1-2/2014.
- Krzewniak D., *Kultura bezpieczeństwa zdrowotnego*, „Kultura Bezpieczeństwa” nr 5/2016.
- Woźniak Z., *W stronę zdrowia społeczności – socjologiczny kontekst nowej polityki zdrowotnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, Rok. LXVI, zeszyt 1 – 2004.

Akty prawne

- Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030.
- WHO, Światowa Deklaracja Zdrowia. Zdrowie 21. *Zdrowie dla wszystkich w XXI wieku. Podstawowe założenia polityki zdrowia dla wszystkich w Regionie Europejskim WHO*, Kopenhaga 1998.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., Nr 78, poz. 483).
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 2001r., Nr 62, poz. 627).

Materiały internetowe

Björnberg A., Europejski Konsumencki Indeks Zdrowia 2016. Wyniki leczenia w rankingu EHCI 2016., http://www.polisynazdrowie.pl/files/Europejski_konsumencki_indeks%20_zdrowia_2016.pdf.

CBOS, *Zdrowie i zachowania prozdrowotne Polaków*. Komunikat z badań nr 138/2016, Warszawa 2016, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_138_16.PDF.

Lalonde M., *A New Perspective on the Health of Canadians*, www.phac-aspc.gc.ca, 1981.

WHO, *The determinants of health*, <http://www.who.int/hia/evidence/doh/en/>.

dr Daria Krzewniak, dr Joanna Ważniewska

Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Wydział Humanistyczny
Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego a zrównoważony rozwój

Economic security culture and sustainable development

Najlepszą metodą przewidywania przyszłości jest jej tworzenie.

Peter Drucker

Streszczenie

Bezpieczeństwo ekonomiczne stanowi istotne zagadnienie zarówno dla badaczy problematyki bezpieczeństwa w ogóle, jak i tych, którzy zajmują się koncepcją zrównoważonego rozwoju. Żyjąc w erze globalizacji, intensyfikacji procesów geopolitycznych i przenikających się na całym globie współzależności geoeconomicznych, dostrzegamy, że termin „bezpieczeństwo ekonomiczne” zagościł na stałe w świadomości współczesnego człowieka. Perspektywa kulturowa tego zagadnienia porządkuje wiele jego elementów składowych. Autorki artykułu analizują treści z zakresu kultury bezpieczeństwa ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru ekonomicznego, w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju. Wskazują na elementy świadczące o korelacji tych dwóch koncepcji. Poszukują także odpowiedzi na pytanie: Czy koncepcja kultury bezpieczeństwa ekonomicznego może być pomocna w realizacji założeń zrównoważonego rozwoju?

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, kultura bezpieczeństwa, kultura bezpieczeństwa ekonomicznego, zrównoważony rozwój

Abstract

Economic security is an important issue for both: researchers of security matters in general and those who deal with the concept of sustainable development. Living in the era of globalization, intensification of geopolitical processes and geo-economic interdependencies that intertwine across the globe, we can notice that the term "economic security" has permanently entered the consciousness of a modern man. The cultural perspective of this issue organizes many of its constituent elements. The authors of the article analyze contents from the field of security culture with particular attention paid to its economic dimension in relation to sustainable development. They indicate elements proving the correlation of these two concepts and seek the answer to the question: Can the concept of economic security culture be helpful in pursuing the principles of sustainable development?

Keywords: economic security, economic security culture, sustainable development

Wstęp

Zagadnienie bezpieczeństwa od pewnego czasu skupia na sobie szczególne zainteresowanie zarówno polityków, jak i naukowców. Wiąże się to ściśle z olbrzymią, niespotykaną wcześniej dynamiką zmian na arenie globalnej. Zauważalne i niezaprzeczalne jest przesuwanie punktu ciężkości w stosunkach międzynarodowych od kwestii polityki do aspektów ekonomii. Rola jaką odgrywa państwo w światowej gospodarce, zaczyna przesądzać o potędze na arenie międzynarodowej. „Wielcy tego świata” podkreślają w swych wypowiedziach niejednokrotnie, że aby utrzymać równowagę i porządek międzynarodowy powinno się nie tylko usunąć przemoc silnych państw wobec słabych (obserwujemy bowiem coraz częściej wzajemne „naciski” poszczególnych państw o charakterze „pokojowym”, poprzez wykorzystanie środków gospodarczych, kulturalnych czy politycznych). Ważne jest także, by społeczność międzynarodowa tworzyła jeden organizm społeczny, a poszczególne państwa spełniały odpowiednią rolę wynikającą z ich właściwości gospodarczych i kulturowych.

Poddając pogłębionej analizie koncepcję zrównoważonego rozwoju widzimy jej wielowymiarowość zarówno w ujęciu przedmiotowym jak i podmiotowym. Koncepcję rozpatrywać możemy w skali jednostkowej, lokalnej bądź globalnej. Biorąc pod uwagę aspekty ekologiczne, społeczne i humanitarne zauważamy, że dotyczy ona zarówno działań pojedynczego człowieka jak i całego społeczeństwa. Gdy weryfikujemy aspekt ekonomiczny odczuwamy, że obejmuje on swym zasięgiem zarówno całą gospodarkę i poszczególne jej podmioty: zarówno jednostki jak i grupy społeczne, często o skrajnie zróżnicowanej kulturze, determinującej występowanie określonych zjawisk gospodarczych. Co więcej, poddając oglądowi naukowemu koncepcję zrównoważonego rozwoju dostrzegamy, że łączy się ona nierozzerwalnie z naukami o bezpieczeństwie, dotykając w skali globalnej zagadnień o charakterze państwowym, środowiskowym (ekologicznym), ekonomicznym, społecznym jak i etycznym oraz kulturowym.

Autorki artykułu nie wahają się zatem postawić tezy, iż problematyka zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa, a także kultury bezpieczeństwa i kultury bezpieczeństwa ekonomicznego łączą się ze sobą nierozzerwalnie. Dokumenty związane z różnymi aspektami zrównoważonego rozwoju, ukazujące się publikacje i raporty o stanie świata, dają podstawę do stwierdzenia, iż wzrost ekonomiczny i wzrost standardów życia miał wysoką cenę dla ludzkości i w sposób bezsprzeczny naruszył jej bezpieczeństwo. Grażyna Krzymieniewska uważa wręcz, że: „Obserwacja znaczących skutków ubocznych i kosztów wzrostu spowodowała potrzebę poszukiwania takich rozwiązań, które zaspokajając aspiracje rozwojowe poszczególnych krajów ograni-

czyłyby takie konsekwencje rozwoju gospodarczego, jak: dewastacja środowiska naturalnego, pogłębianie i poszerzanie poziomu ubóstwa, konflikty w dostępie do dóbr i bogactw naturalnych¹”. Analizując wypowiedzi uczonych z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych zauważamy, iż z całą pewnością łączy ich spójny pogląd na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa ludzkości. Twierdzą niemalże jednomyślnie, że przed ludzkością stoją bardzo poważne wyzwania, których nie można zlekceważyć. Jak podaje Grażyna Krzymieniewska, „Celem jest odejście od wąsko-ekonomicznych kryteriów postępu mierzonych wysokością dochodu narodowego w przeliczeniu na jednego mieszkańca i przywrócenie rangi jakościowym, społecznym wskaźnikom postępu. Myślenie kategoriami rozwoju społecznego jest wynikiem kryzysu dotychczasowego paradygmatu, który ujawnia występowanie dysproporcji: rozpiętości dochodów zarówno w skali świata, jak i w ujęciu regionalnym, zwiększenie bezrobocia, ubóstwa, pogłębiających się deficytów zasobów naturalnych i ekologicznych zagrożeń”². W ostatnich dziesięcioleciach pojawiają się różne propozycje zmiany negatywnego trendu, dotyczącego sytuacji w jakiej według prognoz znajdzie się ludzkość w kolejnych pokoleniach – pojawiają się propozycje wyjścia z kryzysu. Podkreślana jest olbrzymia rola spójnych działań globalnych w tym zakresie, po to, by zachować szansę na podtrzymanie zadowalających warunków życia na naszej planecie. Autorki artykułu twierdzą, że znaczące posłannictwo ma w tej kwestii także kultura bezpieczeństwa wraz ze swymi wymiarami przedmiotowymi, czyli także z kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego.

Podstawy pojęcia „rozwój zrównoważony”

Podstawową argumentacją do dyskusji o zrównoważonym rozwoju były doświadczenia ludzkości XX wieku odnoszące się w szczególności do stwarzania zagrożeń dla podstaw własnego życia przez nadmierną eksploatację zasobów naturalnych. Wcześniej, jak podaje Holger Rogall, „politycy i ekonomiści nie przywiązywali do tego większego znaczenia. Zasoby naturalne traktowano jak towary, które będą dostępne w nieskończoność [...]”³.

Troska o zrównoważony rozwój, jest współcześnie tak ważną kwestią, iż ma swój zapis w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, brzmiący: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeń-

¹ G. Krzymieniewska, *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy – Przekształcenia – Wyzwania*, Toruń 2013, s. 13.

² Tamże.

³ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Poznań 2010, s. 39.

stwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”⁴. Także Unia Europejska dostrzega znaczenie kwestii zrównoważonego rozwoju dla przyszłości. W 2010 roku Komisja Europejska opracowała: Komunikat EUROPA 2020, o tytule: *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu Społecznemu*⁵. Autorzy dokumentu formułując jego cel stwierdzili, że: „...aby zbudować zrównoważoną przyszłość, musimy już teraz wyjść poza horyzont celów krótkoterminowych. Europa musi wrócić na ścieżkę rozwoju, a następnie na niej pozostać”⁶. Rozwój zrównoważony, generalnie jest interpretowany jako „wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej”⁷, sprzyjający włączeniu społecznemu⁸.

Pojęcie zrównoważonego rozwoju pojawia się nie tylko w dokumentach. Od co najmniej kilkunastu lat jest także przedmiotem analiz licznych naukowców, badaczy i ekspertów. Sposoby interpretacji pojęcia „zrównoważony rozwój” są niejednolicie opisywane w literaturze naukowej. Jak podaje Franciszek Piontek, kategoria ta definiowana jest „w sposób bardzo różny”⁹. Droga do aktualnego sposobu pojmowania zrównoważonego rozwoju ma już swoją historię. Współautorka artykułu już analizowała tę kwestię w jednej z wcześniejszych publikacji¹⁰, gdzie zaznacza, że w sposób szczegółowy ten aspekt opisała Małgorzata Stachowska-Makuchowska w książce *Dydaktyczne „tropy” zrównoważonego rozwoju*¹¹. Badaczka podaje, że już w roku 1968, w Paryżu, odbyła się Międzynarodowa Konferencja Ekspertów Naukowych UNESCO, podczas której przyjęto interdyscyplinarny program: „Człowiek i biosfera” (MAB) wprowadzony w życie w 1971. W roku 1987 w opracowanym Raporcie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju ONZ opracowano najczęściej cytowane wyjaśnienie pojęcia zrównoważony rozwój.

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, art. 5.

⁵ Komunikat EUROPA 2020, *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu Społecznemu*, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

⁶ Ibidem, s. 2.

⁷ http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf, s. 11.

⁸ Ibidem, s. 12.

⁹ F. Piontek, *Kontrowersje i dylematy wokół rozwoju zrównoważonego i trwałego*, [w:] *Ekonomia, a rozwój zrównoważony. Teoria i kształcenie*, t. 1, *Teoria, kształcenie*, F. Piontek (red.), Białystok 2001, s. 18.

¹⁰ A. Filipek, *Kultura bezpieczeństwa i jej znaczenie dla zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Krízové scenáre v systéme prípravy krízových manažérov na vysokých školách bezpečnostného zamerania*, M. Suja, M. Marcinek (red.), Bratislava 2016, Wyd. Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 140-149 (Słowacja), https://www.akademiapz.sk/sites/default/files/KVSKM/Zbornik_Konferencia_Bratislava_12_2015-PDF_0.pdf.

¹¹ M. Stachowska-Makuchowska, *Podstawowe założenia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Dydaktyczne „tropy” zrównoważonego rozwoju*, E. Szadzińska (red.), Kraków 2014, s. 17-20.

Brzmi ono następująco: „rozwój zrównoważony to rozwój, który zapewnia realizację potrzeb obecnego pokolenia bez wywierania negatywnego wpływu na zdolność przyszłych pokoleń do spełniania ich potrzeb¹²”. W latach 90. w literaturze przedmiotu coraz częściej zaczęto uwypuklać, że zrównoważony rozwój jest szerszą koncepcją niż ochrona środowiska. W XXI wieku koncepcja ta została rozszerzona o nieśrodowiskowe aspekty trwałości i nieekonomiczne aspekty rozwoju. Artur Pawłowski, uważa, że „zrównoważony rozwój pojmuje się często jako wielowymiarową, humanitarną koncepcję rozwoju służącą poprawie jakości życia i dobrobytu ludzkości w warunkach ograniczonych zasobów Ziemi, uwzględniającą dalekosiężne skutki działalności przemysłowej, czyli tzw. „etykę środowiska”, obejmującą poszanowanie przyrody i ochronę środowiska¹³. Zrównoważony rozwój to nurt charakterystyczny także dla Unii Europejskiej, który stał się elementem Strategii Lizbońskiej. Koncepcja popierana jest przez ONZ i inne organizacje międzynarodowe¹⁴. Z kolejnej interpretacji można wnioskować, że zrównoważony rozwój to inaczej rozwój integralny, który ma charakter całościowy i obejmuje również wymiar etyczny, intelektualny i duchowy¹⁵. Według Anny Hnatyszyn-Dzikowskiej i Błażeja Łyszczarza, „istota rozwoju zrównoważonego nie tkwi w równowadze relacji pomiędzy poszczególnymi wymiarami, a w wyborze charakteru trwałości. W tej płaszczyźnie badania skupiają się na poszukiwaniu mechanizmów synergii pomiędzy wskazanymi wymiarami w układzie celów globalnych, narodowych i regionalnych”¹⁶. Należy dodać, że w kontekście szerokiego i złożonego z wielu komponentów postrzegania zrównoważonego rozwoju doniosłe znaczenie dla realizacji jego założeń muszą odgrywać wartości. Jest to związane z tym, że poszczególne aspekty zrównoważonego rozwoju powinny być mądrze hierarchizowane wzajemnie względem siebie i w odniesieniu do celów podmiotu, który zrównoważony rozwój realizuje praktycznie. Jak powiedział bowiem Papież, Święty Jan Paweł II, „jeśli coś ma być trwałe, to musi być budowane na wartościach”. Myśl ta jest bliska prawdopodobnie również Włodzimierzowi Tyburskiemu, który pisze, cytując Zbigniewa Hulla: „Jeśli uznamy – co raczej

¹² A. Hnatyszyn-Dzikowska, B. Łyszczarz, *Rola czynnika zdrowia w kształtowaniu rozwoju zrównoważonego w państwach wysoko rozwiniętych – racje ekonomiczne*, [w:] *Wdrażanie rozwoju zrównoważonego: strategie i instrumenty*, M. Urbaniec, E. Halavach (red.), Częstochowa 2008, s. 165.

¹³ A. Pawłowski, *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, [w:] „Problemy Ekorozwoju”, 2006, Vol. 1, No 1, s. 23-32; A. Pawłowski, *Bariery we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego – spojrzenie ekofilozofa*, [w:] „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 2, 2007, No 1, s. 59-65.

¹⁴ Np. IUCN – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources; WCED – World Commission on Environment and Development; czy też ECEOSOC - Komisja Rady Gospodarczej i Społecznej do Zrównoważonego Rozwoju powołana do życia w 1992 r. na Szczycie Ziemi w Rio de Janeiro (przyp. auterek).

¹⁵ M. Cisek, B. Domańska-Szaruga, *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw*, Siedlce 2010, s. 152.

¹⁶ A. Hnatyszyn-Dzikowska, B. Łyszczarz, op. cit. s. 166.

nie ulega wątpliwości – że myślenie ludzkie jest programowo ukierunkowane na świat wartości, to z pewnością słuszne okaże się przekonanie, że «problematyka aksjologiczna winna znajdować się w centrum rozważań dotyczących społeczeństwa zrównoważonego rozwoju». Należy jednak podkreślić, że systemy wartości nie tylko wpływają na nasze myślenie o sobie i świecie w całym bogactwie ale także generują nasze przedsięwzięcia i działania. Stanowią zatem swego rodzaju drogowskaz, ogólną orientację ukierunkowującą nasze myślenie i działanie na to, co najbardziej elementarne i ale zarazem doniosłe i cenne¹⁷. Znaczenie wartościowania w kwestii kreowania zrównoważonego rozwoju jest zatem nie do przecenienia. Z kolei efektem realizacji założeń zrównoważonego rozwoju może być osiąganie pełniejszego bezpieczeństwa zarówno dla pojedynczego człowieka jak i dla całej ludzkości i to w długiej przestrzeni czasu.

Franciszek Piontek dostrzega, że istota rozumienia zrównoważonego rozwoju eksponuje trzy podstawowe jego ujęcia:

- przyrodnicze (polegające na uwzględnianiu nadrzędnego charakteru wartości przyrodniczych);
- ekonomiczne (wskazuje na potrzebę równoważenia działalności gospodarczej i produktywności ekosystemów);
- cywilizacyjne (opierające się na korzystaniu z najnowszych osiągnięć naukowych)¹⁸.

Zdaniem tego autora „przez rozwój zrównoważony i trwały rozumie się trwałą poprawę jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez właściwe kształtowanie proporcji między poszczególnymi rodzajami kapitału: ekonomicznym, ludzkim i przyrodniczym¹⁹”. Badacz także twierdzi, że „za integralnym definiowaniem rozwoju zrównoważonego i trwałego przemawia otaczająca rzeczywistość i procesy gospodarcze. [...] procesy te korzystają z trzech rodzajów kapitału, a można powiedzieć, że poprzez te procesy kształtowane są wzajemne proporcje między poszczególnymi rodzajami kapitałów:

- ekonomicznym (E),
- ludzkim (L),
- przyrodniczym (P)»²⁰.

¹⁷ W. Tyburski, *Wprowadzenie*, [w:] *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, W. Tyburski (red.), Toruń 2011. s. 19; Z. Hull, *Filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, A. Pawłowski (red.), PAN, Lublin 2003, s. 21.

¹⁸ F. Piontek, *Kontrowersje i dylematy wokół rozwoju zrównoważonego i trwałego*, [w:] *Ekonomia a rozwój zrównoważony*. *Teoria i kształcenie*, t. 1, *Teoria, kształcenie*, F. Piontek (red.), Białystok 2001, s. 18-19.

¹⁹ *Ibidem*, s. 22.

²⁰ *Ibidem*, s. 19.

Także Ewa Szadzińska podkreśla znaczenie wymienionych trzech sfer z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju. Badaczka opierając się na wyjaśnieniu Andrzeja Papuzińskiego uważa, że powszechnie akceptowane jest wyjaśnienie zrównoważonego rozwoju jako: „sposobu zapewnienia wszystkim żyjącym dzisiaj ludziom i przyszłym pokoleniom dostatecznie wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społecznych w granicach naturalnej wytrzymałości Ziemi, stosując zasadę sprawiedliwości wewnątrzpokoleniowej i międzypokoleniowej”²¹. Podobnie szeroką perspektywę zrównoważonego rozwoju ukazuje interpretacja omawianego zagadnienia przez Piotra Jeżowskiego, który opierając się na literaturze obcojęzycznej uważa, że „rozwój zrównoważony może być rozumiany nie tylko jako sposób gospodarowania i zaspokajania potrzeb lecz także jako sposób analizy związków między środowiskiem a gospodarką i społeczeństwem oraz cel polityki ekologicznej na różnych szczeblach zarządzania środowiskiem (od przedsiębiorstwa i gospodarki lokalnej do szczebla globalnego)”²². Adam Oleksiuk także uważa, że „zrównoważony rozwój to synergia kilku czynników wzajemnie ze sobą powiązanych takich jak ochrona środowiska i racjonalna gospodarka zasobami naturalnymi (m.in. ograniczenie zanieczyszczenia środowiska, ochrona zagrożonych wyginięciem gatunków zwierząt i roślin, promocja odnawialnych źródeł energii), wzrost gospodarczy i sprawiedliwy podział korzyści z niego wynikających, (m. in. ułatwienie dostępu do rynków dla państw rozwijających się finansowanie rozwoju, zmiana nieracjonalnych wzorców konsumpcji i produkcji) oraz rozwój społeczny (m. in.) walka z ubóstwem, dostęp do edukacji, ochrona zdrowia”²³. Przytoczone interpretacje uświadamiają, że „zrównoważony rozwój” jest zagadnieniem, które w sposób spójny charakteryzuje troskę o bezpieczeństwo ludzkości na globie ziemskim, a także wyraża dbałość o samą Ziemię.

Wielokrotnie podkreślany przez badaczy zagadnienia „zrównoważonego rozwoju”, jego wieloaspektowy układ, dostrzegający zarówno perspektywę osobową, przyrodniczą i ekonomiczną nawiązuje do fenomenu kultury bezpieczeństwa. Kultura bezpieczeństwa, w ujęciu Mariana Cieślarczyka, oprócz dostrzegania różnych przedmiotowych wymiarów bezpieczeństwa, angażuje się w ich hierarchizowanie wynikające ze znaczenia tych wymiarów

²¹ E. Szadzińska, *Wprowadzenie*, [w:] *Dydaktyczne „tropy” zrównoważonego rozwoju w edukacji*, E. Szadzińska (red.), Kraków 2014, s. 7.

²² P. Jeżowski, *Kategoria rozwoju zrównoważonego w naukach ekonomicznych*, [w:] *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego w XXI wieku*, P. Jeżowski (red.), Warszawa 2007, s. 15.

²³ A. Oleksiuk, *Oddziaływanie makroekonomiczne narodowych strategicznych ram odniesienia 2007-2013: Fundusze Unijne w Polsce a rozwój zrównoważony 2004-2006*, [w:] *Wdrażanie rozwoju zrównoważonego: strategie i instrumenty*, M. Urbaniec, E. Halavach (red.), Częstochowa 2008, s. 337.

dla podmiotu i jego otoczenia. Fakt ten pozwala stwierdzić, że istotne znaczenie dla rzeczywistego zaistnienia zrównoważonego rozwoju, w domu rodzinnym, w ojczyźnie i świecie, ma najprawdopodobniej poziom i charakter kultury bezpieczeństwa²⁴ podmiotów funkcjonujących w określonych miejscach i w określonym czasie.

Kultura bezpieczeństwa i bezpieczeństwo

W jaki sposób można zatem scharakteryzować relacje istniejące między zrównoważonym rozwojem, a kulturą bezpieczeństwa i wreszcie bezpieczeństwem? Jak pisze Urszula Szubert-Zarzeczny: „koncepcja ta (zrównoważonego rozwoju – przypis A.F.) obejmuje te sfery ludzkiej działalności, które wyrastają z szeroko rozumianej kultury społeczeństw²⁵”. Według tej autorki, koncepcja zrównoważonego rozwoju zawiera podstawy rozwoju cywilizacyjnego obejmując sfery: ekonomii, polityki, ekologii i społeczną. Szczególną rolę badaczka w analizowanej koncepcji przypisuje kulturze. Kultura z kolei jest sferą życia typową wyłącznie dla człowieka. Jan Szczepański uważa, że „kultura to ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych, wartości i uznawanych sposobów postępowania zobiektywizowanych i przyjętych w danych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”²⁶. Człowiek zatem kreując bezpieczeństwo i będąc dysponentem kultury łączy swą osobą te kwestie. To poziom i charakter naszej kultury pomaga nam lub przeszkadza w oddziaływaniu na bezpieczeństwo nasze i panujące w naszym otoczeniu. Kultura, której ważnym elementem są wartości stanowiące o jej niematerialnym wymiarze, oddziałuje na przyjmowaną przez człowieka ich hierarchię, służącą także wartościowaniu znaczenia poszczególnych aspektów życia, stanowiących też wcześniej wymieniane sfery zrównoważonego rozwoju. Kwestie społeczne, ekologii, ekonomii, polityki mogą niejednokrotnie w danym miejscu i czasie mieć rozbieżne cele, służące zdecydowanie korzystnie wyłącznie jednemu z wymienionych aspektów i czasami tylko w niedalekiej przyszłości. Takie podejście nie jest korzystne z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju i nie jest przejawem wysoko ocenianej kultury bezpieczeństwa. Marian Cieślarczyk uważa, że: „kultura bezpieczeństwa to – w dużym uproszczeniu –

²⁴ A. Filipek, *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, Monografie 100, Siedlce 2008, s. 34-36.

²⁵ U. Szubert-Zarzeczny, *Kulturowe uwarunkowania rozwoju zrównoważonego w wybranych krajach Unii Europejskiej*, [w:] *Wdrażanie rozwoju zrównoważonego: strategie i instrumenty*, M. Urbaniec, E. Halavach (red.), Częstochowa 2008, s. 181.

²⁶ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 78.

charakterystyczny dla danego podmiotu, jego sposób myślenia o bezpieczeństwie i odczuwania bezpieczeństwa, a także sposoby osiągania bezpieczeństwa”²⁷. Z powyższego wyjaśnienia wynika, że kultura bezpieczeństwa jest przypisana każdemu podmiotowi, jednostce ludzkiej, grupie społecznej, narodowi, który organizuje bezpieczeństwo, oddziałuje w jakikolwiek sposób na pojawiające się wyzwania, radzi sobie z zagrożeniami i wykorzystuje pojawiające się szanse. Sposób w jaki podmiot sobie radzi w różnych sytuacjach jest przejawem jego kultury bezpieczeństwa, która oddziałuje na bezpieczeństwo danego podmiotu i jego otoczenia. Marian Cieślarczyk wymienione aspekty zawarł w rozszerzonej interpretacji wspomnianego pojęcia w następujący sposób: „kultura bezpieczeństwa to wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakterystycznych dla danego podmiotu, wpływających na sposób postrzegania przez niego wyzwań, szans i (lub) zagrożeń w bliższym i dalszym otoczeniu, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania), w różny sposób przez ten podmiot "wyuczonych" i wyartykułowanych, w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tego podmiotu i osiąganiu przez niego najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i dla otoczenia”²⁸.

Model graficzny pojęcia w postaci idealnego modelu kultury bezpieczeństwa zaprezentował M. Cieślarczyk w książce z roku 2006, pt.: *Kultura bezpieczeństwa i obronności* (rys. 1). Model nakreślony jest w oparciu o formę przekroju pnia drzewa uwzględniającą układ jego słoików. Rysunek obrazuje graficzne ujęcie kultury bezpieczeństwa, której centralnym elementem są wartości. Kategoria ta jest przydatna każdemu podmiotowi bezpieczeństwa. Rolą podmiotu jest między innymi hierarchizowanie w oparciu o uwewnętrznione wartości, według kolejności ich układu, poszczególnych przedmiotowych wymiarów bezpieczeństwa, które nie mogą być pomijane przy analizie zrównoważonego rozwoju wraz z jego elementami. Zaliczamy do nich wcześniej wymieniane kwestie społeczne, ekologii, ekonomii, polityki. Pełnią one bardzo ważne role w różnego rodzaju sytuacjach życiowych, w tych zagrażających istnieniu podmiotu, a także w tych sprzyjających jego rozwojowi. W sytuacjach kryzysowych niejednokrotnie podejmujemy decyzje pod wpływem emocji, bez odniesienia się do sfery wartości. Nie zawsze oddziału-

²⁷ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009, s. 157.

²⁸ Tamże.

je to pozytywnie na bezpieczeństwo podmiotu i jego otoczenia. Przekazywanie pojawiających się emocji do sfery wartości i tam poddawanie ich samocenie może przyczyniać się pozytywnie do kształtowania bezpieczeństwa. Wartościowanie pojawiających się racji różnych możliwości postępowania i przekładanie ich na konkretne działania będzie świadczyło o wyższym poziomie kultury bezpieczeństwa danego podmiotu. Natomiast zachowania dyktowane wyłącznie emocjami, bez uwzględnienia hierarchii wartości, mogą przyczyniać się do niekorzystnego oddziaływania na bezpieczeństwo podmiotu i jego otoczenia. W zakresie bezpieczeństwa podmiot dokonuje trudnych wyborów zazwyczaj w sytuacjach rywalizacji poszczególnych przedmiotowych wymiarów bezpieczeństwa. Jest ich wiele, o jednym z nich traktuje kolejna część artykułu.

Rysunek 1. Podmiot i jego elementy kultury bezpieczeństwa w modelu idealnym²⁹

Źródło: M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009, s. 157.

²⁹ Ibidem, s. 160.

Bezpieczeństwo ekonomiczne, kultura ekonomiczna i kultura bezpieczeństwa ekonomicznego

Wśród przedmiotowych wymiarów bezpieczeństwa, bardzo istotną rolę pełni bezpieczeństwo ekonomiczne. Wymiar ten zazwyczaj plasuje się na wysokich szczeblach w kategorii doniosłości znaczenia, zarówno dla pojedynczego człowieka jak i w stosunku do podmiotów rozbudowanych w olbrzymich skalach. Ekonomia przenika w zasadzie każdy inny przedmiotowy wymiar bezpieczeństwa. Praktyczne działania ekonomiczne zazwyczaj „służą zwiększeniu dobrobytu materialnego państwa i zamieszkujących go obywatele oraz zapewnieniu niezakłóconego funkcjonowania gospodarki narodowej”³⁰.

Bezpieczeństwo ekonomiczne „nie ma jednej przyjętej i powszechnie akceptowanej definicji”³¹. Jednym z wyjaśnień ujmujących szeroki i współczesny kontekst pojmowania tego wymiaru bezpieczeństwa jest interpretacja Zenona Stachowiaka: „Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa, to taki stan rozwoju krajowego systemu gospodarczego, który zapewnia wysoką sprawność jego funkcjonowania – poprzez należyte wykorzystanie wewnętrznych czynników rozwoju – oraz zdolność do skutecznego przeciwstawienia się zewnętrznym naciskom, mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych”³². Według Konrada Raczkowskiego, który dokonał charakterystyki tego zagadnienia po ujawnieniu globalnego kryzysu gospodarczego pierwszej dekady XXI wieku: „bezpieczeństwo ekonomiczne państwa jest to względnie zrównoważony endo- i egzogeniczny stan funkcjonowania gospodarki narodowej, w którym występujące ryzyko zaburzeń równowagi utrzymane jest w wyznaczonych i akceptowanych normach organizacyjno-prawnych oraz zasadach współżycia społecznego”³³. Z kolei zdaniem Krzysztofa M. Książopolskiego: „bezpieczeństwo ekonomiczne jest to niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie podstawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw”³⁴. Należy jednak wspomnieć, że „kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju zależne jest również od ludzi realizujących ten pro-

³⁰ E. Haliżak, *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, D.J. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), Warszawa 1997, s. 77.

³¹ K.M. Książopolski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne – przedmiot badań i praktyka*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo ekonomiczne. Wymiar międzynarodowy*, Warszawa 2016, s. 15.

³² Z. Stachowiak, *Teoria i praktyka bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, Warszawa 2012, s. 33.

³³ K. Raczkowski (red), *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, Warszawa 2012, s. 81.

³⁴ K.M. Książopolski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2011, s. 32.

ces³⁵”. Ich pomysły dotyczące stosowania różnego rodzaju rozwiązań w sferze ekonomii i nie tylko, są efektem oddziaływań wychowawczych zgodnych z panującymi zasadami w określonej kulturze, z regułami obowiązującymi w domach rodzinnych i z charakterystycznym oddziaływaniem na poszczególnych etapach edukacyjnych. Wszystkie te okoliczności mają niezwykle silne oddziaływanie na sposób funkcjonowania człowieka. Formowanie hierarchii wartości, wpajanie norm i kształtowanie postaw w okresie dziecięcym i ugruntowanie ich w wieku szkolnym, rzutuje na sposób myślenia i działania w całym dorosłym życiu człowieka. Także w kwestii różnych elementów bezpieczeństwa ekonomicznego. Wśród składowych aspektów bezpieczeństwa ekonomicznego, Kazimierz A. Kłosiński³⁶ wyróżnia:

- bezpieczeństwo surowcowe (dostępność do surowców, nośników energetycznych);
- bezpieczeństwo żywnościowe (zdolność systemu gospodarczego do zapewnienia społeczeństwu fizycznej i ekonomicznej dostępności żywności wykorzystania);
- bezpieczeństwo finansowe (zdolność do przeciwstawiania się kryzysom finansowym, zdolność do realizacji własnych interesów).

Wymienione aspekty przede wszystkim odnoszą się do kategorii bezpieczeństwa ekonomicznego państw. W odniesieniu do pojedynczego człowieka podstawowym paradygmatem bezpieczeństwa ekonomicznego jest zaspakajanie jego elementarnych potrzeb³⁷. Z kolei w odniesieniu do społeczeństwa, bezpieczeństwo ekonomiczne traktowane jest w ścisłym związku z bezpieczeństwem społecznym, którego celem jest zaspokojenie potrzeb istnienia, przetrwania, pewności [...] ³⁸.

Oprócz badań z zakresu „bezpieczeństwa ekonomicznego”, w literaturze naukowej, a także w języku codziennym funkcjonuje pojęcie „kultura ekonomiczna”. Już Jan Paweł II uwrażliwiał nas na to „[...] jak bardzo trzeba przestrzegać właściwego stosunku pomiędzy ekonomią i kulturą, aby nie zniszczyć tego dobra, które jest bardziej ludzkie, na rzecz cywilizacji pieniądza, na rzecz dyktatury jednostronnego ekonomizmu. W tym bowiem przypadku nieważne jest, czy będzie to dyktatura pod postacią marksistowsko-totalitarną, czy też zachodnio-liberalną [...] ³⁹”. Interpretację pojęcia „kultura ekonomiczna” zawierają, m.in., publikacje Anny Gardockiej i Grażyny

³⁵ Z. Stachowiak, B. Stachowiak, *Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Kultura Bezpieczeństwa”, nr 5/2016, s. 129.

³⁶ K.A. Kłosiński, *Światowe determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne państw*, T. Guz, K.A. Kłosiński, P. Marzec, Lublin-Tomaszów Lubelski 2006, s. 43.

³⁷ Z. Stachowiak, B. Stachowiak, *Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego...*, op. cit., s. 121.

³⁸ Ibidem, s. 121.

³⁹ Jan Paweł II, *Pamięć i Tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 89.

Krzymieniewskiej. Anna Gardocka uważa, że: „Aspekt kultury i jej znaczenia dla rozwoju gospodarki pojawia się w wielu analizach przede wszystkim wtedy, gdy nie znajduje się wystarczających wyjaśnień procesów ekonomicznych w modelach ekonometrycznych i poszukuje się odpowiedzi na pytania, dlaczego w podobnych warunkach gospodarowania społeczeństwa osiągają odmienne (niesatysfakcjonujące) efekty. W takich sytuacjach dyskusja nad czynnikami mogącymi wyjaśnić przyczyny tego zjawiska sprowadza tok myślenia na analizę różnic kulturowych, na istotę samej kultury i jej rolę w procesach gospodarowania”⁴⁰. Według A. Gardockiej: „Działalność gospodarcza, społeczna i polityczna coraz częściej poddawana jest ocenie moralnej [...]. Przekonania i powszechnie uznawane wartości stają się przysłowiwą, niewidzialną ręką (*hidden hand*) rządzącą gospodarką. Myśl ludzka, osobowość moralna, intelektualna, obywatelska, czy sposób postrzegania rzeczywistości dynamizuje społeczeństwo, wzmacnia jego ferment umysłowy, przyczynia się do rozwoju ekonomicznego kraju. Technika zatracą swoją rangę, a gospodarka swą efektywność, gdy zawiedzie intelekt i gdy zabraknie w społeczeństwie empatii i synestezji”⁴¹. Badaczka także uważa, że „kulturę ekonomiczną określają elementy:

- kapitału ludzkiego, takie jak: wiedza ogólna i profesjonalna; przy czym o sile kapitału ludzkiego nie stanowi tylko wiedza, ale także zdolności, aspiracje, motywacje do pracy, kreatywność, gotowość do podejmowania ryzyka;
- kapitału społecznego, tj. system wartości, sposób organizacji życia społeczno-gospodarczego (upowszechnianie zasad wolnego rynku i konkurencji, pojawienie się rynku światowego, ponadnarodowych instytucji finansowych i gospodarczych), nieformalne struktury powiązań jednostek, będące czynnikiem niezbędnym do utrzymania odpowiedniego poziomu stabilności, bezpieczeństwa, chęci porozumiewania i współpracy.

Tak więc kulturę ekonomiczną opartą o wiedzę, wartości i normy kulturowe takie jak: reguły postępowania, normy zachowania, przyjęte konwencje i akceptowane sposoby działania, reguły społeczne, obyczaje, tradycje, standardy zachowań ludzkich w różnych sytuacjach można zatem traktować jako wyjściowy czynnik budowy systemu instytucjonalnego gospodarki”⁴². Podejście Gardockiej do kwestii kultury ekonomicznej jest zatem zgodne

⁴⁰ G. Krzymieniewska, *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich...*, op. cit., s. 19.

⁴¹ A. Gardocka, *Kultura ekonomiczna jako instytucja*, [w:] *Teoretyczne aspekty gospodarowania*, D. Kopycińska (red.), Wydawnictwo: Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005, s. 229, http://www.mikroekonomia.net/system/publication_files/1055/original/24.pdf?1315235905.

⁴² A. Gardocka, *Kultura ekonomiczna jako instytucja...*, op. cit., s. 233.

z badaniami Zenona i Bartosza Stachowiaków, którzy uznają, że „kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju zależne jest również od ludzi re-alizujących ten proces”⁴³. Widzimy zatem, że aspekt zarówno kultury ekonomicznej jak i bezpieczeństwa ekonomicznego mają wspólny element oprócz samej ekonomii. Są nim ludzie kreujący oba zjawiska. Jak pisze Krzymieniewska, „kultura może bowiem sprzyjać postawom otwartym na innowacje lub przeciwnie – stanowić istotną barierę”⁴⁴. Badaczka uważa, że: „Jeśli więc uznać, że kulturę ekonomiczną wyznacza zintegrowany system czynników przesądzający o zachowaniach jednostki w obszarze gospodarki, to istotne jest określenie jego części składowych. Analiza tych zachowań pozwala sądzić, że o kształcie kultury ekonomicznej decydować będą:

- socjalizacja ekonomiczna;
- posiadana przez jednostkę i zbiorowość wiedza ekonomiczna;
- umiejętności niezbędne do poruszania się w gospodarce rynkowej;
- stosunek do pieniędzy i oszczędzania;
- stosunek do pracy i przedsiębiorczości;
- ocena i stosunek do rzeczywistości społecznej;
- poziom aspiracji materialnych;
- konsumpcja;
- system wartości⁴⁵.

Przybliżenie sposobu rozumienia zagadnienia „kultura ekonomiczna”, pozwala na stwierdzenie, że chociaż pojęcie to zostało wyodrębnione w badaniach stosunkowo niedawno, jest pierwotne w swym praktycznym funkcjonowaniu, w codziennym wykorzystaniu, w stosunku do kwestii bezpieczeństwa ekonomicznego. Można stwierdzić, że bezpieczeństwo ekonomiczne danego podmiotu jest konsekwencją jego kultury ekonomicznej i jej rezultatem. Sprzyjające rozwojowi elementy kultury ekonomicznej danego podmiotu, będą pozytywnie oddziaływały na bezpieczeństwo ekonomiczne tego podmiotu, np. mądra otwartość na innowacje⁴⁶.

Badając relacje między kulturą ekonomiczną i bezpieczeństwem ekonomicznym dochodzimy do wniosku, że zagadnienia te, zgodnie ze swym zakresem rozważań koncentrują się na wymiarze związanym z ekonomią. Takie podejście jest jednak możliwe wyłącznie w rozważaniach teoretycznych. W życiu kwestii ekonomicznych nie da się zupełnie rozdzielić od aspektów dotyczących zdrowia, ekologii, spraw społecznych czy politycz-

⁴³ Z. Stachowiak, B. Stachowiak, *Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Kultura Bezpieczeństwa”, nr 5/2016, s. 129.

⁴⁴ G. Krzymieniewska, *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich...*, op. cit., s. 29.

⁴⁵ Ibidem, s. 40.

⁴⁶ Ibidem, s. 29.

nych. Świadomość tych ograniczeń dotyczących funkcjonowania teorii w sferze praktycznej uzasadnia potrzebę pracy nad opracowywaniem i propagowaniem problematyki kultury bezpieczeństwa ekonomicznego.

Można zatem stwierdzić, że kultura bezpieczeństwa ekonomicznego jest procesem polegającym na uwzględnianiu (bądź braku uwzględniania) w sferze myślenia, odczuwania, działania i współdziałania danego podmiotu, konsekwencji postępowania nie tylko w sferze bezpieczeństwa ekonomicznego, ale równocześnie i w innych przedmiotowych wymiarach bezpieczeństwa (takich jak: bezpieczeństwo zdrowotne, bezpieczeństwo ekologiczne, bezpieczeństwo społeczne, militarne, polityczne i inne) i ostatecznym funkcjonowaniu w rzeczywistych warunkach wynikających z hierarchii wartościowania poszczególnych wymiarów bezpieczeństwa w odniesieniu do perspektywy długookresowej.

Relacje między kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego a zrównoważonym rozwojem

Zaproponowane, syntetyczne ujęcie kultury bezpieczeństwa ekonomicznego wskazuje na bliskie relacje istniejące między tym zagadnieniem, a problematyką zrównoważonego rozwoju. Powiązania badanych kwestii wynikają przede wszystkim z ich szerokiego i głębokiego patrzenia w przyszłość. Wydaje się, że bez realizacji założeń kultury bezpieczeństwa ekonomicznego trudno będzie urzeczywistnić zasadnicze kwestie zrównoważonego rozwoju. Obie koncepcje przejawiają charakter systemowego spojrzenia na troskę o „dzień jutrzejszy”. Zdaniem Włodzimierza W. Bojarskiego, systemem nazwiemy całość utworzoną z wzajemnie uporządkowanych i powiązanych ze sobą części, a części takiej całości to jej elementy⁴⁷. „Elementy powinny być tak uporządkowane, aby system jako całość był w maksymalnym stopniu efektywny ze względu na kryterium oceny efektywności E w warunkach U”⁴⁸. W przedmowie do polskiego wydania *Ogólnej teorii systemów*, Ludwiga von Bertalanffego, autor – Andrzej K. Koźmiński, wyróżnia wszystkie podstawowe elementy programu nurtu systemowego, do których zalicza:

- integrację nauki i przewyżczanie barier międzydyscyplinarnych,
- całościowe traktowanie badanych obiektów jako systemów otwartych,
- poszukiwanie ogólnego języka opisu mającego zastosowanie do licznych klas obiektów, zachodzących między nimi analogii,

⁴⁷ W.W. Bojarski, *Podstawy analizy i inżynierii systemów*, Warszawa 1984, s. 43.

⁴⁸ Ibidem, s. 46

- traktowanie ogólnej teorii systemów jako wiedzy podstawowej dla inżynierii systemów, inżynierii psychospołecznej; w myśl tej koncepcji nauki stosowane służą rozwiązywaniu wszelkich problemów praktycznych związanych z konstruowaniem systemów technicznych, ekonomicznych i psychospołecznych oraz sterowaniem nimi⁴⁹.

Przytoczone aspekty myślenia systemowego w dużym stopniu są strategiami wpisanymi w założenia zarówno zrównoważonego rozwoju jak i kultury bezpieczeństwa ekonomicznego. Oba zagadnienia bowiem charakteryzują się integrowaniem nauki i przewyciężaniem barier międzydyscyplinarnych, całościowo, holistycznie podchodzą do badanych zagadnień, służą rozwiązywaniu problemów praktycznych związanych z technicznymi, ekonomicznymi i psychospołecznymi aspektami w oparciu o wspólny język opisu. Oprócz systemowego spojrzenia na obie badane kwestie, warto także wspomnieć o aspekcie synergii, która może towarzyszyć realizacji założeń kierunkowych działań.

Zakończenie

Dyskurs interdyscyplinarny trwa cały czas. W obiegu krążą nieustannie teorie, wyniki badań, koncepcje. Od nauk społecznych do społeczeństwa – od społeczeństwa do nauk społecznych. Decyzje, które z nich zostaną wdrożone do praktyki, podejmuje samo społeczeństwo (człowiek), czyli podmiot bezpieczeństwa. Wprowadzając je w życie, stosując, uwzględniając w swych działaniach – społeczeństwo dokonuje kolejnych „zwrótów” i „przetasowań” rzeczywistości (dlatego terminowi nauki społeczne towarzyszy niejednokrotnie w języku angielskim przymiotnik *reflexive*, który w tym przypadku znaczy tyle co „zwrrotny”). Zbigniew Bokszański, powołując się na Anthonego Giddensa twierdzi, że: „refleksywność (reflexivity) nowoczesności odnosi się do powszechnie obserwowanego faktu, iż praktyki społeczne są ciągle diagnozowane, kontrolowane i reorganizowane w świetle informacji napływających z obszaru wiedzy. Zaznaczyć jednak należy, iż w naukach społecznych, obok niestałego charakteru wiedzy, który charakteryzuje każdą dyscyplinę naukową opartą o empirię, mamy jeszcze do czynienia ze swoiście ‘wywrotowym’ ich charakterem. Jest bowiem tak, że powszechnie występuje zjawisko przenoszenia elementów dyskursu naukowego – np. socjologii (czy

⁴⁹ A.K. Koźmiński, *Przedmowa do wydania polskiego*, [w:] L. von Bertalanffy, *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, Warszawa 1984, s. 10.

nauk o bezpieczeństwie –przyp. autorek) do zjawisk i procesów, które nauki te mają analizować”⁵⁰.

Właściwe rozpoznanie naukowe w obszarze nauk społecznych i ekonomicznych dostarcza wiedzy niezbędnej do realizacji zrównoważonego rozwoju. Jako cel jawi się kształtowanie takiego modelu stosunków społeczno-ekonomicznych, które pozwoliłyby na zrjonalizowanie gospodarki zasobami Ziemi, uwzględniając zmiany wywołane w środowisku przez działalność człowieka⁵¹. Autorki artykułu analizując zagadnienia z zakresu problematyki zrównoważonego rozwoju oraz kultury bezpieczeństwa w jej różnych wymiarach (ze szczególnym uwzględnieniem wymiaru ekonomicznego), dochodzą do wniosku, że korelacja tych dwóch koncepcji i ich założeń jest niezwykle silna i niezaprzeczalna. Agnieszka Filipek uważa, że „konsekwencją i efektem praktycznej realizacji zasadniczych kwestii teorii kultury bezpieczeństwa będzie prawdopodobnie pragmatyczna mądrość przejawiająca się w zrównoważonym rozwoju danego podmiotu bezpieczeństwa⁵²”. Podkreśla znaczenie tej myśli i jej realizacji szczególnie w kontekście realnych wyzwań i zagrożeń, na które wskazuje koncepcja zrównoważonego rozwoju. Iwona Wąsowska-Wołkow zauważa przy tym, że „społeczeństwo, zarówno naszego kraju, jak i „społeczeństwo globalne”, stoi przed licznymi wyzwaniami. Opierając się na swoich doświadczeniach i wyciągając wnioski, ma możliwość przewidywać, a wręcz wyprzedzać to, co może nastąpić. (...) nie zawa- ha się przed stwierdzeniem, że zrównoważony rozwój jest właśnie antycypacją tych wyzwań społecznych”⁵³.

Poddając oglądowi kulturę bezpieczeństwa ekonomicznego w kontekście zrównoważonego rozwoju, można z całym przekonaniem stwierdzić, iż korzystanie z koncepcji i założeń kultury bezpieczeństwa zwiększyłoby szanse na to, by także ekonomiczne potrzeby obecnego pokolenia mogły być zaspokojone, bez zmniejszania szans przyszłych pokoleń, na ich zaspokojenie. Gdyby można było mówić o „gwarancji” bezpieczeństwa – czyli gwarancji na trwanie, przetrwanie i rozwój ludzkości – to właśnie zrównoważony rozwój, jako końcowy rezultat kultury bezpieczeństwa, postrzegany byłby jako niekwestionowany gwarant dobrej przyszłości.

⁵⁰ Z. Bokszański, *Późna nowoczesność w teorii socjologicznej Anthony Giddensa*, [w:] *Civitas Hominibus: rocznik filozoficzno-społeczny 5/2010*, s. 9-17.

⁵¹ A. Pawłowski, *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, s. 31.

⁵² A. Filipek, *Relacje między bezpieczeństwem a obronnością, czyli o kulturze bezpieczeństwa*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo. Perspektywa teoretyczno-metodologiczna*, Warszawa-Siedlce 2011, s. 171.

⁵³ I. Wąsowska-Wołkow, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako szansa i wyzwanie dla bezpieczeństwa ludzkości w XXI w.*, [w:] *Ziemia i Kosmos w perspektywie bezpieczeństwa. Wyzwania, szanse, zagrożenia*, M. Cieślarczyk, M. Fałdowska, A. Filipek (red.), Siedlce 2017, s. 373.

Czy współczesny człowiek, posiadając rozległą wiedzę, także z zakresu bezpieczeństwa ekonomicznego będzie lepiej prognozował przyszłość swoją i przyszłych pokoleń? Czy refleksja nie przyjdzie zbyt późno? Toczące się nadal procesy i działania, określane w koncepcji zrównoważonego rozwoju jako autodestrukcyjne dla przyszłości ludzkości sprawiają, że „wspólny dom bezpieczeństwa”⁵⁴ (przedstawiony w koncepcji kultury bezpieczeństwa) chwieje się w posadach, bowiem brak równowagi pomiędzy trzema filarami na których stoi⁵⁵. Spostrzeżenia dotyczące znaczenia kultury i jej niematerialnej sfery, czyli wartości, w koncepcji zrównoważonego rozwoju, są w pełni zgodne z tym, co jest istotą projektu kultury bezpieczeństwa, który w centrum rozważań umieszcza właśnie człowieka wraz z jego wartościami i tożsamością (por. rys. 1). Kwestie te są niezmiernie istotne dla każdego podmiotu, szczególnie we współczesnym świecie, który podsuwa różne pomysły i sposoby dążenia do realizacji rozwoju. Podążanie za społecznie akceptowanymi wartościami, stanowiącymi rdzeń kultury bezpieczeństwa wydaje się być wytyczną, zgodną z potrzebami zrównoważonego rozwoju. W każdej kulturze bowiem, człowiek – jego życie – jest podstawową wartością i to właśnie on, odpowiednio hierarchizując poszczególne przedmiotowe wymiary bezpieczeństwa, może pozytywnie wpisywać się w realizację założeń zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, art. 5.

Opracowania i artykuły

Bogda A., Kabała C., Karczevska A., Szopka K., *Zasoby naturalne i zrównoważony rozwój*, Wrocław 2010.

Burchard-Dziubińska M., Rzeńca A., Drzazga D., *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, Łódź 2014.

Bojarski W.W., *Podstawy analizy i inżynierii systemów*, Warszawa 1984.

Bokszański Z., *Późna nowoczesność w teorii socjologicznej Anthony Giddensa*, [w:] Civitas Hominibus: rocznik filozoficzno-społeczny 5/2010.

⁵⁴ M. Cieślarczyk, A. Filipek, *Znaczenie refleksji filozoficznej i kultury bezpieczeństwa dla rozwoju nauk o bezpieczeństwie i obronności*, [w:] *Filozofia życia. W poszukiwaniu mądrości, piękna i dobra*, Siedlce-Drohiczyń 2011, s. 153.

⁵⁵ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009, s. 167.

- Borys T., *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Warszawa-Białystok 2005.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009.
- Cieślarczyk M., Filipek A., *Znaczenie refleksji filozoficznej i kultury bezpieczeństwa dla rozwoju nauk o bezpieczeństwie i obronności*, [w:] *Filozofia życia. W poszukiwaniu mądrości, piękna i dobra*, Siedlce-Drohiczyń 2011.
- Cisek M., Domańska-Szaruga B. (red.), *Zrównoważony rozwój przedsiębiorstw*, Siedlce 2010.
- Filipek A., *Kultura bezpieczeństwa i jej znaczenie dla zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Krízové scenáre v systéme prípravy krízových manažérov na vysokých školách bezpečnostného zamerania*, M. Suja, M. Marcinek (red.), Wyd. Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Bratislava 2016.
- Filipek A., *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, Monografie 100, Siedlce 2008.
- Filipek A., *Relacje między bezpieczeństwem a obronnością, czyli o kulturze bezpieczeństwa*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo. Perspektywa teoretyczno-metodologiczna*, Warszawa- Siedlce 2011.
- Gacek Ł., *Zielona energia w Chinach. Zrównoważony rozwój. Ochrona środowiska. Gospodarka niskoemisyjna*, Kraków 2015.
- Gardocka A., *Kultura ekonomiczna jako instytucja*, [w:] *Teoretyczne aspekty gospodarowania*, D. Kopycińska (red.), Szczecin 2005.
- Haliżak E., *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, D.J. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba (red.), Warszawa 1997.
- Hnatyszyn-Dzikowska A., Łyszczarz B., *Rola czynnika zdrowia w kształtowaniu rozwoju zrównoważonego w państwach wysoko rozwiniętych – racje ekonomiczne*, [w:] *Wdrażanie rozwoju zrównoważonego: strategie i instrumenty*, M. Urbaniec, E. Halavach (red.), Częstochowa 2008.
- Hull Z., *Filozofia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Filozoficzne i społeczne uwarunkowania zrównoważonego rozwoju*, A. Pawłowski (red.), PAN, Lublin 2003.
- Jan Paweł II, *Pamięć i Tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Kraków 2005.
- Jeżowski P., *Kategoria rozwoju zrównoważonego w naukach ekonomicznych*, [w:] *Ekonomiczne problemy ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego w XXI wieku*, P. Jeżowski (red.), Warszawa 2007.
- Kłosiński K.A., *Światowe determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne państw*, T. Guz, K.A. Kłosiński, P. Marzec (red.), Lublin-Tomaszów Lubelski 2006.
- Koźmiński A.K., *Przedmowa do wydania polskiego*, [w:] L. von Bertalanffy, *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, Warszawa 1984.

- Krzymieniewska G., *Kultura ekonomiczna mieszkańców obszarów wiejskich. Problemy – Przekształcenia – Wyzwania*, Toruń 2013.
- Księżopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Warszawa 2011.
- Księżopolski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne – przedmiot badań i praktyka*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo ekonomiczne. Wymiar międzynarodowy*, Warszawa 2016.
- Oleksiuk A., *Oddziaływanie makroekonomiczne narodowych strategicznych ram odniesienia 2007-2013: Fundusze Unijne w Polsce a rozwój zrównoważony 2004-2006*, [w:] *Wdrażanie rozwoju zrównoważonego: strategie i instrumenty*, M. Urbaniec, E. Halavach (red.), Częstochowa 2008.
- Pawłowski A., 2006, *Wielowymiarowość rozwoju zrównoważonego*, „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 1, No 1.
- Pawłowski A., 2007, *Bariery we wdrażaniu rozwoju zrównoważonego – spojrzenie ekofilozofa*, „Problemy Ekorozwoju”, Vol. 2, No 1.
- Piontek F., *Kontrowersje i dylematy wokół rozwoju zrównoważonego i trwałego*, [w:] *„Ekonomia , a rozwój zrównoważony”. Teoria i kształcenie*, t. 1, *Teoria, kształcenia*, F. Piontek (red.), Białystok 2001.
- Raczkowski K (red), *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, Warszawa 2012.
- Rogall H., *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Poznań 2010.
- Stachowiak Z., *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON. Warszawa 2012.
- Stachowiak Z., Stachowiak B., *Kultura bezpieczeństwa ekonomicznego*, „Kultura Bezpieczeństwa”, nr 5/2016.
- Stachowska-Makuchowska M., *Podstawowe założenia zrównoważonego rozwoju*, [w:] *Dydaktyczne „tropy” zrównoważonego rozwoju*, E. Szadzińska (red.), Kraków 2014.
- Szadzińska E., *Wprowadzenie*, [w:] *Dydaktyczne „tropy” zrównoważonego rozwoju w edukacji*, E. Szadzińska (red.), Kraków 2014.
- Szczepeński J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
- Szubert-Zarzczyński U., *Kulturowe uwarunkowania rozwoju zrównoważonego w wybranych krajach Unii Europejskiej*, [w:] *Wdrażanie rozwoju zrównoważonego: strategie i instrumenty*, M. Urbaniec, E. Halavach (red.), Częstochowa 2008.
- Tyburski W., *Wprowadzenie*, [w:] *Zasady kształtowania postaw sprzyjających wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, W. Tyburski (red.), Toruń 2011.
- Wąsowska-Wołkow I., *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako szansa i wyzwanie dla bezpieczeństwa ludzkości w XXI w.*, [w:] *Ziemia i Kosmos w perspektywie bezpieczeństwa. Wyzwania, szanse, zagrożenia*, M. Cieślarczyk, M. Fałdowska, A. Filipek (red.), Siedlce 2017.

Strony www

http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Civitas_Hominibus_rocznik_filozoficzno_spoeczny/Civitas_Hominibus_rocznik_filozoficzno_spoeczny-r2010-t5/Civitas_Hominibus_rocznik_filozoficzno_spoeczny-r2010-t5-s9-17/Civitas_Hominibus_rocznik_filozoficzno_spoeczny-r2010-t5-s9-17.pdf

Komunikat EUROPA 2020, *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*,

http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

Agenda 21, http://www.agenda21.waw.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=9

dr Agnieszka Filipek, mgr Iwona Wąsowska-Wolkow
Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Wydział Humanistyczny
Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Kultura bezpieczeństwa społecznego a kwestia zrównoważonego rozwoju

Social security culture and the issue of balanced development

Streszczenie

Artykuł przedstawia zależności między kulturą bezpieczeństwa społecznego a procesami zrównoważonego rozwoju. Dokonano pogłębionej analizy i konceptualizacji bezpieczeństwa społecznego, jako zjawiska wieloczynnikowego i synergizującego zarazem. Zilustrowana i opisana została struktura tej kategorii bezpieczeństwa, wraz z charakterystyką poszczególnych składowych. Przedstawiono także przejawy braku bezpieczeństwa społecznego w postaci atomizmu społecznego przejawiającego się w mechanizmach „pustyni społecznej” bądź „dżungli społecznej”. Sporo miejsca poświęcono asystującym bezpieczeństwu społecznemu zjawiskom kultury zaufania, kapitału społecznego (w tym socjoochronnego), a także społeczeństwa obywatelskiego (w tym organizacjom strażniczym i tzw. sygnalistom). W dalszej kolejności, na podłożu istoty kultury bezpieczeństwa (w ujęciu uniwersalnym) opisano istotę i morfologię kultury bezpieczeństwa społecznego, jako jej sektora/składowej. W ostatnim punkcie, po zarysowaniu istoty zrównoważonego rozwoju przedstawione zostały podstawowe relacje i zależności wobec kultury bezpieczeństwa społecznego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, kultura bezpieczeństwa, zrównoważony rozwój

Abstract

The article presents the connections between the culture of social security and the processes of balanced development. Firstly, the paper contains the in-depth analysis and conceptualization of social security as a multi-faceted and synergic phenomenon. The structure of this category of security is also illustrated and described along with the characteristics of its components. The manifestations of the lack of social security (social atomism manifested through the “social desert” or “social jungle”) are also presented. A lot of attention is also paid to the social security satellite phenomena, such as the culture of trust, social capital (including the socio-protective one), and civil society (including watchmen organizations and so-called *signalers*). Furthermore, on the fundament of the crux of the culture of security (in the universal perspective), the essence and morphology of the culture of social security – as its component – was described. Finally, having outlined the idea of balanced development, the relations and dependencies towards the culture of social security are presented

Keywords: social security, security culture, balanced development

Rozwój społeczny przesądza nie tylko o możliwościach doskonalenia kondycji ludzkich zbiorowości, ale w dalszej perspektywie także o szansach przetrwania. To w sposób oczywisty wiąże go z problematyką bezpieczeństwa, w szczególności bezpieczeństwa społecznego. Już z samej definicji bezpieczeństwa wynika bowiem organiczna niezbywalność możliwości rozwoju rozpatrywanego podmiotu. W dłuższej perspektywie stanowi on *conditio sine qua non* bezpieczeństwa człowieka i jego zbiorowości, wspólnot w których żyje. Stanowi płaszczyznę prolongaty – jak pisał J. Świniarski – korzystnego, pożądanego stanu rozpatrywanego podmiotu w przyszłość¹, pozwalającą trwać i poddawać się doskonalącej reprodukcji.

W płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej niebywałą, ale zasłużoną zarazem, karierę zrobiło w ostatnich latach pojęcie „zrównoważonego rozwoju”. Powstało ono na pograniczu ekologicznych, gospodarczych i społecznych uwarunkowań ludzkiej egzystencji, we właściwych sobie politycznych kontekstach. Leży u podstaw bezpieczeństwa społeczno-ekonomicznego, ale jest zarazem owocem kultury bezpieczeństwa, tak ekonomicznego, jak i społecznego. Jak stanowi Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, kwestia zrównoważonego rozwoju sytuuje się pośród naszych zasadniczych interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa².

O istocie bezpieczeństwa społecznego

Pojęcie bezpieczeństwa społecznego nie jest łatwą i jednoznaczną kategorią w nauce i dyskursie społecznym. Od strony koncepcyjnej stanowi bodaj **najtrudniejszą, przedmiotową kategorią bezpieczeństwa**. Wynika to przede wszystkim ze złożoności fenomenu społeczeństwa, sposobu jego pojmowania oraz całokształtu naukowych tego uwikłań i kontekstów. „Społeczeństwo” stanowi bowiem pojęcie pierwotne i bazowe dla całej gamy pojęć i zjawisk (a nawet szerokich dziedzin ludzkiej aktywności) o proveniencji społecznej, jak ekonomia, polityka, komunikacja, edukacja, kultura itp. Dodając do tego konceptualnie niełatwe przeciwieństwo „bezpieczeństwo”, powstaje okazała mozaika związków i znaczeń, wymagających „sprowadzenia” do jednego i jednoznacznego ujęcia, co przy niejednoznaczności obu pojęć nie jest sprawą prostą. Znajduje to wyraz w niedoskonałości dotychczas-

¹ J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, ULMAK, Warszawa-Pruszków 1997, s. 174.

² W dokumencie tym, pośród enumeracji tychże interesów czytamy: „zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju potencjału społecznego i gospodarczego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego oraz warunków życia i zdrowia ludności jako podstawy bytowania” (*Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa 2014, s. 11).

sowych ujęć bezpieczeństwa społecznego (ich powierzchowności, nazbyt daleko idącym utożsamianiem z bezpieczeństwem narodowym i bezpieczeństwem państwa – w ujęciu podmiotowym, a także z bezpieczeństwem ekonomicznym, socjalnym czy publicznym/obywatelskim – w ujęciu przedmiotowym, odnośnienie do zagregowanego bezpieczeństwa jednostek z pominięciem fenomenu bytu społecznego/wspólnotowego, jednostronność/wybiórczość przejawiająca się w redukowaniu do bezpieczeństwa socjalnego bądź tożsamości narodowej itp.)³. Akcentowane jest przy tym, iż „wymiar społeczny bezpieczeństwa jest wszakże nie do przecenienia, odnosi się bowiem do najbardziej ludzkiego wymiaru bezpieczeństwa”⁴, z czym nie można się nie zgodzić.

Generalnie, społeczeństwo to całościowo rozumiana rzeczywistość społeczna będąca emanacją (i syntezą zarazem) wielogatunkowych predyktorów społecznych (odpowiednio ustrukturyzowanych zbiorowości ludzkich, ich kultury i tożsamości, sieci zależności zachodzących między elementami tych zbiorowości, całokształtu przejawów więzi społecznej, specyficznego systemu interakcji pomiędzy składowymi, samoreprodukującym się systemem komunikacji społecznej, sieci funkcji, które ludzie pełnią wzajemnie wobec siebie, powstawaniem na tym gruncie instytucji społecznych itp.). W teoriach socjologicznych społeczeństwo jest widziane jako rzeczywistość fundamentalna, leżąca u podstaw wszelkich przejawów i form życia ludzi. Mimo wszelkich trudności z konkretyzacją istoty, wynikających ze skomplikowanej morfologii, wielopostaciowości i zmienności społeczeństwa, na użytek naszych rozważań zarysujemy w miarę czytelną i bardziej „namacalną”, zreifikowaną jego postać. Podstawowe wymagania takiego zobrazowania sięgają długiej tradycji filozoficznej i socjologicznej, wyszczególniającej trzy warstwy składowe społeczeństwa: podłoże materialne, odpowiednio skupionych/zorganizowanych ludzi i ich kulturę⁵. W takim ujęciu **społeczeństwo jest swoistym tworem bio-socjo-kulturowym**, swego rodzaju bytem (zasadniczo pozamaterialnym, choć opierającym się na materialnych podstawach), empirycznie doświadczanym na wiele różnych sposobów, ale tylko w określonych swoich przejawach. Składa się na nie baza biologiczno-społeczna, tkanka społeczna oraz nadbudowa kulturowo-społeczna⁶, we właściwych sobie powiązaniach i zależnościach.

³ Por. S. Jarmoszko, *Zaniedbane rewiry bezpieczeństwa społecznego*, [w:] A. Filipek (red.), *Odkrywanie znaczeń w naukach o bezpieczeństwie*, UPH, Siedlce 2015, s. 95-117.

⁴ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011, s. 145.

⁵ Zob. J. Lipiec, *Podstawy ontologii społeczeństwa*, PWN, Warszawa 1972, s. 67.

⁶ Przyjęta konwencja artykułu i jego ramy merytoryczne nie pozwalają nie tylko na ukazanie najbardziej znaczących różnicowań w pojmowaniu istoty społeczeństwa, ale także na analizę zasadniczych

Na tak zarysowanej podstawie można przyjąć trójsegmentową strukturę bezpieczeństwa społecznego, co ukazuje schemat 1. Ma ono charakter wieloczynnikowy, wielopłaszczyznowy, kompleksowy i składa się z trzech wyraźnie odróżniających się segmentów, choć wzajemnie powiązanych, adekwatnych do wyżej wymienionych podstawowych sfer społeczeństwa – bezpieczeństwa bytu społecznego, bezpieczeństwa morfologii społecznej oraz bezpieczeństwa socjo-kulturowego.

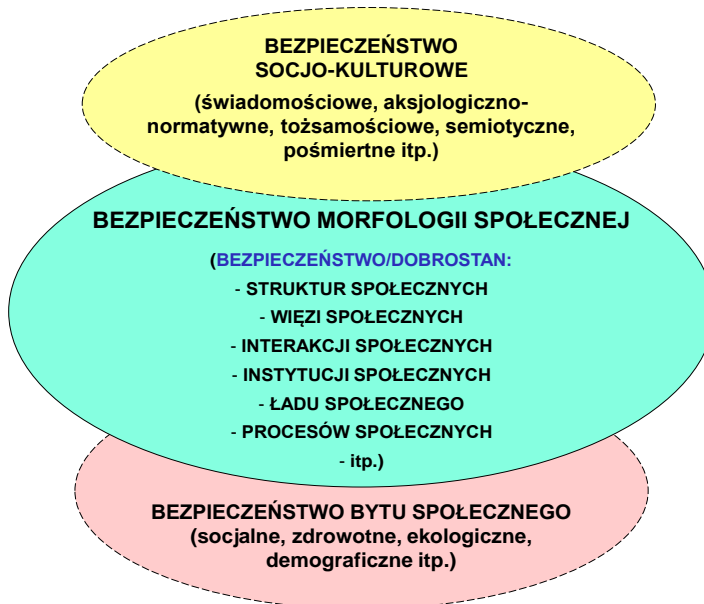
U podstaw całej struktury leży **bezpieczeństwo bytu społecznego**, które stoi na straży biologicznych podstaw społeczeństwa. Składa się na nie kilka kategorii szczegółowych, jak bezpieczeństwo zdrowotne, socjalne, ekologiczne czy demograficzne. W znacznej mierze bezpieczeństwo to ma charakter biogatunkowy – związany z możliwościami fizycznego przetrwania gatunku ludzkiego, ale także z biologicznymi podstawami codziennej egzystencji. **Bezpieczeństwo zdrowotne**, poza kwestiami o proveniencji *stricte* biologicznej (związanej z bezpośrednim utrzymaniem życia i zdrowia), odnosi się do samoświadomości i kultury zdrowotnej, a nade wszystko sprawnego funkcjonowania służby zdrowia i zapewnienia opieki lekarskiej, **bezpieczeństwo socjalne** odnosi się do zabezpieczenia podstaw normalnej egzystencji zbiorowości społecznych w zakresie podstawowych elementów niezbędnych ludziom do życia i rozwoju, **bezpieczeństwo ekologiczne** wiąże się z zapewnieniem sprzyjającego życiu, funkcjonowaniu i podstawowemu rozwojowi ludzi środowiska naturalnego, **bezpieczeństwo demograficzne** natomiast, oznacza takie procesy w liczebności populacji, które nie tylko pozwalają na jej fizyczne przetrwanie (reprodukcję, na zasadzie zastępowalności pokoleń), ale także zapewnienie, poprzez niezbędną liczebność ludzi w wieku produkcyjnym, podstawowych procesów ekonomiczno-społecznych (np. wypracowania niezbędnych emerytur).

Z drugiej strony omawianej struktury (od góry rzecz ujmując) możemy mówić o **bezpieczeństwie socjo-kulturowym**, odnoszącym się do regulujących oraz stymulujących życie społeczne kulturowych wytworów społeczeństwa. Tutaj można mówić o **bezpieczeństwie świadomościowym** (obejmującym konstruktywne dla społeczeństwa formy i treści świadomości społecznej, np. prospołeczne ideologie, kulturowane tradycje czy nastroje społeczne, społeczne mechanizmy minimalizowania patologii świadomości społecznej, np. ograniczanie skłonności do społecznego posłuchu dla demagogów), **bezpieczeństwie aksjologiczno-normatywnym** (prospołeczne systemy wartości głównych segmentów struktury społecznej, adekwatne do poziomu społecz-

podejść w definiowaniu pojęcia „bezpieczeństwo społeczne”. Analizy takie zawiera książka: S. Jarmoszko, W. Barszczewski, *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017, którą polecam wszystkim bardziej zainteresowanym prezentowaną tu tematyką.

nego rozwoju prawo, w tym prawa obywatelskie, pożądane postawy moralne itp.), **bezpieczeństwie tożsamościowym** (poczucie podmiotowości i społecznej wartości społeczeństwa, duma z przynależności grupowej, ale także honorowanie wolności sumienia, w tym wolności praktyk religijnych itp.), **bezpieczeństwie semiotycznym** (np. zapewnienie zintegrowanej i efektywnej społecznej komunikacji symbolicznej, ochrona symboliki tożsamościowej), **bezpieczeństwie pośmiertnym** (swoboda tworzenia rytuałów gwarantujących, według mniemania wierzących, życie pozagrobowe i ich skrupulatne wypełnianie wobec zmarłych) itp.

W całej strukturze najważniejszym jest jednak segment **bezpieczeństwa morfologii społecznej**, gdyż on właśnie zasadniczo decyduje o „społecznościowości” bezpieczeństwa ludzkich zbiorowości. To inaczej bezpieczeństwo składu wewnętrznego i spójności społeczności/społeczeństwa. W pewnym sensie segment ten spaja całość bezpieczeństwa społecznego, a więc jest silnie powiązany z pozostałymi dwoma segmentami. Z drugiej strony, składające się nań cząstkowe (wewnętrzne) kategorie bezpieczeństwa (bezpieczeństwo czy ogólnie dobrostan struktur, więzi, stosunków społecznych itp.) są silnie wzajemnie sprzężone i wzajemnie determinują się. Bezpieczeństwo morfologii społecznej przesądza o jakości bezpieczeństwa społecznego ludzi.

Schemat 1. Struktura bezpieczeństwa społecznego
Źródło: opracowanie własne

Przybliżając istotę składowych tego segmentu powiedzmy, iż **bezpieczeństwo struktur społecznych** odnosi się do funkcjonalnej trwałości i sprawności tworzonych przez ludzi struktur/organizacji, stanowiących naturalne (w sensie socjologicznym) środowisko życia ludzi, **bezpieczeństwo więzi społecznych** oznacza utrzymanie i rozwój więzi spajających nie tylko całość społeczną, ale także jej wewnętrzne składowe, zapewniających integrację społeczną w skali mikro i makro, **bezpieczeństwo interakcji społecznych** wiąże się z utrzymaniem kontaktu między elementami struktury społecznej i konstruktywnymi wzajemnymi oddziaływaniami (np. pozytywną kooperacją), **bezpieczeństwa instytucji społecznych** oznacza istnienie (oraz możliwość powoływania) adekwatnych do potrzeb społecznych instytucji, efektywnie stymulujących realizację tych potrzeb, **bezpieczeństwo ładu społecznego** oznacza nie tylko utrzymanie porządku publicznego, ale także adekwatną organizację społeczeństwa i życia społecznego, odzwierciedlanego w dobrze stanowionym prawie, ale także zwyczajach i obyczajach społecznych, natomiast **bezpieczeństwo procesów społecznych** odnosi się do „prawidłowości” życia społecznego, a zasadniczo właściwego przebiegu i efektywności takich procesów, jak socjalizacja, instytucjonalizacja, komunikacja, kontrola społeczna, czy proces rozwoju społecznego.

Bezpieczeństwo społeczne, jak i inne przedmiotowe kategorie bezpieczeństwa, opiera się na konstytutywnym podłożu podmiotowym – posiada wyjątkowo silne odniesienie referencyjne. Jest ono rozpatrywane w odniesieniu do konkretnego podmiotu, a to w sposób zasadniczy może zmieniać jego parametry i sensy. Poza rdzeniem wspólnym, poszczególne podmioty posiadają swoją specyfikę. Inaczej bowiem bezpieczeństwo społeczne przejawia się w odniesieniu do jednostki, inaczej do małej grupy społecznej (np. rodziny), a jeszcze inaczej w stosunku do dużych grup społecznych (jak np. naród). Znajduje to odzwierciedlenie w bezpośrednim podmiotowym adresowaniu dokonywanych współcześnie analiz bezpieczeństwa społecznego, wśród których najbardziej wyraźnie rysuje się perspektywa personalna, jednostkowa, ale z drugiej strony – głównie państwowa⁷. Wyraźnie zaniedbane pozostają podmioty społecznej mezoskali – rodzina, wspólnoty lokalne, polityczne, religijne, etniczne itp.

⁷ Por. M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, UHP, Kielce 2009; J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2013; M. Smorawska, *Bezpieczeństwo społeczne a istota i natura osoby oraz życia społecznego*, [w:] W. Horyń, N. Dębowska (red.), *Człowiek – społeczeństwo – państwo w sytuacjach kryzysu*, WSB, Poznań 2014, s. 223-238; A. Skrabacz, K. Loranty, *Bezpieczeństwo społeczne w demokratycznym państwie*, AON, Warszawa 2016; K. Szewior, *Bezpieczeństwo społeczne jednostki. Założenia i polska rzeczywistość*, UW, Warszawa 2016 i inne.

W ujęciu całościowym **bezpieczeństwo społeczne** nade wszystko odnosi się do niezakłóconych mechanizmów przejawiania się społeczeństwa (życia społecznego) i jego konstruktywnego oddziaływania na elementy składowe (jednostki, ale nade wszystko społeczne struktury, instytucje, organizacje itp.), obejmującego przede wszystkim tworzenie należytych podstaw i warunków sprawnego i satysfakcjonującego funkcjonowania, **możliwości przetrwania i rozwoju**. Nie można go redukować do kilku, choćby najbardziej ważnych, aspektów – ekonomicznego, socjalnego, ekologicznego, obywatelskiego (politycznego), kulturowego itp., jak zazwyczaj bywa. To klasyczny przykład **zjawiska wieloczynnikowego i synergizującego zarazem**.

Bezpieczeństwo społeczne zasadza się na konstruktywnym dla swoich składowych (jednostek, grup, społeczności) funkcjonowaniu całościowo ujmowanego społeczeństwa, stwarzającym możliwość ich pełnego/satysfakcjonującego udziału w życiu społecznym i jego prawidłowego, konstruktywnego przebiegu. Dla kontrastu – klasycznym przykładem braku bezpieczeństwa społecznego jest **stan atomizmu społecznego**, w którym następuje dystrofia więzi społecznych, w wyniku czego społeczeństwo ze wspólnoty przekształca się w zbiór (a więc nawet nie zbiorowość) zagregowanych jednostek. Ponieważ jednak życie nie znosi próżni, w środowisku takim szybko pojawiają się struktury pasożytnicze – kliki. Bezpośrednio wiąże się z tym perspektywa „społecznej pustyni” bądź „dżungli”⁸. Można je potraktować jako swoiste metafory degradacji bezpieczeństwa społecznego. Sytuacji osamotnienia społecznego przeciwstawiona tu zostaje sytuacja społecznego osaczenia, i chociaż w obu przypadkach dramat podmiotu/bohatera wydarzeń wynika ze stanu zagrożenia dla jego dążeń, chodzi o zagrożenia społeczne rozmaitej natury, które pojawiają się w odmiennych powikłaniach fabuły dramatycznej oraz stanowią wyzwanie dla innych stref akceptowanego porządku moralnego świata.

Realia „pustyni społecznej” opisują: **samotność, opuszczenie, zanik więzi emocjonalnych i poczucia solidarności** wśród bezosobowo regulowanych stosunków międzyludzkich, jak też zanik poczucia współodpowiedzialności i zaciągniętego wobec zbiorowości zobowiązania. Istotę niedobrego usytuowania ludzi w takim otoczeniu społecznym ujmuje najogólniej stereotyp, wyrażany określeniem: „zostać pozostawionym samemu sobie”. To sytuacja osamotnienia społecznego, którego dramat polega na tym, że partnerzy społeczni nie czynią tego, czego rozpatrywany podmiot bezpieczeństwa się spodziewa – nie pomagają w trudnej sytuacji, nie okazują pozytywnego zain-

⁸ W. Narojek, *Struktura społeczna w doświadczeniu jednostki*, PIW, Warszawa 1982, s. 94-123.

teresowania jego działalnością lub osobą – a więc nie wypełniają przydzielonej im roli współtowarzysza losu, sojusznika. Osamotnienie oznacza nie tylko utratę szans na sukces, ale samo w sobie stanowi psychologiczną dolegliwość dla danego podmiotu.

„**Dżunglę społeczną**” stanowi z kolei układ stosunków międzyludzkich odznaczający się nadmiernym zagęszczeniem niesprzyjających akcji i oddziaływań. Toczy się tutaj **nie przebiegająca w środkach walka o dostęp do dóbr wszelkiego rodzaju**, w której sukces odnosi ten, kto ma więcej siły oraz wykazuje więcej przebiegłości w agresywnym współzawodnictwie, któremu w pełni pasuje określenie „wyścig szczurów”. To sytuacja osaczenia społecznego, której dramat spowodowany jest nadaktywnością partnerów (występujących tym razem w roli antagonisty) oraz nieprzyjnym otoczeniem, zwłaszcza w kontekście niesprzyjającego rozwoju zdarzeń.

Tego rodzaju nadaktywność ogarniać może całe spektrum stosunków międzyludzkich. Charakterystyczne jest tu bezprawie, które może przykładowo polegać na dokonywaniu, pod osłoną autorytetu instytucji publicznej, samowoli na korzyść czyichś partycularnych interesów. Do popełnienia aktu bezprawia funkcjonariusz instytucji wykorzystuje uprawnienia przysługujące piastowanemu przezeń stanowisku według mechanizmu „nadużywania pozycji”. Ponieważ jednak nie dysponuje on w ramach instytucji publicznej dostateczną swobodą działania, musi zapewnić sobie poparcie, a nawet współudział ze strony innych jej funkcjonariuszy – zgodnie z zasadą wzajemności nielegalnych świadczeń („ręka rękę myje”). W wyniku takich destrukcyjnych zachowań i działań (jak: służalczość, zawiść, zazdrość, znieczulica itp.) pojawia się mechanizm „wpaść w bagno”.

„Pustynię” w warunkach życia zbiorowego tworzy bezdusznosc i biurokracyzm jego funkcjonariuszy, „dżunglę” natomiast – ich bezprawie. Obie sytuacje są możliwe dzięki temu, że dysponują oni, wobec rozpatrywanego podmiotu, pewnym zasobem władzy. Dawanie pierwszeństwa lojalności wobec instytucji przed poczuciem solidarności międzyludzkiej staje się wydarzeniem o specyficznej wymowie społecznej, jeżeli występuje w strategicznych ogniwach organizacji życia zbiorowego, determinując położenie danego podmiotu na jego obszarze. Sens istnienia „kliki” polega przede wszystkim na ochronie własnych ludzi przed atakami z zewnątrz, bez względu na to, co robią i co sobą reprezentują (*casus* „świętej krowy”).

Przypadki „pustyni społecznej” oraz „dżungli społecznej” są równoległe przetwarzane w siatce pojęciowej potocznego doświadczenia stosunków międzyludzkich, stosownie do napotkanych okoliczności. W krajobrazie „pustyni społecznej” pojawia się „sobek”, „ważniak”, „biurokrata” albo „bumelant”. Pojęciu „dżungli” towarzyszy natomiast „facet o silnych łokciach”, „rozpanoszony cham”, „kacyk” albo „rozrabiacz”. „Za każdym razem jednak

– konstatuje Winicjusz Narojek – działalność tych postaci realizuje uniwersalny w ramach danego tematu, stale powtarzający się schemat dramaturgiczny akcji, który w pierwszym przypadku ujawnia atrofie solidarności i współdziałania między ludźmi, natomiast w drugim przynosi wyładowanie wrogości i agresji. Zarówno brak solidarności i współdziałania, jak też aktywna wrogość otoczenia, stwarzają dla bohatera poważne zagrożenie. Kiedy zaś obie te komplikacje losu pojawiają się jednocześnie – a sam bohater nie może lub nie umie tak czy inaczej uporać się z nimi o własnych siłach – nieuchronnie ponosi klęskę”⁹. Oznacza to zarazem destrukcję bezpieczeństwa społecznego.

Jeszcze innym przypadkiem braku bezpieczeństwa społecznego jest **zjawisko paranoizacji społeczeństwa**, którego kwintesencją jest zanegowanie w życiu publicznym podstawowej oczywistości/adekwatności, że „białe jest białe a czarne jest czarne”. To sytuacja, w której dotychczasowe znaczenia tracą swój sens, a nawet nabierają sensu wręcz przeciwnego. Sytuacja, w której instytucje społecznego zagrożenia w warunkach totalitarnych określa się instytucjami bezpieczeństwa bądź, gdy przywracaniem demokracji nazywa się *de facto* wprowadzanie rozwiązań bolszewickich, przywracających dominację jednej opcji politycznej czy jednego światopoglądu, negując tym samym naturalny pluralizm społeczny, a zarazem prawa obywatelskie. Wiąże się z tym segregacja społeczeństwa na prawomyślnych (patrioci, prawdziwi katolicy, prawdziwi Polacy, nasi, swoi itp.) i nieprawomyślnych (mordy zdradzieckie, komuniści i złodzieje, gorszy sort, obcy itp.).

Tego typu ułomności życia społecznego godzą w społeczne zaufanie – określane fundamentem społeczeństwa. Dokonując szerokiej analizy tego fenomenu P. Sztompka wskazuje, iż socjologowie odkryli prosty i oczywisty fakt, iż bez zaufania naturalne, codzienne życie społeczne jest po prostu niemożliwe. „Zaufanie – pisze – to szczególnie, ludzki pomost do niepewnego, przyszłego świata, w którym centralną rolę odgrywają inni ludzie. Nie mogą na ten pomost nie wejść, bo inni, choć niepewni w swoich intencjach czy reakcjach, są mi potrzebni. Wchodzę więc i szukam tych, którzy, jak mięmam, będą dla mnie użyteczni, pomocni, życzliwi, uczciwi, lojalni”¹⁰. Bez minimalnej dawki zaufania niemożliwe jest bezpieczeństwo społeczne, gdyż niemożliwe byłoby istnienie społeczeństwa jako takiego. Obok **lojalności** (określanej jako powinność nienaruszania zaufania, jakim obdarzają nas inni, i wywiązywania się z podjętych zobowiązań) oraz **solidarności** (czyli troski o interesy innych, zwłaszcza zagrożone, a także gotowości podjęcia działań na ich rzecz, nawet gdy narusza to nasze własne interesy), **zaufanie**, zwłaszcza

⁹ W. Narojek, *Struktura społeczna w doświadczeniu jednostki*, PIW, Warszawa 1982, s. 122.

¹⁰ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002, s. 21.

cza w wymiarze społecznym (oczekiwanie i przewidywanie uczciwego postępowania innych wobec nas), należy do fundamentalnych składników wspólnoty moralnej, leżącej u podstaw bezpieczeństwa społecznego. Klimat obsesyjnej podejrzliwości, doszukiwania się wszędzie spisków i układów, z pewnością nie buduje bezpieczeństwa społecznego.

Konflikt społeczny, skłócenie ludzi, dezintegracja społeczna w skali masowej prowadzi do erozji i upadku zaufania do innych. Według A. Giddensa zaufanie należy do czynników konstytuujących bezpieczeństwo ontologiczne. „Podstawowe zaufanie – pisze – służy za osłonę przed ryzykiem i niebezpieczeństwami, jakie niosą ze sobą sytuacje działania i bycia z ludźmi. Stanowi ono zasadniczy szkielet emocjonalny zabezpieczającego pancerza, czy też *kokonu ochronnego*, który jest niezbędny każdej normalnej jednostce do tego, by radziła sobie ze sprawami życia codziennego”¹¹. W ten sposób zaufanie staje się instrumentem kolonizacji przyszłości, a także elementem społecznej instytucjonalizacji bezpieczeństwa.

Rozpatrując kwestie integracji społecznej Giddens konstruuje pojęcie i podkreśla znaczenie tzw. aktywnego zaufania. „Wzmocniona solidarność w społeczeństwie wystawionym na zanik przekazu tradycji – pisze – odnosi się do tak zwanego aktywnego zaufania, które łączy się z podtrzymywaniem indywidualnej i społecznej odpowiedzialności za innych. (...) aktywne zaufanie nie stoi w opozycji do autonomii; więcej – zakłada autonomię i jest obfitym źródłem społecznych więzi solidarności, ponieważ przyzwolenie na nie nie jest tu wymuszone przez tradycyjne regulacje, lecz wybrane dobrowolnie”¹². Ta kategoria zaufania w sposób szczególnie stymuluje bezpieczeństwo społeczne.

Dla zapewnienia zaufania (a przez nie bezpieczeństwa) społecznego ważne jest budowanie **kultury zaufania**, która opiera się na **normatywnej spójności i uporządkowaniu życia społecznego**, które wyznaczają powszechnie obowiązujące ludzi standardy obywatelskie (jak uczciwość, lojalność, rzetelność, wzajemność); **trwałości ładu i porządku społecznego**, dające poczucie pewności, stabilności i komfortu życia społecznego; **przejrzystości, transparentności organizacji społeczeństwa** (dostępność podstawowych informacji publicznych o funkcjonowaniu, wydajności, osiągnięciach, ale i niepowodzeniach czy patologii grup, organizacji, instytucji i systemów społecznych); **klimacie familiarności, swojskości, przyjaznej rutyny**, dającym poczucie bezpieczeństwa, pewności, przewidywalności, komfortu psychicznego; **odpowiedzialności ludzi, instytucji, a zwłaszcza władzy**, a dodatkowo

¹¹ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość*, PWN, Warszawa 2002, s. 56-57.

¹² A. Giddens, *Jenseits von Links und Rechts*, cyt. za: S. Krzychała, *Ryzyko własnego życia*, DSW, Wrocław 2007, s. 181.

możliwości egzekwowania należnych praw, wyznaczania i sprawiedliwego egzekwowania ogólnych standardów, zobowiązań, możliwości odwoławcze, arbitrażowe, egalitaryzm odpowiedzialności¹³.

Zaufanie leży u podstaw jedności/integracji społecznej, która na poziomie interpersonalnym przejawia się w braterstwie, przyjaźni między ludźmi, która cementuje więzi społeczne stanowiąc coś w rodzaju spoiwa społecznego¹⁴. Choć integracja sama w sobie buduje bezpieczeństwo społeczne, poza naturalnymi odruchami altruistycznymi tkwiącymi w walorach natury człowieka, przyjaźń daje dodatkowe gwarancje bezpieczeństwa. Pozwala mieć pewność, iż ludzie z nami bezpośrednio związani, nam bliscy (i niekoniecznie krewni), nie pozostawią nas na pastwę losu, w chwili próby i niedoli. To również przesłanka szerszej rozumianej życzliwości społecznej i solidaryzmu społecznego.

U podstaw bezpieczeństwa społecznego leży nierozłącznie z zaufaniem związana kategoria **kapitału społecznego**, rozumianego jako całokształt rzeczywistych i potencjalnych walorów/zasobów związanych z wielopłaszczyznowym układem stosunków społecznych, umożliwiający uruchamianie pożądanej aktywności służącej realizacji społecznie konstruktywnych celów/misji i ogólnemu rozwojowi społecznemu rozpatrywanych struktur, ich samorealizacji i przetrwaniu¹⁵. Kategoria ta jest swego rodzaju siecią różnych aktywów społecznych (materialnych i niematerialnych), o charakterze interpersonalnym, psychospołecznym, moralnym, edukacyjnym, kulturowym (w tym symbolicznym) itp., powstających we wspólnotach ludzkich na fundamencie określonych podstaw/wartości ekonomicznych i ogólnych warunków życia. Na podstawie wysokiej jakości ładu społecznego zasadniczą rolę odgrywają w nim aktywa relacyjne, a także kompetencyjne jednostek i zbiorowych podmiotów społecznych (np. przywoływane wyżej zaufanie, gotowość do współpracy, otwartość na komunikację, wysoka świadomość społeczna i obywatelska).

Jedną z zasadniczych funkcji kapitału społecznego jest potęgowanie możliwości rozwiązywania różnego rodzaju problemów społecznych (uzupełnianie niedoborów w innych dziedzinach, kompensacja słabości, stymulowanie zaangażowania obywatelskiego, możliwość konwersji na inne typy kapitału, ułatwianie generowania pozytywnych trendów w rozwoju sytuacji

¹³ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Znak, Kraków 2007, s. 276-280.

¹⁴ R. Pahl, *Friendship: the Social Glue of Contemporary Society?*, [w:] J. Franklin (red.), *The politics of Risk Society*, Polity Press, Oxford 1997, s. 99-119.

¹⁵ Zob. M.J. Dyrda, *Pedagogika społeczna. Wychowanie dla tworzenia kapitału społecznego*, UPH, Siedlce 2013, s. 162-187.

itp.)¹⁶. Kapitał społeczny leży tym samym u podstaw kreacji **kapitału socjo-ochronnego** – całokształtu socjologicznych urządzeń ochrony i obrony (tzw. organizacji parasolowych, grup dyspozycyjnych, pozaformalnych instytucji bezpieczeństwa, ale nade wszystko samoistnej gotowości do niesienia pomocy i wsparcia społecznego w sytuacjach zagrożenia). Społeczeństwo samo w sobie, poprzez swoje jestestwo i funkcjonowanie, stanowi mechanizm bezpieczeństwa, tworząc swoistą socjosferę bezpieczeństwa¹⁷.

Kapitał społeczny bazując na walorach społecznie konstruktywnego ustroju politycznego i systemu gospodarczego, więzi obywatelskich, rodzinnych, religijnych itp. nie może jednak sprowadzać się do budowania tożsamości plemiennych. Radykalny trybalizm stoi w wyraźnej kontrapozycji wobec szeroko rozumianego bezpieczeństwa społecznego. Budowanie tożsamości trybalnej w opozycji do tła społecznego sprzyja temu, co można by określić jako „duch kastowy” czy nawet „duch mafijny”, co działa odśrodkowo, a więc dezintegrująco wobec całego społeczeństwa. Prowadzi więc do ekskluzywizmu, który – pod wieloma względami – stymuluje nieufność do wszystkiego, co nie nasze¹⁸.

Ważne miejsce w ogólnej kwantyfikacji bezpieczeństwa społecznego zajmuje **idea społeczeństwa obywatelskiego**. Według W. Lamentowicza „społeczeństwo obywatelskie jest społecznym środowiskiem, w którym działa państwo”¹⁹. To podejście państwowcentryczne jest jednak kwestionowane przez wielu teoretyków tej problematyki, na rzecz podejścia socjocentrycznego. Wynika ono z idei suwerenności i podmiotowości społecznej wraz z mechanizmami (instytucjami) ich ochrony. Społeczeństwo obywatelskie można więc rozumieć jako „przestrzeń działania instytucji, organizacji, grup społecznych i jednostek, rozciągającą się pomiędzy rodziną, państwem i rynkiem, w której ludzie podejmują wolną debatę na temat wartości składających się na wspólne dobro oraz dobrowolnie współdziałają ze sobą na rzecz realizacji wspólnych interesów”²⁰. W ujęciu W. Szymczak o społeczeństwie obywatelskim można mówić w odniesieniu do konkretnie egzystującego społeczeństwa, a samo pojęcie określa bardziej pewien ideał, niż konkretną formę społeczną. Jest tu rozumiane jako „ogół niepaństwowych, dobrowolnych,

¹⁶ Zob. M. Kwiatkowski, *Kapitał społeczny*, [w:] Encyklopedia socjologii. Suplement, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005, s. 105-110.

¹⁷ Zob. S. Jarmoszko, *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, UPH, Siedlce 2015, s. 210-219, 276-279.

¹⁸ M. Maffesoli, *Czas plemion*, przeł. M. Bucholc, PWN, Warszawa 2008, s. 209.

¹⁹ W. Lamentowicz, *Państwo współczesne*, WSiP, Warszawa 1996, s. 52.

²⁰ P. Frączak, M. Rogaczewska, K. Wygnański, *Głos w dyskusji na temat wizji rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, <http://docplayer.pl/17429-Piotr-fraczak-maria-rogaczewska-kuba-wygnański-głos-w-dyskusji-na-temat-wizji-rozwoju-społeczeństwa-obywatelskiego-w-polsce.html>, s. 4.

oddolnych stowarzyszeń, fundacji, zrzeszeń obywateli, działających w sferze publicznej, zorientowanych na realizację dobra wspólnego. Obywatelski charakter posiadają również niesformalizowane działania podejmowane na rzecz pożytku publicznego. Społeczeństwo obywatelskie to społeczeństwo, które charakteryzuje kompetencja, nastawienie na dialog, gotowość do kompromisów, akceptacja dla różnorodności, koncentracja na dobru wspólnym²¹. Stanowi ono szczególnie istotną **przestrzeń budowy kultury zaufania** w całym społeczeństwie. Poprzez swój oddolny i dobrowolny charakter aktywność społeczna profituje doświadczeniem podmiotowości, satysfakcji, sensowności pracy z innymi i na rzecz innych. Inspiruje do nowych przedsięwzięć, buduje więzi społeczne i sieci zaufania, tak w mikro-, jak i makrospołecznej skali. To ważna dla jednostek i całej wspólnoty forma zabezpieczającej samoorganizacji społecznej.

W procesie kształtowania bezpieczeństwa społecznego szczególną rolę odgrywają tzw. **organizacje strażnicze** (*watch-dogs*, organizacje nadzorcze), które monitorują działalność instytucji publicznych przyczyniając się do wzrostu jakości życia społecznego²². Na rzecz całego społeczeństwa i jego członków wypełniają one znaczące zadania, m.in.: „tropią korupcję, badają sposób wydatkowania publicznych pieniędzy, sprawdzają przestrzeganie prawa i prawdziwość informacji podawanych przez urzędy oraz pilnują ochrony środowiska. Bronią także praw konsumentów, pacjentów oraz grup zagrożonych przez władze państwowe: więźniów, narkomanów, nosicieli wirusa HIV. Są tu także organizacje grup dyskryminowanych, organizacje reprezentujące interesy mniejszości narodowych czy religijnych, a także organizacje na rzecz praw kobiet i wiele innych. Wspólną cechą takich organizacji jest zdolność do monitorowania działalności organów państwa pod kątem zgodności z konstytucją, prawem krajowym i międzynarodowym, formułowania postulatów zmian prawa oraz występowania przeciw władzom i urzędnikom do rzecznika praw obywatelskich, parlamentu, sądu, czy przed opinią publiczną²³. Owe watchdogi bezpośrednio stoją więc na straży społeczeństwa obywatelskiego i praw słabych ludzi wobec siły państwa.

Swoiście dopełniającą kategorię (łączącą społeczny monitoring z wczesnym ostrzeganiem) stanowią tzw. sygnaliści, czyli jednostki/małe grupy decydujące się opowiedzieć o nadużyciach, których są świadkami, na-

²¹ W. Szymczak, *Zaufanie społeczne i kondycja społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, [w:] A. Kościński, W. Misztal (red.), *Społeczeństwo obywatelskie. Między ideą a praktyką*, PAN, Warszawa 2008, s. 152.

²² J.R. Stempień, *Organizacje strażnicze – biała plama trzeciego sektora w Polsce*, [w:] A. Kościński, W. Misztal (red.), *Społeczeństwo obywatelskie. Między ideą a praktyką*, PAN, Warszawa 2008, s. 288-304.

²³ W. Osiatyński, *Rzeczpospolita obywateli*, Rosner&Wspólnicy, Warszawa 2004, s. 153.

głośnić je, upublicznić. **Whistleblowing** oznacza ujawnianie w dobrej wierze informacji na temat nieprawidłowości w otoczeniu zawodowym czy społecznym. Dzięki nim wychodzi na jaw wiele nieprawidłowości, o znacznych konsekwencjach publicznych, jak zagrożenia dla bezpieczeństwa, zdrowia i życia ludzi, niszczenie środowiska, czy choćby marnotrawstwo publicznych pieniędzy²⁴. W ten sposób zagospodarowują przestrzeń społeczną w służbie bezpieczeństwa ogólnego.

Spółeczeństwo obywatelskie prowadzi zatem działalność na rzecz relatywnej autonomizacji społeczeństwa wobec państwa. Nie jest jego przeciwieństwem lecz swoistym dopełnieniem. „Gdzie państwo nie może, tam społeczeństwo musi” – głosi idea społecznikowska. Zagospodarowuje te nisze życia społecznego, których państwo nie dostrzega i nie obejmuje swoimi działaniami. Staje w obronie swych członków (np. stosując obywatelskie nieposłuszeństwo), tam gdzie państwo zawodzi – nie wypełniając swoich zadań bądź wynaturzając się i łamiąc interes społeczny i prawa obywatelskie. Stanowiąc **rodzaj samoorganizacji i mobilizacji społecznej stoi na straży bezpieczeństwa społecznego**, a właściwie bezpieczeństwa zwykłych ludzi.

Generalnie można powiedzieć, iż społeczeństwo obywatelskie jest możliwe tylko w sprawnym, przyjaznym obywatelom państwie. Tylko w takim państwie możliwe jest też najbardziej zaawansowane bezpieczeństwo społeczne. Państwo jest najbardziej rozwiniętą formą organizacji społeczeństwa. Gdy go zabraknie, społeczeństwo ulega dezintegracji. Współczesne czasy (ale chyba nie tylko) przynoszą namacalne przykłady społecznej degrengolady wynikającej z upadku państw²⁵. Takie przykłady, jak Etiopia, Libia czy Afganistan, pokazują jak brak sprawnych struktur państwa przekłada się na dramatyczny niedostatek bezpieczeństwa społecznego (brak perspektyw egzystencjalno-rozwojowych, niepokromiona przemoc, nacjonalizmy i trybalizmy, migracja itp.).

Bezpieczeństwo społeczne oznacza zatem nie tylko zapewnienie podstaw bytu jednostek i grup społecznych (wyżywienia, ubrania, zamieszkania, niezbędnej infrastruktury cywilizacyjnej czy podstawowych świadczeń społecznych, jak choćby sprawna ochrona zdrowia czy edukacja itp.) – to zaledwie swoiste wprowadzenie i podstawa. Bezpieczeństwo społeczne oznacza przede wszystkim poczucie adekwatności, sprawności i względnej trwałości

²⁴ Zob. A. Kobylńska, M. Folta, *Sygnaliści – ludzie, którzy nie potrafią milczeć*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2015 (eBook).

²⁵ Por. R. Rotberg, *When States Fail: Causes and Consequences*, PUP, Princeton 2004; R. Kłosowicz, *Kryzysy humanitarne w Afryce Subsaharyjskiej jako konsekwencja upadku państwowości*, [w:] J. Dobrowolska-Polak (red.), *Stabilizacja nieładu i destabilizacja ładu. Kryzysy humanitarne wywołane działalnością człowieka*, IZ, Poznań 2011, s. 145-168 i wiele innych.

struktur społecznych, poczucie rzeczywistej wartości przynależnych praw (nie tylko obywatelskich), równości wobec prawa (braku nepotyzmu, koleśnictwa czy biurokratycznej buty), poczucie pewności otrzymania pomocy w przypadku znalezienia się w tzw. trudnych terminach (poleganie na solidarności społecznej), poczucie sprawności instytucji życia publicznego i praworządności ich urzędników, poczucie jedności społecznej i uwolnienia od różnych przejawów dyskryminacji (czego nie daje podział społeczeństwa na zwalczające się plemiona czy też publiczne wytykanie koloru skóry, pochodzenia, wyznania bądź orientacji seksualnej), satysfakcjonujący klimat współżycia społecznego, autentyczność więzi międzyludzkich i poczucia przynależności grupowej, harmonijne współdziałanie wszystkich instytucji państwowych... itp. itd.

Kultura bezpieczeństwa społecznego jako kategoria kultury bezpieczeństwa (w ujęciu ogólnym)

Kultura bezpieczeństwa należy do zagadnień pozostających niezmiennie przedmiotem zainteresowań nauk o bezpieczeństwie. Jej jakość i charakter, ukształtowane na danym terenie, w danej społeczności, stanowią zasadniczy grunt efektywności rozwiązywania problemów bezpieczeństwa²⁶. Kultura jako taka, od samego początku, jest mechanizmem bezpieczeństwa i przetrwania. Determinując ogólny poziom egzystencji stoi na straży bezpieczeństwa człowieka poprzez określone kształty i formy systemu społecznego, a także związaną z nim technikę. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym związek kultury i bezpieczeństwa stawał się coraz bardziej wieloaspektowy. Jednocześnie zaczęła się specjalizacja, i w coraz bardziej wzbierającym i różnicującym się nurcie kultury zaczęła się wyodrębniać coraz bardziej czytelna sfera wprost zorientowana na bezpieczeństwo, którą określa się mianem kultury bezpieczeństwa²⁷. Samo pojęcie powstało w reakcji na poważne zdarzenia katastroficzne (determinowane czynnikami antropogenicznymi), jak wybuch reaktora jądrowego w Czarnobylu czy też mnożące się tragedie na platformach wiertniczych. W tym obszarze refleksji, z biegiem czasu ukształtowały

²⁶ Zob. A. Filipek, *Psychospołeczne i prakseologiczne aspekty jakości funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego*, UPH, Siedlce 2016.

²⁷ Zob. A. Filipek, *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, AP, Siedlce 2008; J. Piwowarski, *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, AP, Słupsk 2016; S. Jarmoszko, *O kulturze bezpieczeństwa z perspektywy antropologicznej*, [w:] M. Fałdowska, A.W. Świdorski, G. Wierzbicki (red.), *Kultura bezpieczeństwa. Potrzeby i uwarunkowania*, t. III (Kultura i wychowanie), UPH, Siedlce 2016, s. 7-33.

się też różne podejścia teoretyczne, np. behawioralne, kulturogenne czy kompleksowe²⁸.

Zdaniem czołowego animatora tej problematyki w naukach o bezpieczeństwie, kulturę bezpieczeństwa stanowi „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań, wpływających na sposób postrzegania wyzwań, szans i (lub) zagrożeń, a także sposób odczuwania bezpieczeństwa i myślenia o nim oraz związany z tym sposób zachowania i działania (współdziałania) podmiotów, w różny sposób przez te podmioty ‘wyuczonych’ i wyartykułowanych w procesach szeroko rozumianej edukacji, w tym również w naturalnych procesach wewnętrznej integracji i zewnętrznej adaptacji oraz w innych procesach organizacyjnych, a także w procesie umacniania szeroko (nie tylko militarnie) rozumianej obronności, służących w miarę harmonijnemu rozwojowi tych podmiotów i osiągnięciu przez nie najszerszej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie, ale i otoczenia”²⁹. Tak szeroka (barokowa wręcz) i enumeratywna definicja, pozwala całościowo objąć istotę rozpatrywanego zjawiska.

Szeroka przestrzeń substancjonalna sprawia, iż podejmowane są inne próby konceptualizacji rozpatrywanego fenomenu. Według innej znawczyni problemu, Agnieszki Filipek, „kulturę bezpieczeństwa można traktować jako specyficzne tendencje poszczególnych społeczności czy grup społecznych, warunkowane akceptowaną hierarchią wartości, służące budowaniu szeroko rozumianej obronności, której wypadkową będzie faktyczna umiejętność zapobiegania zagrożeniom, a także zdolność kreowania własnego rozwoju, sprzyjającego zachowaniu i odnawianiu tożsamości”³⁰. Jej zdaniem, do podstawowych wyznaczników kultury bezpieczeństwa należałoby więc zaliczyć preferowane wartości i uznawane normy społeczne, sposób postrzegania wyzwań, szans i zagrożeń, umiejętność perspektywicznego myślenia, stosunek do ważnych sfer życia własnego i społecznego, postawy wobec otoczenia, specyfikę kształtowanej kultury zaufania czy kultury ryzyka, ukierunkowane na bezpieczeństwo, zdolności kreatywne podmiotu itp.

²⁸ Zob. J.T. Reason, *Achieving a Safety Culture: Theory and Practice*, „Work and Stress” 12/1998, s. 293-306; F. W. Guldenmund, *The Nature of Safety Culture: a Review of Theory and Research*, „Safety Science” 1-3/2000, vol. 34, s. 215-257; R. Studenski, *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacji zagrożenia katastrofą lub kataklizmem*, [w:] K. Popiołek (red.), *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*, UAM, Poznań 2001, s. 291-316; M. Milczarek, *Kultura bezpieczeństwa pracy*, CIOP, Warszawa 2002; J. Ejdyś, *Kształtowanie kultury bezpieczeństwa i higieny pracy w organizacji*, WPB, Białystok 2010; A. Rakowska (red.), *Kultura bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie. Modele, diagnoza i kształtowanie*, CeDeWu, Warszawa 2013.

²⁹ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP, Siedlce 2007, s. 210.

³⁰ A. Filipek, *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, AP, Siedlce 2008, s. 164.

Z bardziej ogólnych i zasadniczych pozycji J. Czaja wskazuje, iż kultura bezpieczeństwa stanowi „pojęcie, którego treść kształtuje się wokół najważniejszych kwestii bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, obronności oraz narastających tendencji do zapewniania sobie bezpieczeństwa poprzez międzynarodowe struktury wielostronne, nazywane także bezpieczeństwem kooperatywnym”. Doprecyzowując, pisze dalej, iż jest to „zespół sądów, norm, zachowań, odnoszonych do bezpieczeństwa narodowego i poczucie jego stanu, a także związanych z jego zapewnieniem”³¹. Na tle poprzednich, to stanowisko zasadniczo akcentuje instytucjonalny charakter omawianego pojęcia. Ze stanowiskiem tym koresponduje definicja J. Piwowarskiego, również uwzględniająca i akcentująca sferę obronności. Według tegoż autora „kultura bezpieczeństwa to ogół utrwalonego, pozamaterialnego i materialnego dorobku człowieka, który kreuje szeroko rozumiane, militarne i pozamilitarne czynniki obronności człowieka oraz tworzonych przez ludzi urządzeń i organizacji. Kultura bezpieczeństwa służy utrzymywaniu, odzyskiwaniu (gdy bezpieczeństwo utracono) i podwyższaniu poziomu bezpieczeństwa określonego podmiotu dzięki odpowiedniej jakości jego egzystencji oraz funkcjonowaniu w oparciu o proces ciągłego rozwoju”³².

Kultura bezpieczeństwa jest fenomenem złożonym, wielowątkowym i wielopłaszczyznowym, wieloprzestrzennym. A. Filipek w jej obrębie sytuuje takie zagadnienia, jak „umiejętność określania, respektowania, wdrażania w życie i przekazywania przyszłym pokoleniom podstawowych wartości (...), które będą służyły pewnemu i bieglemu oddzielaniu dobra i zła”, kulturę zaufania, podmiotowość członków zbiorowości, „umiejętność zauważania i wykorzystywania pojawiających się wyzwań”, zdolność do współpracy i kooperacji z otoczeniem, odpowiedzialność za własne bezpieczeństwo³³ itp. Z kolei R. Studenski, z perspektywy psychologicznej, w kulturze bezpieczeństwa akcentuje „indywidualną wrażliwość ludzi, stanowiącą cechę ich mentalności, nakazującą preferowanie bezpieczeństwa względnie ryzyka”³⁴. Kultura bezpieczeństwa stanowi więc nie tylko zjawisko socjostrukturalne, ale również przejawia się w interioryzacjach jednostkowych.

³¹ J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, AFM, Kraków 2008, s. 276. Zob. także: K. Malinowski (red.), *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, UAM, Poznań 2003.

³² J. Piwowarski, *Prolegomena do badań nad kulturą bezpieczeństwa*, „Security Economy & Law” 2/2013, s. 151.

³³ Zob. A. Filipek, *Niektóre elementy kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej w świetle wyników badań empirycznych*, [w:] J. Zajdzik, T. Iwanek (red.), *Socjologiczne aspekty wojska i obronności*, MON, Warszawa 2004, s.173-175.

³⁴ Cyt. za: M. Cieślarczyk, A. Filipek, *Kultura bezpieczeństwa – między kreatywnością a poczuciem odpowiedzialności*, [w:] R. Rosa (red.), *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, UPH, Siedlce 2012, s. 147.

Ujmując te kwestie bardziej syntetyzująco, kierując się przy tym lakoniczną, acz przejawiającą znamiona uniwersalności, definicją kultury Roberta Bierstedta (według której jest nią „wszystko, co ludzie czynią, myślą i posiadają jako członkowie społeczności”³⁵), można wskazać, iż **kulturę bezpieczeństwa tworzą kulturowe wzory ludzkiego myślenia o bezpieczeństwie, zamysłów projektujących i preparacyjnych oraz wielostronnych działań na rzecz jego osiągnięcia przy wykorzystaniu wcześniej wykreowanych i kreowanych na aktualny użytek artefaktów**³⁶. Kultura bezpieczeństwa znajduje zatem swój wyraz w podstawowych (klasycznych) wymiarach przejawiania się kultury jako takiej – materialnym (bytu, rzeczywistości), społecznym (socjetyalnym, wspólnotowym) i symbolicznym (idei, wartości)³⁷. Kultura ma charakter *stricte* spetryfikowany, względnie trwały (co nie znaczy, iż nie poddający się wpływom i zmianom – ale zmiany te dokonują się znacznie wolniej niż bieg życia, a dodatkowo na poziomie strukturalnym). Wprawdzie przejawia się ona w konkretnych zachowaniach jednostkowych czy zjawiskach życia społecznego, ale do tych symptomów się nie sprowadza. Staje się natomiast ich syntetycznym uwzorowaniem.

Rozpatrując (bądź badając) kulturę bezpieczeństwa nie można pomijać jej wewnętrznego zróżnicowania. Należy więc uwzględnić podstawowe płaszczyzny zjawisk kulturowych, wśród których sytuują się: płaszczyzna **materialna** (każde zjawisko kulturowe ma jakiś wymiar czy nośnik materialny), **aksjonormatywna** (kultura bazuje na wyraźnie określonych wartościach i normach, nadających aktywności ludzkiej sens i niezbędny ład, będących podstawą aktów ocennych), **psychologiczna** (kultura jest owocem ludzkiego myślenia, procesów psychicznych – postaw, motywów, działań twórczych itp.), **symboliczna** (w jej poznaniu oraz interpretacji należy uwzględnić znaczenia nadawane przez człowieka swoim artefaktom – przedmiotom materialnym, myślom i zachowaniom), **behawioralna** (zjawiska kulturowe są nierozzerwalnie związane z zachowaniami motorycznymi – **zewnątrznymi**, czyli czynnościami związanymi z tworzeniem i odbiorem tworu kulturowego lub **wewnętrznymi**, czyli przeżyciami, odczuciami bądź formułowaniem myśli)³⁸. Wyszczególnione płaszczyzny również biorą znaczący udział w tworzeniu morfologii omawianego zjawiska.

³⁵ R. Bierstedt, *The Social Order*, New York 1963, s. 129, cyt. za: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002, s. 233.

³⁶ S. Jarmoszko, *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, ASPRA-JR, Warszawa 2010, s. 101-114.

³⁷ A.L. Kroeber, *Istota kultury*, przeł. P. Sztompka, PWN, Warszawa 2002, s. 195-213; A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1983, s. 103-128.

³⁸ Zob. E. Nowicka, *Świat człowieka – świat kultury*, PWN, Warszawa 2004, s. 66-71.

Kultura bezpieczeństwa jest swego rodzaju sektorem (kategorią) ludzkiej kultury (ogólnie pojmowanej) obejmującym kwestie związane z intencjonalnym procesem kreowania bezpieczeństwa, a zatem rezultatem ludzkiej aktywności twórczej w tym swoistym sektorze. Można ją ujmować historycznie, ale zasadniczo odnosi się do teraźniejszości. Obejmuje zarówno określone konstrukty materialne, jak i relacje strukturalno-funkcjonalne, systemowe – wymiar synchroniczny ludzkich działań. Przedmiotem jej odniesień jest całe społeczeństwo w jego podstawowych zbiorowościach społecznych – jednostki i społeczności w ich środowiskach i sytuacjach życiowych. Ukierunkowana jest zatem podmiotowo, ku rozpatrywanemu podmiotowi społecznemu (niejako do wewnątrz). Agreguje całokształt kwestii związanych z kreacją bezpieczeństwa (od ogólnych do najbardziej szczegółowych), obejmując całościowo zarówno bezpieczeństwo personalne, jak i strukturalne. Poniekąd, w sposób naturalny więc, jest zorientowana na dążenie do optymalizacji i uniwersalizacji procedur bezpieczeństwa (zarówno w prywatnych, jak i instytucjonalnych wymiarach).

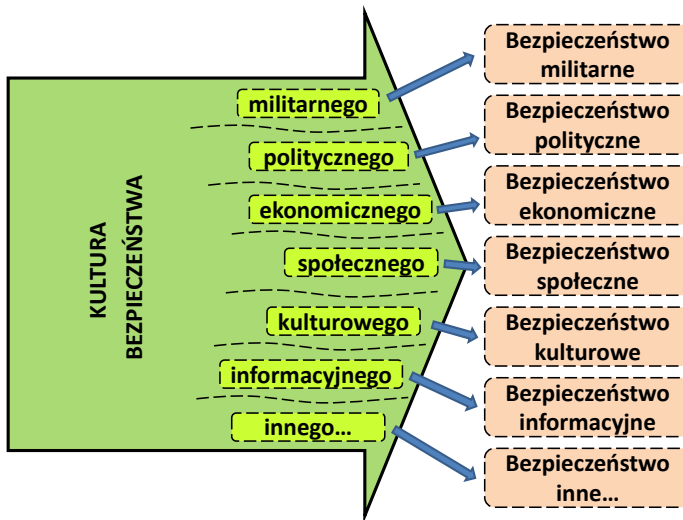
W perspektywie prakseologicznej kultura bezpieczeństwa stanowi bardziej lub mniej rozbudowany system wzorów ludzkich zachowań i działań. System ów w sposób zasadniczy determinuje praktykę kreowania pożądanego stanu bezpieczeństwa określonych podmiotów, jak również możliwego reagowania na zaistniałe zagrożenia wraz z przywracaniem należytej równowagi. Względna trwałość kultury bezpieczeństwa sprawia, że na jej podstawie można oczekiwać określonego typu zachowań społecznych w obliczu erozji bezpieczeństwa. Jak przykładowo zauważają analitycy kultura bezpieczeństwa „predysponuje społeczeństwa, a w szczególności ich elity polityczne, do pewnych działań i polityk, powstrzymując od innych. Niektóre wybory stają się w ich ramach wręcz niewyobrażalne, co do innych można się spodziewać, że zostaną raczej odrzucone lub uznane za nieskuteczne, są wreszcie i takie, którym dana kultura sprzyja”³⁹. Dzieje się tak, gdyż kultura bezpieczeństwa przejawia się we względnie trwałych wzorach ludzkiej aktywności. Istotnym ich elementem jest ukształtowana w toku życiowych doświadczeń orientacja/strategia zapewniania sobie bezpieczeństwa (co można również określić swoistą filozofią bezpieczeństwa danego podmiotu).

Za wybitnym antropologiem amerykańskim C. Geertzem można wskazać, iż tak jak kultura nie sprowadza się do samego życia, ludzkiej egzystencji, lecz jest swoistym „oprogramowaniem” tego życia, oprogramowaniem o *stricte* społecznym rodowodzie, tak kultura bezpieczeństwa stanowi specyficzny system determinujący i regulujący/kanalizujący procesy kreowania

³⁹ J.S. Duffield, *Political Culture and State Behavior*, „International Organization” 53/4/1999, s. 771.

bezpieczeństwa. Kulturą bezpieczeństwa nie są „zwykle” przejawy zjawiska/fenomeny bezpieczeństwa, a wyraźnie wyodrębniające się kulturowe wzory/schematy jego kształtowania i przejawiania się. Fenomen kultury (w tym również kultury bezpieczeństwa) ma przy tym charakter wybitnie ponadjednostkowy, *stricte* społeczny, autonomiczny wobec bieżących procesów życiowych rozpatrywanych podmiotów. Kultura generowana jest wyłącznie na poziomie społecznym, z włączeniem mechanizmów intersubiektywności. Jednostka wprawdzie może być (i zasadniczo bywa) źródłem nowych kreacji, ale muszą być one społecznie „obrobione” – uznane, zobiektywizowane, utrwalone, a wreszcie udostępniane innym, w przekazie międzypokoleniowym czy też w procesie dyfuzji społeczno-kulturowej. Dopiero z tego poziomu mogą oddziaływać na jednostkę, regulując jej funkcjonowanie.

Ogólnie można powiedzieć, iż bezpieczeństwo stanowi owoc, produkt kultury bezpieczeństwa (schemat 2). Najczęściej, jest ona rozpatrywana całościowo, ale nie można nie zauważać, iż podlega procesowi dyferencjacji w odniesieniu do podmiotowych czy też przedmiotowych kategorii bezpieczeństwa. Możemy więc mówić o kulturze bezpieczeństwa jednostki, określonej społeczności lokalnej czy państwa, ale także o kulturze bezpieczeństwa politycznego, ekonomicznego, kulturowego, informacyjnego czy społecznego.

Schemat 2. Dyferencjalność kultury bezpieczeństwa
Źródło: opracowanie własne.

Na kulturę bezpieczeństwa społecznego składa się całokształt wypracowanych schematów ludzkiego myślenia o bezpieczeństwie społecznym (co bezpośrednio wiąże się z adekwatną świadomością jego istoty),

zamysłów projektujących i preparacyjnych w tym zakresie oraz wzorów wielostronnych działań (oficjalnych, formalnych, ale także pozaformalnych, wspólnotowych) na rzecz jego osiągnięcia, przy wykorzystaniu wcześniej wykreowanych i kreowanych na aktualny użytek artefaktów. Ta kategoria kultury bezpieczeństwa odnosi się do całokształtu ludzkich urządzeń, programów, procedur, preferencji, strategii itp. artefaktów i działań zorientowanych na zapewnienie bezpieczeństwa społecznego w danej zbiorowości ludzkiej. Abstrahując od struktury uniwersalnej (właściwej każdej kulturze bezpieczeństwa), składa się ona z całokształtu wypracowanych przez człowieka „narzędzi” i „metodyk” (kulturowych wzorów) kształtowania bezpieczeństwa w wyszczególnionych segmentach struktury bezpieczeństwa społecznego – bezpieczeństwa bytu społecznego, bezpieczeństwa morfologii społecznej oraz bezpieczeństwa społeczno-kulturowego. W szerszej ujmowanej płaszczyźnie merytorycznej składa się ona z częściowych kultur bezpieczeństwa (na niższym poziomie ogólności), do których zalicza się: kulturę zaufania społecznego, kulturę dialogu społecznego, kulturę współżycia społecznego, kulturę wsparcia społecznego, kulturę instytucjonalnej pomocy społecznej, kulturę aktywności społecznej/obywatelskiej, kulturę praworządności..., czy ogólniej – kulturę życia społecznego itp.

Jednym z bardziej wyrazistych i sugestywnych przejawów kultury bezpieczeństwa społecznego są mechanizmy oraz instytucje kontroli społecznej, zwłaszcza jej sfery nieformalnej (formalna bowiem odnosi się głównie do bezpieczeństwa państwa)⁴⁰. **Kontrola społeczna** to zespół elementów systemu społecznego regulujących zachowanie jednostek i zbiorowości w sposób społecznie pożądany. Tworzą ją 1) wyartykułowane i społecznie uświadomione ograniczenia swobody jednostek; 2) wzorce zachowań społecznie pożądanych i promowanych, a także 3) reakcje społeczeństwa w postaci stosowania sankcji, głównie środków represji. Mechanizmy kontroli społecznej rozpatrywane są więc w dwóch aspektach – statycznym i dynamicznym. **Aspekt statyczny (imperatywny)**, odnosi się do systemu normatywnego, określającego wzorce pożądanych zachowań społecznych. **Aspekt dynamiczny (egzekucyjno-korektywny)** obejmuje natomiast system ujawniania rozbieżności między zachowaniami a ustalonym wzorcem (wymaganiami systemu normatywnego) wraz z systemem społecznych oddziaływań prewencyjnych i represyjnych, podejmowanych w celu usunięcia lub zmniejszenia tej rozbieżności. Występują tu więc dwa zasadnicze mechanizmy: **ujawniający** i **prewencyjno-represyjny**, które mogą mieć charakter niezinstytucjo-

⁴⁰ Zob. J. Siewierski, *Kontrola społeczna*, [w:] J. Polakowska-Kujawa (red.), *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, SGH, Warszawa 1999, s. 50-65; B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 157-175.

nalizowany (np. reakcje grup koleżeńskich, zawodowych czy opinia społeczna) oraz zinstytucjonalizowany (działalność wyspecjalizowanych instytucji – policji, prokuratury, sądownictwa itp.). Funkcje kontrolne spełniane są przez społeczeństwo nie tylko wobec swoich członków (jednostek czy grup), ale także wobec państwa czy oficjalnej władzy, co przejawia się często w postaci krytyki, protestów, strajków, buntów itp., co prowadzić może do tzw. społecznej delegitymizacji władzy.

To właśnie z realiów kultury bezpieczeństwa wynika, iż rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa społecznego opiera się na właściwych aktach ludzkiej aktywności: postrzeganiu zagrożeń (ale i szans wynikających z danej sytuacji), myśleniu o możliwościach wyjścia z opresji, rozsądnym reagowaniu na zagrożenia i dysfunkcje, odpowiednim zarządzaniu własnymi emocjami, konstruowaniu (lub wykorzystaniu wcześniej wypracowanych) strategii i działań pozwalających na skuteczne przezwycięzenie istniejących oraz potencjalnych zagrożeń i przeciwności, efektywne działania zaradcze, ale także uczenie się na błędach, komplementarne włączanie zdobywanych doświadczeń do posiadanego systemu wiedzy (tak indywidualnej, jak i zbiorowej), pobudzanie ludzkiej aktywności itp. Z uwagi na swą specyfikę i złożoność, kultura bezpieczeństwa społecznego będąc egzemplifikacją kultury bezpieczeństwa wchodzi w bliskie interakcje z innymi, cząstkowymi kulturami bezpieczeństwa, a głównie kulturą bezpieczeństwa politycznego i ekonomicznego.

Kultura bezpieczeństwa społecznego wobec zrównoważonego rozwoju

Kultura bezpieczeństwa społecznego wiąże się wprost z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Co ciekawe, w literaturze można odnaleźć ujęcia bezpieczeństwa społecznego bezpośrednio nawiązujące czy odwołujące się do tej koncepcji. Zacznijmy od definicji najszerszej merytorycznie, która bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwa narodowe – w tym społeczne – ujmuje jako „stan gwarantowany przez zespół norm i gwarancji prawnych oraz sposób zorganizowania organów władzy, administracji publicznej i innych osób prawnych oraz całego społeczeństwa. Normy te zapewniają formalne i praktyczne warunki ochrony obywateli przed zjawiskami groźnymi dla życia i zdrowia lub powodującymi straty materialne w mieniu i infrastrukturze. Pozwalają też eliminować i ograniczać skutki tych groźnych zjawisk oraz kształtować otoczenie przyjazne ludziom i sprzyjające harmonijnemu i zrównoważonemu rozwojowi społeczeństwa”⁴¹. Państwo występuje tu

⁴¹ J. Gołębiowski, *Anatomia bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2015, s. 88.

w roli animatora i dyspozytora, a zarazem gwaranta bezpieczeństwa narodowego, a w jego ramach – również społecznego.

Wspomnieć także należy, iż w swojej trójskładnikowej strukturze bezpieczeństwa społecznego Marek Leszczyński, obok bezpieczeństwa socjalnego oraz wspólnotowego, wyszczególnia **bezpieczeństwo rozwojowe**, odnoszące się do ogólnych warunków rozwoju obywatela w danym państwie, opisane przez szanse i możliwości rozwojowe, które współcześnie zależą – w jego mniemaniu – głównie od poziomu kapitału ludzkiego, warunków instytucjonalnych, poziomu decentralizacji państwa i upodmiotowienia obywatela w systemie prawnym⁴². Przypomnijmy w tym miejscu, iż możliwości nieskrępowanego rozwoju tkwią immanentnie w definicji samego bezpieczeństwa, zwłaszcza w tzw. pozytywnym ujęciu. Możliwości rozwoju rozpatrywanego podmiotu są tu traktowane jako *conditio sine qua non* jego bezpieczeństwa.

Nawiązywanie do koncepcji zrównoważonego rozwoju w szczególności ma miejsce w przypadku traktowania bezpieczeństwa społecznego jako kategorii/składowej bezpieczeństwa narodowego. Symptomatycznym tego przykładem jest definicja, która bezpieczeństwo społeczne określa „procesem obejmującym różnorodne działania (środki) w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, których zasadniczym celem jest przetrwanie, dobrobyt oraz zrównoważony rozwój społeczeństwa poprzez: zapewnienie wysokiej jakości życia obywateli, rodziny i osób wymagających szczególnej troski, ich warunków bytowych, pracy, wypoczynku i dostępu do dóbr powszechnego użytku (m.in. dostęp do powszechnej edukacji, świadczeń socjalnych, Internetu, ośrodków kultury, bibliotek, muzeów, a także bazy sportowej i rekreacyjnej), a także przeciwdziałania bezrobociu, rozwarstwieniu społecznemu i konfliktom społecznym... – i co szczególnie godne podkreślenia – ...z punktu widzenia bezpieczeństwa społecznego społeczeństwo jest bezpieczne, gdy ma zapewniony bezpieczny rozwój”⁴³.

Nietrudno także zauważyć, iż nawiązywanie do koncepcji zrównoważonego rozwoju ma miejsce głównie w definicjach wykazujących inklinację do swego rodzaju „ekonomizacji” bezpieczeństwa społecznego. Odnajdujemy to m.in. w definicji ujmującej bezpieczeństwo społeczne jako „gwarancję trwałego i zrównoważonego rozwoju wyrażającego ochronę egzystencjal-

⁴² M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011, s. 58.

⁴³ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011, s. 50-51.

nych podstaw życia ludzi wraz z poprawą jakości ich życia”⁴⁴. Formułowana w tym kontekście teza o „nierozzerwalnym związku bezpieczeństwa społecznego z ekonomią dobrobytu” wskazuje na wysoki standard życia jako zasadniczy atrybut bezpieczeństwa społecznego⁴⁵. Należy mieć wszakże świadomość, iż owo „skrzywienie ekonomiczno-socjalne” stanowi zasadniczą słabość większości współczesnych ujęć/definicji bezpieczeństwa społecznego, gdyż nie sprzyja uwzględnianiu zasadniczych składowych tego fenomenu, a w najlepszym wypadku – marginalizuje je.

Również zagrożenia społeczne definiowane są w podobny sposób. Przykładowo P. Majer i A. Urbanek, choć wcześniej wyraźnie akcentują odmiennność bezpieczeństwa socjalnego od bezpieczeństwa społecznego (które ich zdaniem jest znacznie szersze, z czym oczywiście nie można się nie zgodzić), zagrożenia społeczne ujmują w isticie socjalnym czy ekonomicznym znaczeniu, jako „pewne procesy, zjawiska, sytuacje, problemy czy działania, które w konsekwencji utrudniają zrównoważony rozwój, dążenie do dobrobytu i wysokiej jakości życia poszczególnych członków i całego społeczeństwa”⁴⁶.

W czymże więc tkwią owe fluidy wiążące zrównoważony rozwój z bezpieczeństwem społecznym, a szerzej – kulturą bezpieczeństwa społecznego? Wstępna odpowiedź zdaje się być oczywista. Wszak niezbędne warunki rozwoju podmiotu leżą u podstaw istoty jego bezpieczeństwa w bliższej i dalszej przyszłości. W centrum koncepcji zrównoważonego rozwoju tkwi szeroko rozumiane, powszechne dobro człowieka – w skali jednostkowej, jak i zbiorowej. Jak stanowił Raport Brundtland „Our Common Future” to „rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”. Bezpieczeństwo współczesnych społeczeństw jest tu więc skorelowane z zabezpieczeniem przyszłości następnych. Celem zrównoważonego rozwoju jest zagwarantowanie i optymalizacja zaspokajania potrzeb ludzi, ich dobrobyt, nie tylko w wymiarze współczesności, ale także – a może nade wszystko – w dalszej, następczej perspektywie.

Istotą zrównoważonego rozwoju jest zapewnienie trwałej poprawy jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez racjonalne wykorzystanie dostępnych zasobów (przy świadomości ich ograniczonych rozmia-

⁴⁴ P. Sienkiewicz, H. Świeboda, *Strategia bezpieczeństwa społecznego*, [w:] J. Gryz (red.), *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, PWN, Warszawa 2013, s. 230.

⁴⁵ Por. Z. Witaszek, *Bezpieczeństwo społeczne*, [w:] A. Urbanek (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, AP, Słupsk 2013, s. 191-226.

⁴⁶ P. Majer, A. Urbanek, *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Editions Spottkania, Warszawa 2016, s. 135.

rów) w wyniku kształtowania właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznego, społecznego/ludzkiego i przyrodniczego. Nawet w uzasadnieniu wyroku Trybunał Konstytucyjny z 6 czerwca 2006 r. w sprawie K 23/0530 czytamy, że: „w ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko ochrona przyrody czy kształtowanie ładu przestrzennego, ale także należyta troska o rozwój społeczny i cywilizacyjny, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury, niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot”. Bez szkodliwego oddziaływania – dodając – na możliwości zaspokajania potrzeb i perspektywy przyszłych pokoleń.

W zrównoważonym rozwoju wyszczególnia się więc trzy wzajemnie dopełniające się sfery – rozwój społeczny, gospodarczy i środowiskowy (przyrodniczy, ekologiczny). Jak zauważa M. Zadroźniak, omawiana koncepcja – traktowana współcześnie jako swego rodzaju „złoty środek”, niwelujący nierówności społeczne, dyskryminację dochodową oraz uwzględniający niewystarczalność i wyczerpywalność zasobów środowiska przyrodniczego – skłania się ku celom społecznym przy jednoczesnym, racjonalnym kształtowaniu pozostałych wymiarów zrównoważonego rozwoju⁴⁷. Znamionym sensem zrównoważonego rozwoju jest zapewnienie możliwości zgodnego, sprawiedliwego i skoordynowanego korzystania zarówno z zasobów środowiska naturalnego, jak i wytworów ludzkiej działalności, w wymiarze krajowym czy międzynarodowym, ale także międzypokoleniowym. Korzystanie z tych zasobów nie może przy tym prowadzić do ich marnotrawstwa i całkowitego zużycia.

Rozwój (społeczny, gospodarczy, ekologiczny) **nie powinien przy tym prowadzić do ograniczenia wolności i praw obywatelskich oraz powstawania stanów niebezpiecznych**, tak w wymiarze ogólnonarodowym, jak i pojedynczych jednostek (zwłaszcza, jeśli chodzi o ich bezpieczeństwo społeczne i ekologiczne). Zrównoważony rozwój powinien przyczyniać się do zmniejszenia nierówności w rozwoju gospodarczym i społecznym poszczególnych krajów i regionów, jednak z zachowaniem mechanizmów rynkowych. Powinien polegać na takim konstruowaniu i realizowaniu procesów rozwojowych, żeby zachować równowagę między regionami, między potrzebami a aspiracjami ludzi oraz między podejmowanymi inwestycjami a ograniczeniami, jakie mogą one spowodować, w efekcie – między potrzebami bieżącymi a potrzebami następnymi pokoleń⁴⁸.

⁴⁷ M. Zadroźniak, *Jakość życia w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju*, „Acta universitatis lodziensis. Folia oeconomica” 2 (313), 2015, s. 24.

⁴⁸ Zob. G. Zabłocki, *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje*, UMK, Toruń 2002; A. Papużyński (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, Wyd. Branta, Bydgoszcz 2005;

W Polsce, koncepcja zrównoważonego rozwoju została uznana za zasadę konstytucyjną. Ponadto, w artykule 3 pkt. 50 ustawy **Prawo Ochrony Środowiska** z dnia 27 kwietnia 2001 r., (Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.) czytamy: „Przez zrównoważony rozwój rozumie się taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń”. W tym kontekście nie można zapominać, że idea zrównoważonego rozwoju stanowi nie tylko wymóg prakseologiczny, pragmatyczny, ale chyba w równej mierze także etyczny⁴⁹.

Zdaniem G. Grabowskiej, „zasada zrównoważonego rozwoju ma zapewnić realizację i osiągnięcie czterech podstawowych celów: ekologicznych (powstrzymanie degradacji środowiska i eliminacja jego dalszych zagrożeń), ekonomicznych (zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych człowieka, rozwój gospodarczy osiągany z uwzględnieniem przyjaznych środowisku technik i technologii oraz zaprzestanie produkcji na cele wojenne), humanitarnych i społecznych (likwidacja nędzy, głodu, ochrona zdrowia, edukacja i zabezpieczenie społeczne)”⁵⁰. Związek zrównoważonego rozwoju z bezpieczeństwem – a bezpieczeństwem społecznym obok ekonomicznego w szczególności – jest więc jednoznaczny i nieodłączny. Zasadniczo wszakże, realia zrównoważonego rozwoju korespondują z komponentem bezpieczeństwa bytu społecznego. Związki z pozostałymi komponentami są raczej dalszoplanowe, choć z pewnością właściwe kształty świadomości społecznej, ekonomicznej czy ekologicznej, odgrywają ważką rolę zarówno w odniesieniu do jakości zrównoważonego rozwoju, jak i kultury bezpieczeństwa społecznego.

* * *

Bezpieczeństwo społeczne pozostaje wobec zrównoważonego rozwoju w zależności zwrotnej. Z jednej strony rzeczywisty zrównoważony rozwój możliwy jest tylko w warunkach bezpieczeństwa społecznego, z drugiej – urzeczywistnianie zasad zrównoważonego rozwoju prowadzi do swego ro-

R. Masztalski (red.), *Homo naturalis. Człowiek, przyroda, przestrzeń w myśl rozwoju zrównoważonego*, PW, Wrocław 2010; P. Mysłowski, *Rola i znaczenie zasady zrównoważonego rozwoju w prawie administracyjnym – zagadnienia ogólne*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 14, 2013, s. 253-264.

⁴⁹ D. Kielczewski, *Etyka zrównoważonego rozwoju*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem*, Ekonomia i Środowisko, Białystok 2007; M. Ciszek, *Etyczne podstawy polityki zrównoważonego rozwoju*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 6/2008, s. 153-162.

⁵⁰ G. Grabowska, *Europejskie prawo środowiska*, PWN, Warszawa 2001, s. 196.

dzaju optimum społecznego⁵¹, a zatem stwarza warunki rzeczywistego, pełnego bezpieczeństwa społecznego. W takich realiach bezpieczeństwo społeczne staje się tożsamy nie tylko z zapewnieniem przetrwania, tak biologicznego, jak również społecznego i kulturowego, ale także z uregulowaniem, stabilnością i oczekiwanym komfortem życia społecznego. **Kultura bezpieczeństwa społecznego, jako swoisty mentalno-materialny konstrukt organizujący aktywność społeczną, sytuje się więc zarówno u podstaw bezpieczeństwa społecznego, jak i zrównoważonego rozwoju.** Z drugiej strony, warunki rzeczywistego zrównoważonego rozwoju określonych społeczności służą osiągnięciu pełnych, dojrzałych kształtów kultury bezpieczeństwa społecznego.

Bibliografia

- Bierstedt R., *The Social Order*, New York 1963, za: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2002.
- Cieślarczyk M., *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, AP, Siedlce 2007.
- Cieślarczyk M., Filipek A., *Kultura bezpieczeństwa – między kreatywnością a poczuciem odpowiedzialności*, [w:] R. Rosa (red.), *Bezpieczeństwo i edukacja dla bezpieczeństwa w zmieniającej się przestrzeni społecznej i kulturowej*, UPH, Siedlce 2012.
- Ciszek M., *Etyczne podstawy polityki zrównoważonego rozwoju*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 6/2008.
- Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, AFM, Kraków 2008.
- Duffield J.S., *Political Culture and State Behavior*, „*International Organization*” 53/4/1999.
- Dyrda M.J., *Pedagogika społeczna. Wychowanie dla tworzenia kapitału społecznego*, UPH, Siedlce 2013.
- Ejdys J., *Kształtowanie kultury bezpieczeństwa i higieny pracy w organizacji*, WPB, Białystok 2010.
- Filipek A., *Niektóre elementy kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej w świetle wyników badań empirycznych*, [w:] J. Zajdzik, T. Iwanek (red.), *Socjologiczne aspekty wojska i obronności*, MON, Warszawa 2004.
- Filipek A., *Poziom i charakter kultury bezpieczeństwa młodzieży akademickiej*, AP, Siedlce 2008.
- Filipek A., *Psychospołeczne i prakseologiczne aspekty jakości funkcjonowania systemu zarządzania kryzysowego*, UPH, Siedlce 2016.
- Frączak P., Rogaczewska M., Wygnański K., *Głos w dyskusji na temat wizji rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, <http://docplayer.pl/17429->

⁵¹ Por. E. Roszkowska, *Optimum społeczne a zrównoważony rozwój*, [w:] D. Kielczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, WSE, Białystok 2009, s. 155-164.

- Piotr-fraczak-maria-rozaczewska-kuba-wygnanski-glos-w-dyskusji-na-temat-wizji-rozwoju-spoleczenstwa-obywatelskiego-w-polsce.html.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, PWN, Warszawa 2002.
- Giddens A., *Jenseits von Links und Rechts*, za: S. Krzychała, *Ryzyko własnego życia*, DSW, Wrocław 2007.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo społeczne. Studium z zakresu teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2013.
- Gołębiewski J., *Anatomia bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2015.
- Grabowska G., *Europejskie prawo środowiska*, PWN, Warszawa 2001.
- Guldenmund F. W., *The Nature of Safety Culture: a Review of Theory and Research*, „Safety Science” 1-3/2000, vol. 34.
- Jarmoszko S., *Nowe wzory kultury bezpieczeństwa a procesy deterioracji więzi społecznej*, [w:] E. Reklajtis, R. Wiśniewski, J. Zdanowski (red.), *Jedność i różnorodność. Kultura vs. kultury*, ASPRA-JR, Warszawa 2010.
- Jarmoszko S., *Zaniedbane rewiry bezpieczeństwa społecznego*, [w:] A. Filipek (red.), *Odkrywanie znaczeń w naukach o bezpieczeństwie*, UPH, Siedlce 2015.
- Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, UPH, Siedlce 2015.
- Jarmoszko S., *O kulturze bezpieczeństwa z perspektywy antropologicznej*, [w:] M. Fałdowska, A.W. Świdorski, G. Wierzbicki (red.), *Kultura bezpieczeństwa. Potrzeby i uwarunkowania*, t. III (Kultura i wychowanie), UPH, Siedlce 2016.
- Jarmoszko S., Barszczewski W., *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, UPH, Siedlce 2017.
- Kielczewski D., *Etyka zrównoważonego rozwoju*, [w:] B. Poskrobko (red.), *Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem, Ekonomia i Środowisko*, Białystok 2007.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, AON, Warszawa 2011.
- Kłóskowska A., *Socjologia kultury*, PWN, Warszawa 1983.
- Kłósowicz R., *Kryzysy humanitarne w Afryce Subsaharyjskiej jako konsekwencja upadku państwowości*, [w:] J. Dobrowolska-Polak (red.), *Stabilizacja nieładu i destabilizacja ładu. Kryzysy humanitarne wywołane działalnością człowieka*, IZ, Poznań 2011.
- Kobylińska A., Folta M., *Sygnaliści – ludzie, którzy nie potrafią milczeć*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2015 (eBook).
- Kroeber A.L., *Istota kultury*, przeł. P. Sztompka, PWN, Warszawa 2002.
- Kwiatkowski M., *Kapitał społeczny*, [w:] *Encyklopedia socjologii. Suplement*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
- Lamentowicz W., *Państwo współczesne*, WSiP, Warszawa 1996.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne a bezpieczeństwo państwa*, UPH, Kielce 2009.

- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne Polaków wobec wyzwań XXI wieku*, Difin, Warszawa 2011.
- Lipiec J., *Podstawy ontologii społeczeństwa*, PWN, Warszawa 1972.
- Maffesoli M., *Czas plemion*, przeł. M. Bucholc, PWN, Warszawa 2008.
- Majer P., Urbanek A., *Bezpieczeństwo społeczne. Ewolucja, instytucje, zagrożenia*, Editions Spotkania, Warszawa 2016.
- Malinowski K. (red.), *Kultura bezpieczeństwa narodowego w Polsce i w Niemczech*, UAM, Poznań 2003.
- Masztański R. (red.), *Homo naturalis. Człowiek, przyroda, przestrzeń w myśl rozwoju zrównoważonego*, PW, Wrocław 2010.
- Milczarek M., *Kultura bezpieczeństwa pracy*, CIOP, Warszawa 2002.
- Mysłowski P., *Rola i znaczenie zasady zrównoważonego rozwoju w prawie administracyjnym – zagadnienia ogólne*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 14, 2013.
- Narojek W., *Struktura społeczna w doświadczeniu jednostki*, PIW, Warszawa 1982.
- Nowicka E., *Świat człowieka – świat kultury*, PWN, Warszawa 2004.
- Osiatyński W., *Rzeczpospolita obywateli*, Rosner&Wspólnicy, Warszawa 2004.
- Pahl R., *Friendship: the Social Glue of Contemporary Society?*, [w:] J. Franklin (red.), *The politics of Risk Society*, Polity Press, Oxford 1997.
- Papuziński A. (red.), *Zrównoważony rozwój. Od utopii do praw człowieka*, Wyd. Branta, Bydgoszcz 2005.
- Piwowarski J., *Prolegomena do badań nad kulturą bezpieczeństwa*, „Security Economy & Law” 2/2013.
- Piwowarski J., *Transdyscyplinarna istota kultury bezpieczeństwa narodowego*, AP, Słupsk 2016.
- Rakowska A. (red.), *Kultura bezpieczeństwa w przedsiębiorstwie. Modele, diagnoza i kształtowanie*, CeDeWu, Warszawa 2013.
- Reason J.T., *Achieving a Safety Culture: Theory and Practice*, „Work and Stress” 12/1998.
- Roszkowska E., *Optimum społeczne a zrównoważony rozwój*, [w:] D. Kielczewski (red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, WSE, Białystok 2009.
- Rotberg R., *When States Fail: Causes and Consequences*, PUP, Princeton 2004.
- Sienkiewicz P., Świeboda H., *Strategia bezpieczeństwa społecznego*, [w:] J. Gryz (red.), *Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski*, PWN, Warszawa 2013.
- Siewierski J., *Kontrola społeczna*, [w:] J. Polakowska-Kujawa (red.), *Socjologia ogólna. Wybrane problemy*, SGH, Warszawa 1999.
- Skrabacz A., Loranty K., *Bezpieczeństwo społeczne w demokratycznym państwie*, AON, Warszawa 2016.
- Smorawska M., *Bezpieczeństwo społeczne a istota i natura osoby oraz życia społecznego*, [w:] W. Horyń, N. Dębowska (red.), *Człowiek – społeczeństwo – państwo w sytuacjach kryzysu*, WSB, Poznań 2014.

- Stempień J.R., *Organizacje strażnicze – biała plama trzeciego sektora w Polsce*, [w:] A. Kościański, W. Misztal (red.), *Społeczeństwo obywatelskie. Między ideą a praktyką*, PAN, Warszawa 2008.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa 2014.
- Studenski R., *Zarządzanie bezpieczeństwem w sytuacji zagrożenia katastrofą lub kataklizmem*, [w:] K. Popiołek (red.), *Człowiek w sytuacji zagrożenia. Kryzysy, katastrofy, kataklizmy*, UAM, Poznań 2001.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
- Szewior K., *Bezpieczeństwo społeczne jednostki. Założenia i polska rzeczywistość*, UW, Warszawa 2016.
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Zak, Kraków 2002.
- Szymczak W., *Zaufanie społeczne i kondycja społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, [w:] A. Kościański, W. Misztal (red.), *Społeczeństwo obywatelskie. Między ideą a praktyką*, PAN, Warszawa 2008.
- Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, ULMAK, Warszawa-Pruszków 1997.
- Ustawa Prawo Ochrony Środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.* (Dz.U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późniejszymi zmianami).
- Witaszek Z., *Bezpieczeństwo społeczne*, [w:] A. Urbanek (red.), *Wybrane problemy bezpieczeństwa. Dziedziny bezpieczeństwa*, AP, Słupsk 2013.
- Zabłocki G., *Rozwój zrównoważony – idee, efekty, kontrowersje*, UMK, Toruń 2002.
- Zadrożniak M., *Jakość życia w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju*, „Acta universitatis lodziensis. Folia oeconomica” 2 (313), 2015.

dr hab. Stanisław Jarmoszko, prof. UPH – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Część II. RECENZJE

Part II. REVIEWS

Morale. Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale.

**Tom I, Marian Cieślarczyk, Aleksandra Skrabacz (red. nauk.),
Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne
Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-
-Humanistycznego w Siedlcach, Warszawa 2016, ss. 262**

oraz *Morale. Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym.*

**Tom II, Maryla Fałdowska, Agnieszka Filipek, Joanna Ważniewska
(red. nauk.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej,
Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH
w Siedlcach, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-
-Humanistycznego w Siedlcach, Warszawa 2016, ss. 370.**

*Morale. Theoretical and methodological aspects of exploring the phenomenon
of morale.* Volume I, Marian Cieślarczyk, Aleksandra Skrabacz (eds.)

Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscyplinarne Centrum
Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w
Siedlcach, Warsaw 2016, pp. 262

and *Morale. Morale in the light of research results and the didactic
process.* Volume II, Maryla Fałdowska, Agnieszka Filipek, Joanna Waż-
niewska (eds.), Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Transdyscy-
plinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa UPH w Siedlcach,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w
Siedlcach, Warsaw 2016, pp. 370.

Współcześnie problem morale wśród żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych zarówno w procesie dydaktycznym, jak i w badaniach naukowych poruszany był w bardzo ograniczonym zakresie. Książka pt. „Morale” składa się z dwóch tomów. Pierwszy z nich zatytułowany został „Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale” natomiast drugi „Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym”.

Książka jest zbiorem publikacji autorów z zakresu nauk o bezpieczeństwie reprezentujących różne ośrodki naukowe w Polsce, jak i czynnych pracowników służb mundurowych.

Tom pierwszy pod tytułem „Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale” jest pod redakcją naukową Mariana Cieślarczyka oraz Aleksandry Skrabacz. Publikacja wydana została przy współpracy Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Transdyscyplinarnego Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa oraz Wojskowego Centrum Edukacji Obywatelskiej. Zawiera czternaście artykułów naukowych, w których autorzy przedstawili poglądy na temat teoretycznych i metodologicznych rozważań nad zagadnieniem morale.

We wstępie redaktorzy monografii dokonali omówienia zawartości i rekapitulacji treści publikacji zawartych w dwóch tomach podając informacje porządkowe i strukturalne książki.

Książka jest zbiorem referatów z V konferencji naukowej *O potrzebie i możliwościach diagnozowania oraz doskonalenia morale żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych* zorganizowanej 26 listopada 2015 roku w Siedlcach. Pozycja w sposób przystępny przedstawia teoretyczne i metodologiczne aspekty badania zjawiska morale.

Pierwszy tom książki otwierają artykuły odnoszące się ściśle do teoretycznego aspektu morale. Autorem pierwszej publikacji pt. „Przegląd stanowisk w badaniu morale” jest Adam Kołodziejczyk. Autor dokonuje przeglądu potocznego rozumienia pojęcia morale oraz koreluje je w relacji z moralnością. Precyzyjnie ukazuje różne aspekty definiowania, analizowania i badania morale żołnierzy i wojska. W sposób przejrzysty przedstawia przykłady badań morale wojska oraz ukazuje model rozwoju morale małych oddziałów wojskowych. Ukazuje relacje pomiędzy morale, spójnością jednostki a *esprit de corps*.

Autorami kolejnej publikacji pt. „Morale – potrzeba modelowania” są Mirosław Jan Dyrda i Joanna Zienkiewicz, którzy zaznaczają, że morale jest czynnikiem, który w głównej mierze decyduje o powodzeniu prowadzonych działań bojowych. Autorzy trafnie spostrzegają konieczność opracowania nieskomplikowanych wskaźników, które pozwoliłyby na trafną ocenę morale żołnierzy w realnych warunkach bojowych. Autorzy dokonali dogłębnej analizy przedstawionych wyników badań dotyczących poświęcenia żołnierzy, którzy doświadczyli realnego zagrożenia bojowego. Opisują model kształtowania morale oraz trafnie podkreśla ich korelację z badaniami empirycznymi. Autorzy akcentują konieczność teoretycznego ujmowania zjawiska morale w oparciu o doświadczenia. Do podobnych wniosków dochodzi Stanisław Kwiatkowski, który w artykule pt. „Diagnozowanie morale służb dyspozycyjnych (ramy teoretyczne projektowanej koncepcji badania)” opisuje

wskaźniki morale formacji militarnych, paramilitarnych i cywilnych określające stopień ich zdolności do zorganizowanego działania w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa. Dokonuje trafnej diagnozy cech charakteryzujących morale służb. Autor zaznacza rolę nastrojów społecznych jako wskaźników morale służb dyspozycyjnych.

Stanisław Topolewski w artykule „Morale – pojęcie i istota” przedstawia w sposób przystępny istotę, analizę i pojęcie morale. Autor dokonuje analizy pojęcia przez pryzmat przedstawicieli teoretyków myśli wojskowej, jak również psychologów, socjologów, pedagogów, etyków i autorów – praktyków. Autor słusznie dochodzi do stwierdzenia, że istotną rolę w procesie kształtowania morale pełni wychowanie w duchu patriotyzmu.

Referaty kolejnych autorów przedstawiają fenomen morale w perspektywie kulturowej. Marian Cieślarczyk w artykule „Relacje między morale a kulturą organizacyjną i kulturą bezpieczeństwa” dokonał dogłębnej analizy zależności pomiędzy morale człowieka i grup społecznych, a kulturą organizacyjną i kulturą bezpieczeństwa. Autor przedstawił innowacyjne podejście i próbę poszukiwania relacji pomiędzy morale człowieka, a jego kulturą organizacyjną i kulturą bezpieczeństwa oraz silnym powiązaniu tych trzech fenomenów. Rozważania autora są niezwykle inspirujące i przydatne w zrozumieniu istoty i znaczeniu kultury organizacyjnej i kultury bezpieczeństwa.

Juliusz Piwowarski i Wojciech Czajkowski w artykule „Kultura bezpieczeństwa a morale. Wyznaczniki skutecznego działania grup społecznych” dochodzą do podobnych wniosków. Przedstawiają czynniki i mechanizmy, które kierują człowiekiem w warunkach zagrożenia i opisują je przez pryzmat modelu wartości S.H. Schwartza. Autorzy w zrozumieli sposób opisują wzajemne relacje z teorii Schwartza korelując je z czynnikami osobowościowymi P.T. Costy i R. McCrae. Zaznaczają, że pewne elementy hierarchii wartości i czynników osobowościowych stanowią niejako rdzeń tego modelu. Te trzy teksty w spójny, choć nieco odmienny sposób, omawiają kwestię morale w perspektywie kulturowej.

Autor kolejnej publikacji Stanisław Jarmoszko podjął udaną próbę opisania powiązań morale z kulturą honoru. Autor w publikacji „Morale a zagadnienia kultury honoru” w sposób precyzyjny zdefiniował pojęcie morale opisując jego strukturę oraz podstawowe źródła. Autor w jasny sposób przedstawił (używając wykresów, grafów) relacje pomiędzy tymi dwoma zjawiskami.

Natalia Wiszniakowa-Zelinskiy w artykule „Psychologiczne metody diagnozowania i prognozowania kreatywności: diagnoza psychologiczna „kreatywny potencjał” dla pracowników służb mundurowych” opisuje stworzony przez siebie test „kreatywny potencjał” i „kreatywny potencjał – wersja rozszerzona”. Przedstawia ich główne cele, cechy i zastosowanie. Stwierdza, że te-

sty są narzędziem pozwalającym określić poziom kreatywności jednostki, jej predyspozycje i potencjał twórczy. Autorka przedstawiła w sposób jasny (rysunki, grafy, opisy) twórcze sylwetki i profile psychologiczne jednostki.

Odmienny sposób opisanego zjawiska morale przedstawia Katarzyna Czainska w artykule „Kształtowanie tożsamości indywidualnej i zbiorowej jako podstawa budowania morale żołnierzy oraz służb mundurowych z perspektywy nauki o zarządzaniu”. Autorka w sposób czytelny przedstawiała definicję, klasyfikację, elementy i czynniki wpływające na morale. W sposób interesujący wskazała zależność morale od postaw i tożsamości przyjmując przy tym perspektywę psychologiczno-socjologiczną. Autorka przytoczyła wyniki badań, z których jasno wyciąga wnioski, że istnieje bezpośrednia relacja pomiędzy sprawnością lidera, dowódcy, a sprawnością grupy oraz jej morale. W odwołaniu do tych badań autorka przedstawiła własne wnioski i zaproponowała zalecenia dotyczące kształtowania morale na podstawie koncepcji tożsamości.

Etycznymi aspektami morale, w artykule „Morale w wojski – etyczne aspekty i dylematy” zainteresował się Krzysztof Drabik. Autor opisuje znaczenie zjawiska morale i umiejscawia je na pograniczu indywidualizmu i kolektywizmu. Wymienia i opisuje w sposób jasny czynniki determinujące kształtowanie morale wśród żołnierzy. Autor stwierdza, że szczególnie ważnym aspektem morale jest czynnik etyczny. Słusznie stwierdza, że współcześnie morale wykracza poza przestrzeń *stricte* wojskową i coraz częściej dotyczy opisanego wzorca członka organizacji czy korporacji.

Kolejną interesującą publikacją poruszającą powiązania morale i etyki jest autorstwa Stanisława Piskorza pt. „Etyka żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych. Fundament teoretyczny”. Autor przybliżył trzy możliwości etyki (etykę cnoty, etykę deontologiczną i etykę teologiczną) i objaśnia, że etyka cnoty jest najbardziej stosowana w etyce wojskowej. Autor publikacji opisuje etykę arystotelesowską i w sposób dogłębny przedstawia analizę cnoty męstwa prezentowaną przez Platona i Arystotelesa. W dalszej części publikacji autor przedstawia krótki zarys etyki wojskowej oraz współczesną koncepcję etyki żołnierza na podstawie rozważań Józefa Bocheńskiego.

Katolo Don Artur J. jest autorem publikacji „Wojsko najemne czy powszechna służba wojskowa? Refleksje moralistów XV-XVII w.” Autor w sposób ciekawy przedstawia rolę wojskowości w państwie, którym zajmowali się moralisci. Autor ukazuje poglądy moralistów takich jak: N. Machiavelli czy T. Morus odnoszące się do służby wojsk najemnych. Opisuje również poglądy moralistów m.in. J. Ostroroga czy T. Campanella odnoszące się do powszechnej służby wojskowej czyli armii złożonej z obywateli.

W kolejnym artykule „Moralne aspekty służby wojskowej – tradycje i współczesność” Marian Marcinkowski i Janusz Świniarski opisują znacze-

nie moralności w służbie wojskowej. Autorzy dokonali obszernego i ciekawego opisu patriotycznej tradycji moralnej służby wojskowej. Autorzy podejmują ważną i społecznie wrażliwą problematykę dotyczącą wiodących wartości i norm w moralności żołnierzy.

Tom I wieńczy artykuł autorstwa Iwony Wąsowskiej-Wołków „Zjawisko morale w biznesie a bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstwa. Rozważania ogólne – studium przypadku wierzyciel – dłużnik”. Autorka odnosi się do zjawiska morale w relacji z kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstw. Rozważania autorki publikacji bazują na jej doświadczeniach zawodowych, co sprawia, że publikacja jest ciekawym podejściem do zjawiska morale w korelacji z kulturą bezpieczeństwa ekonomicznego. Autorka zaprezentowała z wykorzystaniem wykresu w sposób przystępny marginalizowany temat morale w procesach budowania struktur bezpieczeństwa.

Tom II pod tytułem „Morale w świetle wyników badań i w procesie dydaktycznym” jest pod redakcją naukową Maryli Fałdowskiej, Agnieszki Filipek oraz Joanny Ważniewskiej. Książka zawiera dwadzieścia cztery artykuły naukowe, w których autorzy przedstawili poglądy na temat rozważań empirycznych dotyczących zjawiska morale.

Tom I rozpoczyna interesująca publikacja Jerzego Kunikowskiego i Anny Nurzyńskiej „Jak wpływać i dbać o pielęgnowanie oraz kształtowanie morale w wojsku? Aspekt edukacyjny”. W artykule przedstawiono ujęcie morale oraz zwrócono uwagę na fakt, iż morale jest pochodną pozytywnych i negatywnych czynników występujących w życiu żołnierza. Autorzy wskazują, że należy umieć stosować metody podnoszenia morale w pododdziale i oddziale wojskowym niezależnie od stopnia czy wykonywanych czynności służbowych.

Kolejnym cennym artykułem jest „Postawa policjantów pododdziałów antyterrorystycznych policji w świetle badań naukowych”. Waldemar Zubrzycki w ciekawy sposób prezentuje niektóre czynniki kształtujące morale antyterrorystów, popierając je wynikami badań, które wskazują, iż priorytety funkcjonariuszy zmieniają się w toku odbywania służby.

Istotna jest również publikacja Konrada Harasima „Badanie postaw pracowniczych jako narzędzie wspomagające kształtowanie pożądanych zachowań w organizacji”. Autor dokonuje symplifikacji, prezentuje teoretyczne i empiryczne aspekty diagnozowania postaw, przedstawia wybrane metody pomiaru postaw oraz wskazuje na korzyści z tych badań.

Dalsze artykuły są równie wartościowe, gdyż odnoszą się do wyników badań niektórych aspektów morale w siłach zbrojnych i są one zaprezentowane w opracowaniach: Katarzyny Anny Groniek „Czynniki społeczne kształtujące morale żołnierzy zawodowych w świetle badań WBBS WCEO”,

Anny Gduli „Istota i znaczenia morale w identyfikacji żołnierzy zawodowych z Wojskiem Polskim”, Joanny Zauer „Poczucie patriotyzmu i postawy obywatelskie żołnierzy zawodowych”. Autorki w bardzo interesujący sposób przedstawiają morale sił zbrojnych popierając je niezwykle istotnymi badaniami empirycznymi.

Następne artykuły dotyczą morale w policji. Magdalena Rudnicka w publikacji „Misja społeczna policji oraz tożsamość społeczna funkcjonariuszy policji jako grupy dyspozycyjnej” analizuje misję i tożsamość funkcjonariuszy. Zwraca również uwagę na proces adaptacyjny policji oraz na stres w pracy policjantów. Marek Fałdowski w „Zarządzanie jednostką policji a etyka zawodowa” wskazuje na zależności pomiędzy nimi. Zwrócił on uwagę na powszechnie uznawane wartości i normy kreujące kulturę policji, a także ukazał style zarządzania, cechy, jakie powinien posiadać funkcjonariusz na stanowisku kierowniczym.

Kolejne cenne prace: Piotra Łuki „Kształtowanie standardów etycznych w policji”, Bartosza Rykowskiego „Etyka zawodowa policjantów w procesie edukacji policyjnej”, Bartosza Stefanowskiego „Wpływ morale i etyki funkcjonariuszy policji na wizerunek instytucji” dotyczą niezwykle ciekawej analizy morale i etyki w zawodzie policjanta.

W równie interesujący i szczegółowy sposób w odniesieniu do służb kryminalnych policji problematykę etyki i morale poruszył Jerzy Gąsiorowski i Piotr Podsiedlik w publikacji „Etyka zawodowa funkcjonariuszy służb kryminalnych policji”. Natomiast Marcin Płotek przedstawił historię funkcjonariuszy podległych komendzie wojewódzkiej w publikacji „Morale funkcjonariuszy Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Olsztynie”. Opisał on postawy, poziom dyscypliny i morale milicjantów. Wskazał także problemy i warunki, w których pracowali milicjanci na Warmii i Mazurach.

Podobne rozważania w kontekście służb celnych przedstawili: Zbigniew Grzywina w pracy „Odpowiedzialność i morale służb celnych”, Milena Domasiewicz „Wykorzystanie doświadczeń w kształtowaniu morale w służbach mundurowych wśród innych podmiotów ratunkowych”. Ostatnim artykułem dotyczącym zjawiska morale w policji jest tekst Tomasza Pączka „Wierność ślubowaniu jako przyczynek do rozważań o morale funkcjonariuszy policji”. Autor zwraca uwagę na istotę morale, analizuje rolę składaną przez policjantów w Polsce od zakończenia I wojny światowej do współczesności. Ukazuje sposób składania przysięgi i jej wpływ na morale funkcjonariuszy.

Następne prace poświęcone są uwarunkowaniom morale. Opracowanie Anny Czubaj „Osobowe, społeczne i religijne źródła wartości moralnych żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych” analizuje pojęcie wartości moralne w kontekście człowieka, społeczeństwa i religii.

Monika Wojakowska opisuje „Przywództwo jako narzędzie podnoszenia morale funkcjonariuszy formacji umundurowanych”. Wskazała ona na fakt rozwijania umiejętności i cech przywódczych. Zaprezentowała istotę i główne determinanty skutecznego przywództwa.

W artykule „Rola kapelana wojskowego w kształtowaniu morale żołnierzy” Sławomir Bylina opisuje duszpasterstwo wojskowe, proces udziału kapelanów w Wojsku Polskim, a także wpływ kapelana wojskowego na kształtowanie morale żołnierzy.

Uzupełnieniem powyższych tekstów są rozważania: Mariana Marcinkowskiego i Janusza Świniarskiego w pracy „Kultura fizyczna w moralno-bojowym przygotowaniu żołnierzy” dotyczące znaczenia kultury fizycznej w kształtowaniu pożądanych cnót osobowych żołnierzy.

Natomiast Andrzej Łapa w publikacji „Morale wojska w świetle dyspozycji społeczeństwa wobec weteranów” w interesujący sposób zwraca uwagę na postawy społeczne wobec żołnierzy i weteranów na przestrzeni wieków, które mają niebagatelny wpływ na zachowania żołnierzy na polu walki.

Michał Klimek w publikacji „Bezpieczeństwo transportu wojskowego a morale żołnierzy” przybliży wątek logistyki w wojsku związany z przemieszczaniem się żołnierzy i sprzętu wojskowego. Autor zaznacza, że bardzo ważnym czynnikiem jest zależność pozyskiwanych i przetwarzanych przez służby wywiadu informacji związanych z transportem wojskowym a morale żołnierzy.

Kolejny dwa artykuły w znacznym stopniu odchodzą od klasycznych rozważań na temat zjawiska morale. Maciej Marczyk w publikacji „Wpływ nowoczesnych technologii teleinformatycznych (ICT) na morale współczesnego żołnierza” przedstawia w sposób interesujący znaczenie nowoczesnych technologii i teleinformatyki na współczesnym polu walki. Zaznacza, że wpływ na morale współczesnego żołnierza odgrywa przygotowanie techniczne armii jej nowoczesność. Autor podkreśla, że współcześnie zwycięstwo w połowie uzależnione jest od siły i postaw moralnych żołnierzy i społeczeństwa a w połowie od przygotowania technicznego armii.

Do podobnych wniosków w artykule „Działania w cyberprzestrzeni a morale żołnierzy” dochodzi Mieczysław Koziński. Podkreśla on znaczenie i wpływ współczesnych technologii takich jak internet, telewizja czy telefonia komórkowa na morale żołnierzy. Autor zwraca uwagę na rolę propagandy niesionej przez nowe technologie i jej wpływ na morale żołnierzy.

Recenzowana monografia reprezentuje kompletne i całościowe ujęcie kwestii zjawiska morale żołnierzy i funkcjonariuszy służb mundurowych. W monografii w większości publikacji przyjęto zasadę wyrażania rozważań teoretycznych popartymi przykładami praktycznymi lub badaniami empi-

rycznymi. Przyjęta metodologia monografii zasługuje na uznanie i wyróżnia ją na rynku wydawniczym. Monografia stanowi źródło wiedzy i popularyzacji badań, prowadzonych przez autorów poszczególnych publikacji, w różnych obszarach związanych ze zjawiskiem morale. Stanowi ona ważny i wart polecenia wkład w literaturę przedmiotu. Należy stwierdzić, że tytuł pracy jest adekwatny do zawartości książki. Godny uwagi jest fakt, iż książka jest bogato udokumentowana i korzysta z najnowszej literatury polskiej jak i światowej. Istotną zaletą monografii jest odwoływanie się w rozważaniach przez Autorów, zarówno do teorii jak i do praktyki. Na podkreślenie zasługuje fakt, że książka jest zbiorem publikacji zarówno wybitnych przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych jak również aktywnych zawodowo policjantów czy żołnierzy co sprawia, że staje się źródłem wiedzy zarówno teoretycznej jak i praktycznej popartej doświadczeniami. Książka w sposób kompleksowy przedstawia zjawisko morale. W poszczególnych częściach zauważalna jest podział logiczny prezentacji obejmujący: wprowadzenie, definiowanie pojęć i przyjmowanie klasyfikacji, odwołania do aktualnego stanu badań oraz przykłady praktyczne. Z analizy spisu literatury wynika, że do jej przygotowania wykorzystano różnorodne i aktualne źródła literatury uwzględniające zarówno pozycje polskie jak i liczne pozycje anglojęzyczne. Z tego punktu widzenia praca przybliży światowy dorobek naukowy z zakresu nowoczesnych rozważań dotyczących zjawiska morale. Artykuły zawarte w książce mogą być inspiracją do podjęcia dalszych badań nad zjawiskiem morale.

mgr Sławomir Mroczek – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

**Izabela Bieńkowska, Justyna Modrzejewska,
Wielorakie konteksty bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, Wydawnictwo
«scriptum», Kraków 2016, ss. 189.**

Izabela Bieńkowska, Justyna Modrzejewska, *Multiple contexts children's and youth's safety*, Publishing house «scriptum», Cracow 2016, pp. 189.

Książka *Wielorakie konteksty bezpieczeństwa dzieci i młodzieży* napisana została pod redakcją naukową Izabeli Bieńkowskiej oraz Justyny Modrzejewskiej. Pozycja ta podejmuje istotną kwestię, jaką jest bezpieczeństwo dzieci oraz młodzieży. Odpowiedni rozwój oraz bezpieczeństwo najmłodszych pokoleń jest wyzwaniem dla osób dorosłych, a zwłaszcza dla instytucji do tego powołanych, jak żłobki, przedszkola, szkoły. Nie bez znaczenia jest rola, jaką obecnie odgrywają środki masowego przekazu (telewizja czy internet). Fakt, iż najmłodszy wychowują się w dobie szybkiego rozwoju technologii sprawia, że są coraz bardziej narażeni na nowe niebezpieczeństwa związane z rozwojem technologicznym.

Problematyka, która została poruszona w monografii, stanowi zbiór artykułów naukowych dotyczących bezpośrednio dzieci i młodzieży. Szczególnie podjęte są dwa obszary bezpieczeństwa, mianowicie: obszar resocjalizacyjny, który odnosi się do bezpieczeństwa dziecka w szeroko pojętej izolacji, a także obszar edukacyjny i rodzinny – w skład niego wchodzi wiele zintegrowanych ze sobą czynników, które są niezwykle ważne w kształtowaniu i konstruowaniu współczesnego modelu bezpieczeństwa. Podjęcie przez autorów wskazanej problematyki z pewnością wypełnia lukę na rynku wydawniczym, mimo że monografia odnosi się tylko do wybranych wątków bezpieczeństwa dzieci i młodzieży.

Omawiana pozycja książkowa liczy 189 stron i 11 artykułów. Składa się ze wstępu Izabeli Bieńkowskiej oraz Justyny Modrzejewskiej, w którym autorki zwracają szczególną uwagę na instytucję rodziny, będącą główną ostoją dla prawidłowego rozwoju dzieci. Autorki odnoszą się do podstawowych potrzeb człowieka i wymieniają obok głodu również bezpieczeństwo, traktując je jako dwie najważniejsze. Wyjaśniają pojęcie bezpieczeństwa i jest ono rozwinięte w odniesieniu do dzieci i młodzieży.

Autorką pierwszego artykułu jest Ewa Wysocka (Uniwersytet Śląski) – *Bezpieczne dzieciństwo (i młodość) – obszar znaczeń i krąg współczesnych wyzwań*. W artykule dokonano próby analizy zjawisk, które determinują sposób w jaki funkcjonują we współczesnym świecie dzieci oraz młodzież. Jest to swoista próba ukazania współczesnego świata młodego pokolenia. W artykule przedstawione zostały podstawowe czynniki, które determinują problemy rozwojowe dzieci i młodzieży, a także zagrożenia społeczne młodego pokolenia. Autorka dokonuje także charakterystyki pokolenia młodych.

Autorzy kolejnego artykułu *Kategoria „dobra dziecka” – źródło zagrożeń czy bezpieczeństwa dzieci? Psychologiczno-pedagogiczne konteksty rozumienia*, Andrzej Chmiel oraz Teresa Bogusława Chmiel (Dolnośląska Szkoła Wyższa), stwierdzają, iż kategoria „dobra dziecka” w polskim orzecznictwie jest na tyle pojemna, że staje się niejednokrotnie zagrożeniem dla podmiotowości, niezależności, a także zdrowia psychicznego. Staje się często narzędziem w rękach antagonistycznie nastawionych do siebie partnerów w grze o dziecko. Autorzy próbują określić, czym jest dobro dziecka.

Autorem trzeciego artykułu jest Peter Mlynarčík (Inštitút sv. Jána Bosca, VŠzaSP sv. Alžbety, Žilina, Slovakia) – *Chudoba ako sociálne ohrozenie uviverzálneho rozvoja detí*. Dokonano w nim analizy filozoficzno-historyczno-społecznej źródeł problematyki ubóstwa w kontekście uniwersalnego rozwoju dziecka. Przedstawiono również współczesną sytuację zwalczania zjawiska ubóstwa w wymiarze międzynarodowym, ze szczególnym wskazaniem działań podejmowanych na Słowacji – podkreślając przy tym rolę zakonu Salezjanów ks. Bosko. W artykule przedstawiony został wskaźnik MPI (Multidimensional Poverty Index – wieloaspektowy wskaźnik ubóstwa).

Kolejna publikacja jest autorstwa Alicji Paluch (Uniwersytet Opolski) – *Małżeństwa binacjonalne a bezpieczeństwo dziecka w kontekście nowoczesnych procesów migracyjnych*. W artykule autorka stwierdza, iż w toku narastających procesów migracyjnych można zaobserwować zwiększenie liczby transgranicznych stosunków prawnych. Różnice kulturowe w związkach binacjonalnych często stają się źródłem nieporozumień, konfliktów w rodzinie. Autorka zwraca uwagę na zjawisko bezprawnych aktów związanych z samowolnym wywiezieniem albo zatrzymaniem dziecka na terytorium innego państwa najczęściej w przypadku rozpadu małżeństwa.

Następny artykuł napisała Aneta Uszkiewicz (Uniwersytet Szczeciński, Pedagog w Zespole Szkół nr 12 w Gorzowie Wlkp.) – *Zagrożenia dzieci w sieci w aspekcie prawnym*. Autorka porusza kwestie pornografii dziecięcej i wykorzystywania seksualnego w sieci, a także aspekt prawny, który wobec szybkiego postępu technologicznego nie jest pozbawiony błędów. Do tego autorka stwierdza, iż prawodawstwo polskie nie jest dostosowane w pełni do umów międzynarodowych związanych z ww. tematyką. Pedagog szkolny

opracowała zestawienie słów kojarzonych lub niekojarzonych w Google z pornografią, a także umieściła zestawienie ukazujące prawomocne skazania w I instancji z Sądów Rejonowych osób dorosłych w Polsce na przestrzeni lat.

Szósty artykuł Vanessy Kmieciak (Akademia Obrony Narodowej, Uniwersytet Warszawski) to *Gry komputerowe – wpływ prowadzenia i oglądania rozgrywek na zachowanie u dzieci i młodzieży*. Autorka porusza kwestie gier komputerowych, jako czynnika potęgującego zachowania agresywne wśród dzieci i młodzieży. Wyjaśniono pojęcie gier komputerowych. Przytoczono również badania przeprowadzone nad zjawiskiem agresji oraz wpływu gier komputerowych na powstawanie ww. zjawiska. Poruszono także kwestie niedostosowania wieku dziecka do gier dostępnych dla nich.

Następną autorką publikacji w monografii jest Magdalena Kaczorowska (Uniwersytet Wrocławski) – *Rozwijanie bezpiecznych zachowań i umiejętności u dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. W publikacji mowa jest o rozwijaniu bezpiecznych zachowań oraz umiejętności u dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Autorka zwraca szczególną uwagę na rodzinę oraz szkołę jako główne instytucje, których zadaniem jest rozwijanie bezpiecznych zachowań i umiejętności u dzieci. W publikacji jest również mowa o instytucjach wspomagających rozwijanie bezpiecznych zachowań oraz umiejętności u dzieci, takich jak Policja, Straż Pożarna, Straż Miejska.

Kolejny artykuł autorstwa Arkadiusza Kamińskiego (Uniwersytet Wrocławski) to *Rola bezpieczeństwa w placówkach resocjalizacyjnych dla nieletnich* podejmuje tematykę poczucia bezpieczeństwa wśród osób nieletnich, które przebywają w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. Autor odnosi się do definicji znaczenia bezpieczeństwa w rozwoju człowieka. Artykuł zawiera wyniki badań odnoszące się do poczucia bezpieczeństwa przeprowadzonych wśród nieletnich, którzy przebywają w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych. Autor dokonuje również analizy potencjalnych zagrożeń występujących w ww. ośrodkach, a także określa możliwości zapobiegania w nich przemocy.

Marek R. Kalaman (Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej) to autor kolejnego artykułu: *Małe dziecko w izolacji więziennej – w perspektywie prawnej, kryminologicznej i penitencjarnej*. Autor omówił regulacje prawa penitencjarnego, które związane są z innym wykonywaniem kary pozbawienia wolności przez mężczyzn, a także innym przez kobiety wraz z przebywającymi z nimi dziećmi. W artykule ukazana jest również owa odmiennosc w wykonywaniu kary pozbawienia wolności przez kobiety, które są osadzone razem ze swoimi dziećmi od reszty osadzonych.

Autorką przedostatniego artykułu zamieszczonego w ww. monografii jest Aneta Wnuk (Instytut Transportu Samochodowego) – *Własne kwalifikacje i wiedza przedmiotowa w opinii nauczycieli realizujących zadania z za-*

kresu bezpieczeństwa ruchu drogowego (brd). Przedstawiono przebieg oraz wyniki z przeprowadzonych badań związanych z przygotowaniem nauczycieli wychowania komunikacyjnego w szkołach podstawowych w województwie mazowieckim do realizacji zadań w tym zakresie. Autor umieścił w artykule kilka wykresów, na których ukazana jest opinia respondentów nt. własnego przygotowania do realizacji zadań z bezpieczeństwa ruchu drogowego przedstawiona w procentach. Z danych przeprowadzonych przez autorkę wynika, że niemal wszyscy badani respondenci (nauczyciele szkół podstawowych realizujący zadania z zakresu bezpieczeństwa ruchu drogowego – 92%, są dobrze przygotowani do prowadzenia zajęć, mimo że mniej niż połowa z nich w ciągu ostatnich 3 lat uczestniczyła w doskonaleniu zawodowym nt. bezpieczeństwa ruchu drogowego. Na ww. wykresach autorka umieściła również wyniki z badań przeprowadzonych nt. oceny własnych kwalifikacji do prowadzenia zajęć dotyczących bezpieczeństwa ruchu drogowego. Jak wynika z danych uzyskanych po przeprowadzeniu badań ponad połowa respondentów dobrze oceniła swoje przygotowanie do zajęć w aspekcie skuteczności działań na rzecz poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego w Polsce, Europie i na świecie (zwłaszcza nauczyciele klas 1-3).

Autorką ostatniego artykułu w monografii jest Dagmara Jankowska-Karpa (Instytut Transportu Samochodowego w Warszawie) – *Koncepcja utworzenia Edukacyjnego Centrum Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego adresowanego do różnych grup uczestników ruchu*. Autorka dostrzega potrzebę prowadzenia edukacji (nie tylko z zakresu bezpieczeństwa ruchu drogowego) również w formach innych niż wykład. W artykule opisane zostało Centrum Edukacji Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego (CEBR), które powstaje przy Instytucie Transportu Samochodowego.

Reasumując, pozycja książkowa *Wielorakie konteksty bezpieczeństwa dzieci i młodzieży* pod redakcją naukową Izabeli Bieńkowskiej oraz Justyny Modrzejewskiej podejmuje tematykę bezpieczeństwa najmłodszych co sprawia, iż ma ona charakter ponadczasowy. Poza tym w ww. pozycji odnaleźć można odpowiedzi na wiele pytań związanych z bezpieczeństwem dzieci i młodzieży. Autorzy przedstawili w swoich pracach wiele faktów nt. szeroko pojętego bezpieczeństwa dzieci i młodzieży. Ponadto artykuły napisane zostały prostym językiem. Powyższa monografia zawiera tabelki, wykresy oraz ilustracje, co z pewnością wpływa na atrakcyjność ww. pozycji książkowej. Dlatego uważam, iż powyższa monografia doskonale wypełni lukę na rynku wydawniczym.

mgr Adrian Rosłon – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

Część III. SPRAWOZDANIA

Part III. REPORTS

**Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej
pt. *Sprawiedliwość ekologiczna w gospodarce, energetyce
i administracji***

A report from the international scientific conference titled
*Environmental justice in economy, energy production
and administration*

W dniach 9-11 maja 2016 roku w Gdańsku, odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa, będąca jednocześnie zjazdem katedr prawa ochrony środowiska. Konferencja poświęcona została problematyce sprawiedliwości ekologicznej w gospodarce, energetyce i administracji. Organizatorzy – Katedra Prawa Gospodarczego Publicznego i Ochrony Środowiska Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego oraz Pomorski Instytut Naukowy im. Prof. Brunona Synaka połączyli to wydarzenie naukowe z jubileuszem 40-lecia pracy zawodowej, naukowej i dydaktycznej prof. zw. dr hab. Janiny Ciechanowicz-McLean. W wydarzeniu uczestniczyło łącznie 100 przedstawicieli reprezentujących 23 ośrodki naukowe, sądy i organy ochrony środowiska. Konferencja została objęta patronatem honorowym Ministra Środowiska RP oraz patronatem medialnym Radia Gdańsk.

Sesje konferencyjne dotyczyły problematyki sprawiedliwości ekologicznej zarówno w ujęciu wąskim odnosząc się ściśle do wspomnianego pojęcia, jak również w ujęciu szerokim prezentując tę problematykę na tle rozważań z zakresu różnych gałęzi prawa.

Komitet Naukowy Konferencji skupiał wybitnych specjalistów z zakresu prawa ochrony środowiska z kraju i ze świata. W jego skład weszli: Przewodnicząca prof. Janina Ciechanowicz-McLean (Uniwersytet Gdański w Gdańsku); prof. Klaus Bosselmann (Uniwersytet w Auckland, Nowa Zelandia); prof. Milan Damohorsky (Uniwersytet Karola w Pradze, Czechy); prof. Sonia Kosciarova (Uniwersytet w Trnawie, Słowacja); prof. Wojciech Radecki (Instytut Nauk Prawnych PAN); prof. Aleksander Lipiński (Uniwersytet Śląski w Katowicach); prof. Marek Górski (Uniwersytet Szczeciński w Szczecinie); prof. Bartosz Rakoczy (Uniwersytet Mikołaja Kopernika

w Toruniu); prof. Jerzy Zajadło (Uniwersytet Gdański w Gdańsku) oraz dyr. Danuta Makowska (Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Gdańsku).

Konferencja podzielona została na 3 sesje tematyczne – po jednej sesji każdego dnia. W ramach każdej z nich obrady odbywały się w panelach skupiających wystąpienia 5-8 prelegentów. Konferencja rozpoczęła się od powitania gości i uczestników wydarzenia przez kierownik Katedry Prawa Gospodarczego Publicznego i Ochrony Środowiska UG prof. zw. dr hab. Janinę Ciechanowicz-McLean. Następnie nastąpiło otwarcie konferencji i wystąpienia okolicznościowe: JM Rektora Uniwersytetu Gdańskiego prof. zw. dr. hab. Bernarda Lammka oraz Dziekana WPIA prof. UG dr. hab. Jakuba Steliny.

Sesja pierwsza zatytułowana „Sprawiedliwość ekologiczna w teorii i w prawie” podzielona została na 4 panele dyskusyjne. Sesję prowadził dr Tomasz Bojar-Fijałkowski. W pierwszym panelu swoje wystąpienia przedstawiło sześciu prelegentów: prof. dr hab. Jerzy Zajadło (UG) *Sprawiedliwość – enigmatyczna idea czy konkretna zasada prawa?*; dr hab. Piotr Krajewski (UWM) *Koncepcja sprawiedliwości wewnątrz- i międzypokoleniowej pomiędzy koniecznością ochrony zasobów genetycznych a potrzebą rozwoju gospodarczego*; dr hab. Piotr Korzeniowski (UŁ/WSA w Warszawie) *Sprawiedliwość ekologiczna jako wartość ochrony prawnej środowiska*; dr hab. Adam Habuda (INP PAN) *Nawiązania do sprawiedliwości ekologicznej w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego z zakresu ochrony przyrody*; prof. dr hab. Kazimierz Piekut (SGGW) *Sprawiedliwość ekologiczna w rolnictwie* oraz dr hab. Andrzej Powalowski (UG) *Sprawiedliwość a działalność gospodarcza*. Następny panel dyskusyjny objął wystąpienia kolejnych sześciu prelegentów: dr hab. Bogumiła Pawluśkiewicz (SGGW) *Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jako element sprawiedliwości ekologicznej*; Ph.D. Michal Maslen (University of Trnava) *The Slovak environmental justice in the field of water management*; dr Diana Trzcńska (UG) *Sprawiedliwość ekologiczna w obszarze zapobiegania zanieczyszczeniom środowiska z perspektywy standardów emisji i jakości środowiska*; dr Karolina Karpus (UMK) *Sprawiedliwość ekologiczna a założenia modelu odpowiedzialności za gospodarowanie odpadami*; dr Justyna Goździewicz-Biechońska (UAM) *Prawna regulacja energetyki prosumenckiej w kontekście realizacji zasady sprawiedliwości ekologicznej*; dr Tomasz Bojar-Fijałkowski (EWSPA/UG) *Sprawiedliwość ekologiczna jako cel prawa ochrony środowiska czy prawa zarządzania środowiskiem?* W trzecim panelu swoje referaty przedstawili: dr Maciej Nyka (UG) *Sprawiedliwość ekologiczna jako podstawa tworzenia się gospodarczego prawa środowiska*; dr Monika Zakrzewska (Politechnika Warszawska) *Aksjologiczne i organizacyjne aspekty ochrony zdrowia ludzi w procedurze oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko*; dr Ma-

riusz Baran (UJ) *Odpowiedzialność odszkodowawcza państwa członkowskiego za szkody wyrządzone naruszeniem unijnego prawa ochrony środowiska*; mgr Natalia Tucholska (UG) *Transgraniczna szkoda jądrowa a poczucie sprawiedliwości ekologicznej*; mgr Ewa Maria Sokołowska (Kancelaria) *Odpowiedzialność cywilna za szkody w środowisku a sprawiedliwość ekologiczna*; mgr Marta Żurawik-Paszkowska (RDOŚ Gdańsk/UG) *Sprawiedliwość ekologiczna a działalność organów ochrony środowiska w Polsce*. Na ostatni, czwarty panel pierwszej sesji składało się sześć wystąpień: mgr Mateusz Karciarz (UAM) *Oplata za gospodarowanie odpadami komunalnymi a sprawiedliwość ekologiczna*; mgr Piotr Dembicki (UG) *Zasada zrównoważonego rozwoju jako przejaw sprawiedliwości ekologicznej w realizacji procesów inwestycyjno-budowlanych*; mgr Konrad Różowicz (UAM) *Sprawiedliwość ekologiczna a zasady prawa ochrony środowiska*; mgr Tomasz Augustyniak (WISE Gdańsk/UG) *Realizacja zadań z zakresu zdrowia publicznego w świetle braku prawnej regulacji uciążliwości zapachowych a sprawiedliwość ekologiczna*; mgr Marta Roman (Kancelaria) *O poszukiwaniach sprawiedliwości ekologicznej w prawie hiszpańskim i latynoamerykańskim*; mgr Paweł Grabowski (UŁ) *Uwarunkowania prawno-proceduralne koncepcji obwiedni warunków brzegowych projektów energetyki w procedurze oceny oddziaływania na środowisko*.

Sesja druga pod tytułem „Sprawiedliwość ekologiczna w praktyce”, podobnie jak sesja pierwsza, składała się z czterech paneli dyskusyjnych. Obrady prowadziła dr Diana Trzcinińska. Pierwszy panel objął siedem wystąpień: prof. dr hab. Bartosz Rakoczy (UMK) *Sprawiedliwość społeczna a gradacja prawa do środowiska*; prof. dr hab. Marek Górski (USz) *Przeniesienie statusu wytwórcy odpadów na inny podmiot*; prof. dr hab. Aleksander Lipiński (UŚ) *Likwidacja zakładu górniczego*; prof. dr hab. Ryszard Mikosz (UŚ) *Skarb Państwa jako podmiot odpowiedzialny za szkody wyrządzone ruchem zakładu górniczego*; dr hab. Zbigniew Bukowski (UKW) *Gospodarka o obiegu zamkniętym a prawo ochrony środowiska*; dr hab. Anna Haładyj (KUL) *Instytucje sprawiedliwego rozdziału dóbr w prawie ochrony środowiska*; dr hab. Grzegorz Dobrowolski (UŚ) *O problemach z wykładnią definicji mających charakter techniczny (na przykładzie definicji obiektu budowlanego)*. W drugim panelu zaprezentowane następujące referaty: dr hab. Barbara Iwańska (UJ) *Zapewnienie jednolitej wykładni i stosowania art. 6 dyrektywy siedliskowej w zdecentralizowanym modelu stosowania unijnego prawa ochrony środowiska*; dr hab. Małgorzata Polkowska (AON) *Ograniczenia w prowadzeniu działalności kosmicznej na rzecz ochrony środowiska kosmicznego*; dr hab. Ewa Czech (UwB) *Zaświadczenia jako instrument prawny wykorzystywany do ochrony środowiska w procesie inwestycyjnym*; dr hab. Tomasz Bąkowski (UG) *Specjalna strefa rewitalizacji jako instru-*

ment urzeczywistnienia koncepcji sprawiedliwości ekologicznej; dr hab. Anna Dobaczewska (UG) *Inwestycje na rzecz zrównoważonego transportu*; dr Zygmunt Wiśniewski (WSA w Wrocławiu) *Ochrona prawna parków krajobrazowych w orzecznictwie sądownoadministracyjnym*; dr inż. Adam Kwiatkowski (RD Lasów Państwowych) *Wymogi gospodarki leśnej a oczekiwania społeczeństwa na przykładzie lasów Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Gdańsku*. Podczas trzeciego panelu swoje wystąpienia zaprezentowało pięciu prelegentów: mgr Danuta Makowska (RDOŚ) *Rozwój gospodarczy a ochrona środowiska. Czy Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska jest organem proinwestycyjnym?*; dr Agnieszka Wilk-Ilewicz (Politechnika Warszawska/NSA) *Określenie uwarunkowań środowiskowych w stosunku do przedsięwzięć, których realizacja została już rozpoczęta (bez OOS) na podstawie wyroku NSA o sygn. akt II OSK 542/14*; dr Agata Kosieradzka-Federczyk (WSISiZ w Warszawie) *Odstąpienie od przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko jako kwalifikowana wada decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach – stanowisko sądów administracyjnych*; dr Anna Fogel (IGPiM/U.m.st. Warszawy) *Koncepcja pozytywnych obowiązków państwa w ochronie środowiska – ewolucja wpływu praw człowieka na ograniczenie możliwości zagospodarowania terenu*; dr Kamila Sobieraj (KUL) *Nowe regulacje w zakresie systemu handlu uprawnieniami do emisji – czy rokuje większą skutecznością wdrażania gospodarki niskoemisyjnej?* Czwarty a zarazem ostatni panel drugiej sesji zawierał następujące wystąpienia: dr Michał Krzykowski (UWM) *Składowanie dwutlenku węgla w polskim systemie prawnym*; dr Ilona Przybojewska (UJ) *Solidarność klimatyczna a solidarność energetyczna*; dr Agnieszka Balmas (UG) *Sprawiedliwość ekologiczna w dostępie do terapii w sytuacji zagrożenia życia – zagadnienia publicznoprawne*; dr Leszek Karski (UKSW) *Odrębność prawa środowiskowego*; dr Małgorzata Szalewska (UMK) *Ekwiwalentność opłat za korzystanie ze środowiska*. Drugi dzień obrad zwieńczyło zebranie kierowników katedr i zakładów prawa ochrony środowiska.

Trzecia sesja pod tytułem „Ograniczenia w stosowaniu sprawiedliwości ekologicznej” objęła dwa panele dyskusyjne. Obrady w ramach sesji prowadził dr Maciej Nyka. Pierwszy panel obejmował 7 wystąpień: dr Roman Stec (UPH Siedlce) *Szkody powodowane przez zwierzęta łowne i prawnie chronione w uprawach rolnych i w lasach w świetle zmian przepisów ustaw: Prawo Łowieckie i o ochronie przyrody. Uwarunkowania społeczno-prawne*; dr Piotr Zacharczuk (KUL) *Skutki prawne wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 lipca 2014 r., sygn. akt P 19/13*; dr Joanna Sylwia Kierzkowska (Bydgoska Szkoła Wyższa) *Uczciwość polskiego ustawodawcy wobec podziału obowiązków w zakresie ochrony środowiska między wybrane „służby, inspekcje i strażę”*; dr Magdalena Micińska-Bojarek (K-PSW w Bydgoszczy)

III sektor czy V kolumna – status prawny organizacji ekologicznych w Federacji Rosyjskiej; dr Anna Górczyńska (UŁ) Zamówienia publiczne na innowacyjne bio-produkty; dr Krzysztof Biernat (WSB Gdańsk) Zielone zamówienia publiczne – aspekt praktyczny; dr Sławomir Koroluk (UG) Regulacja prawna w zakresie zamówień publicznych: kierunki przemian. Podczas drugiego panelu swoje referaty przedstawili: mgr Michał Behnke (Kancelaria) Zasada przezorności jako determinanta rozwoju gospodarczego; mgr Małgorzata Piekarska (UŚ) Realizacja zasad ekorozwoju w związku z działalnością regulowaną ustawą prawo geologiczne i górnicze; mgr Katarzyna Zawada (UŚ) Społeczna ekspertyza ekologiczna w Federacji Rosyjskiej; mgr Klaudia Cholewa (UŚ) Informacja o środowisku w gospodarce odpadami; mgr Ewa Olejarczyk (UŚ) Interes prawny w zaskarżeniu uchwały wykonawczej do wojewódzkiego planu gospodarki odpadami; mgr Daria Danecka (INP PAN) Czy system administracyjnych kar pieniężnych urzeczywistnia ideę sprawiedliwości (uwagi na przykładzie ochrony terenów zieleni i zadrzewień); mgr Łukasz Ciołek (UPH Siedlce) Status straży łowieckich i ich pozycja w systemie prawno-organizacyjnym bezpieczeństwa i porządku publicznego w Polsce; mgr Jakub Turski (WSAiB w Gdyni / Kancelaria Adwokacka Tomasz Kopoczyński) Wpływ zasady prowadzenia postępowania administracyjnego w sposób budzący zaufanie jego uczestników do władzy publicznej (art. 8 k.p.a.) na stosowanie administracyjnych kar pieniężnych w prawie ochrony środowiska.

Każdy z paneli zwieńczony był dyskusją, w ramach której pojawiały się liczne głosy oraz pytania związane z prezentowanymi zagadnieniami.

Podsumowując obrady konferencyjne należy zauważyć, że w wystąpieniach i dyskusjach podejmowanych przez przedstawicieli różnych instytucji i środowisk naukowych zaprezentowano problematykę sprawiedliwości ekologicznej w różnych ujęciach. Tezy wygłoszone podczas konferencji oraz końcowe podsumowanie pozwalają na usystematyzowanie zagadnień związanych ze sprawiedliwością ekologiczną zarówno w teorii, jak również w praktyce.

Podczas konferencji poruszono wiele zagadnień, co dało efekt wszechstronnego i wielopłaszczyznowego ujęcia problematyki sprawiedliwości ekologicznej. Było to pierwsze tego rodzaju przedsięwzięcie poświęcone wspomnianej problematyce. Zgłoszone podczas konferencji problemy i wątpliwości stanowią będą inspiracją do prowadzenia dalszych badań w tym zakresie. Konferencję należy uznać za ogromny sukces organizatorów i początek pionierskich badań w zakresie sprawiedliwości ekologicznej. Wyniki tych badań oraz szersze rozważania nad analizowaną problematyką, stanowiące rozwinięcie kwestii prezentowanych w poszczególnych wystąpieniach opublikowane zostały w publikacji pokonferencyjnej *Sprawiedliwość ekologicz-*

na w prawie i praktyce pod red. T. Bojara-Fijałkowskiego wydanej w 2016 r. Ze względu na duże zainteresowanie ze strony autorów nie wszystkie przygotowane artykuły zostały zawarte we wskazanej publikacji. Pozostałe prace ukażą się w kolejnym tomie, którego wydanie planowane jest na 2018 rok.

mgr Łukasz Ciołek – Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa,
Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach